T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

FİNANS ENSTİTÜSÜ

FİNANS ANA BİLİM DALI

FİNANSAL EKONOMİ DOKTORA PROGRAMI

REEL SEKTÖRÜN İZLENMESİ VE YÖNLENDİRİLMESİ: MERKEZİ KAMU OTORİTESİ İHTİYACINA YÖNELİK BİR ANALİZ

Doktora Tezi

BURAK YÜKSEL

100019799

İstanbul, 2021

T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

FİNANS ENSTİTÜSÜ

FİNANS ANA BİLİM DALI

FİNANSAL EKONOMİ DOKTORA PROGRAMI

REEL SEKTÖRÜN İZLENMESİ VE YÖNLENDİRİLMESİ: MERKEZİ KAMU OTORİTESİ İHTİYACINA YÖNELİK BİR ANALİZ

Doktora Tezi

BURAK YÜKSEL

100019799

Danışman: Prof. Dr. Nazım EKREN

İstanbul, 2021

ÖZET

Düzenleme uygulamalarına yönelik getirilen iki ana yaklaşım olan kamu yararı teorisi ve Chicago yaklaşımı düzenleme ihtiyacının nasıl doğduğuna odaklanmaktadır. Hem teorideki, hem de pratikteki yaklaşımlar incelendiğinde, kamu için zorunlu olan hizmetlerin karşılanması adına düzenleyici kurumların oluşturulduğu görülmektedir. Ancak, bankacılık ve finans sektörü için oluşturulan otoritelere benzer, finansal performansı dikkate alan bir izleme ya da yönlendirme otoritesi reel sektör için bulunmamaktadır. Halbuki, firmaların finansal ve ticari başarıları, sadece kamu hizmetlerinin sağlanması için değil, makroekonomik başarının sağlanması için de elzemdir. Bahsedilen ihtiyacın gerçekten var olup olmadığını tespit etmek için bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası veritabanından temin edilen firma bilançolarından oluşturulan finansal rasyolar, makroekonomik göstergelerle ve firma sorunlu durum göstergeleriyle ilişkilendirilmiş ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu nedenle, reel sektördeki firmaların finansal performanslarını izleyerek, risklilik seviyesini tespit edecek bir kurum oluşturulması önerilmektedir. Kurumun çıktıları, kamu otoriteleri tarafından gerekli mevzuatsal değişiklikleri yapmak, sektör katılımcıları tarafından ise planlama ve projeksiyon yapmak için kullanılabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Devlet düzenlemeleri, Doğrusal regresyon, Finansal regülasyon, Finansal tablolar

ABSTRACT

Two main approaches to the subject of regulation theory both explain why regulaion is needed at first hand. Considering theoretical explanations and in field applications, it is obvious that regulators are founded in order to make sure public services are met properly. However, there is no monitoring or guidance application regarding financial performance of private sector, such as in banking and finance. Financial success of companies is necessary not only for public services, but also for macroeconomic success. In order the test referent proposal, financial ratios, that are gathered from balance sheets, which are collected from database of Central Bank of Republic of Turkey are linked with macroeconomic parameters and indicators of company failure. The results are significant and statistically reliable. Therefore, it is propsoed to create an institution which will monitor financial performance of private companies and determine their riskiness. Outputs of the institution will be used by public to plan and project their activities and by state to create new regulations.

Keywords: Governmental regulations, Linear regression, Financial regulation, Financial statements

ÖNSÖZ

Reel sektörde faaliyet gösteren firmaların finansal tabloları, finansal piyasalarda faaliyet gösteren bankalar, faktoring şirketleri, leasing şirketleri vb. finansal kurumlar ile yatırım yapma arzusu bulunan yatırımcılar tarafından incelenmekte ve finansal kararlarına dayanak olarak kullanılmaktadır. Ancak, bahse konu bu finansal tablolar, kamu otoritelerinden sadece Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından, o da sadece vergisel amaçlarla alınmakta ve yine vergisel amaçlarla incelenmektedir. Türkiye'de çalışan işgücünün büyük bir bölümünün işvereni konumunda olan, GSYH'nin önemli bir kısmını oluşturan ya da ihracat hacmine önemli katkısı olan firmaların finansal performansları, bu sektörlerin genel finansal özellikleri, finansal riskliliği ve riskliliğini etkileyen unsurlar kamu otoritesince analiz edilmemekte; edilse bile bu analizler sektör uygulamalarına ve mevzuatsal değişikliklere dönüştürülmemektedir. Tek başına ya da yaratacağı domino etkisiyle iş kolu, sektör ya da ülke çapında krizlere neden olabilecek büyüklük ve önemdeki firmalar için bu ihtiyacın hasıl olduğu açıktır.

Bu ihtiyacı görmemi ve doğru şekilde analiz etmemi sağlayan, tüm tez yazım süresince gerek yönlendirmeleriyle, gerekse de desteğiyle yardımcı olan, başta tez danışmanım Prof. Dr. Nazım Ekren olmak üzere, Prof. Dr. Ali Osman Gürbüz ve Prof. Dr. Elçin Aykaç Alp hocalarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Bu yükü sırtlamam ve buraya kadar taşımamda en büyük pay sahibi, canım eşim Elif Yüksel'e ve ondan çaldığım günler ve geceler için en ufak bir sızlanma göstermeyen, kıymetli oğlum Ali Sadi Yüksel'e minnetlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖNSÖZ ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **iv**
TABLO LİSTESİ ..... **vi**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **ix**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **x**
GİRİŞ **1**
1. DÜZENLEME TEORİSİ **4**
1.1. Düzenleme Tanımı 4
1.2. Düzenleme Teorileri 5
2. DÜZENLEME UYGULAMALARI VE DÜZENLEYİCİ KURUM YAPILANMASI **8**
2.1. Düzenleme Uygulamaları 8
2.2. Düzenleyici Kurum Yapılanması 14
3. TÜRKİYE'DE REEL SEKTÖR DÜZENLEMELERİ **19**
3.1. Düzenleme Alanları 19
3.1.1. Vergisel Düzenlemeler 19
3.1.2. Defter Tutma Düzenlemeleri 20
3.1.3. Şirket Yapısı ve Faaliyetleri Düzenlemeleri 21
3.1.4. BIST Düzenlemeleri 24
3.1.5. Sektörel Düzenlemeler 25
3.2. Düzenleyici Kurum ve Kamu Otoriteleri 26
3.2.1. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) 26
3.2.2. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) 28
3.2.3. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) 31
3.2.4. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) 33
3.2.5. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) 36
3.2.6. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) 38
3.2.7. Rekabet Kurumu (RK) 39
3.2.8. Kamu İhale Kurumu (KİK) 40
3.2.9. Kişisel Verileri Koruma Kurumu 41

3.2.10. Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK) 43
3.2.11. Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığı 43
4. EKONOMETRİK ANALİZ 46
4.1. Analiz Yöntemi 46
4.2. Veri Setleri 49
4.3. Ekonometrik Model Tanımı 53
4.3.1. Temel Bileşenler Analizi 53
4.3.2. Lineer Regresyon 54
4.4. Finansal Rasyo Faktörlerinin Oluşturulması 55
4.5. Makro Ekonomik İlişki Modeli 58
4.6. Sorunlu Alanlar Modeli 62
4.7. Sonuçlar 68
5. İZLEME VE YÖNLENDİRME KURUMU ÖNERİSİ 69
5.1. İhtiyacın Nedenleri 69
5.2. Kurumun Yapısı 72
5.3. Kurumun Faaliyet Alanları 74
5.3.1. Finansal Tablolara Yönelik 75
5.3.2. Mevzuata Yönelik 80
5.4. Kurumun Oluşturulmasının Faydaları 83
SONUÇ 86
EKLER 90
KAYNAKÇA 100

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: OECD Ekonomik Düzenleyiciler Ağı Üyesi Kurum Adetleri 18
Tablo 2: Yıllar İtibarıyla RTÜK Tarafından Verilen Lisans Sayıları 27
Tablo 3: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu 2020 Yılı Yetkilendirme İşlemleri30
Tablo 4: SPK Tarafından 2020 Yılında Gerçekleştirilen Denetim Faaliyetleri 33
Tablo 5: 2020 Yılında BDDK Tarafından Gerçekleştirilen Düzenleme Faaliyetleri 34
Tablo 6: 2020 Yılı BDDK Mali Bünye Denetim Faaliyetleri 35
Tablo 7: 2020 Yılı BDDK Bilgi Sistemleri Denetim Faaliyetleri 35
Tablo 8: EPDK Tarafından 2020 Yılında Verilen ve İptal Edilen Lisans Adetleri... 37
Tablo 9: 2020 Yılı Kamu İhale Kurulu Karar Adetleri 40
Tablo 10: Kamu İhale Kurumu 2020 Yılı İkincil Mevzuat Düzenlemesi Adetleri... 41
Tablo 11: Kamu İhale Kurumu Tarafından 2020 Yılında Alınan Uyuşmazlık Kararlarının Dağılımı 41
Tablo 12: Hesaplanan Finansal Rasyolar 47
Tablo 13: Yıllar İtibarıyla Çalışmaya Dahil Edilen Firma Sayıları 50
Tablo 14: Finansal Rasyoların Genel Tanımlayıcı İstatistikleri 51
Tablo 15: Makroekonomik Gösterge Verilere İlişkin Genel Bilgiler 52
Tablo 16: Sorunlu Durum Göstergesi Verilere İlişkin Genel Bilgiler 52
Tablo 17: Seçili Göstergelerin Genel Tanımlayıcı İstatistikleri 53
Tablo 18: Temel Bileşen Analizi - Açıklanan Varyans %'leri 56
Tablo 19: Temel Bileşen Analizi - Döndürülmüş Bileşen Matrisi 57
Tablo 20: Temel Bileşen Analizi - Kaiser-Meyer-Olkin ve Bartlett's Test Sonuçları 57
Tablo 21: Makro Ekonomik İlişki Modeli – GSYIH İlk Deneme Model Tahmini .. 59
Tablo 22: Makro Ekonomik İlişki Modeli – ENFLASYON İlk Deneme Model Tahmini 59
Tablo 23: Makro Ekonomik İlişki Modeli – ISSIZLIK İlk Deneme Model Tahmini 59
Tablo 24: Makro Ekonomik İlişki Modeli – GSYIH Nihai Model Tahmini 60
Tablo 25: Makro Ekonomik İlişki Modeli – GSYIH Nihai Model Otokorelasyon Testi 60

Tablo 26: Makro Ekonomik İlişki Modeli – GSYIH Nihai Model Değişen Varyans Testi 60
Tablo 27: Makro Ekonomik İlişki Modeli – ENFLASYON Nihai Model Tahmini . 60
Tablo 28: Makro Ekonomik İlişki Modeli – ENFLASYON Nihai Model Otokorelasyon Testi 61
Tablo 29: Makro Ekonomik İlişki Modeli – ENFLASYON Nihai Model Değişen Varyans Testi 61
Tablo 30: Makro Ekonomik İlişki Modeli – ISSIZLIK Nihai Model Tahmini 61
Tablo 31: Makro Ekonomik İlişki Modeli – ISSIZLIK Nihai Model Otokorelasyon Testi 61
Tablo 32: Makro Ekonomik İlişki Modeli – ISSIZLIK Nihai Model Değişen Varyans Testi 61
Tablo 33: Sorunlu Alanlar Modeli – CEK_YAS İlk Deneme Model Tahmini..... 63
Tablo 34: Sorunlu Alanlar Modeli – KAP_FIR İlk Deneme Model Tahmini 63
Tablo 35: Sorunlu Alanlar Modeli – KAR_CEK_SAY İlk Deneme Model Tahmini 63
Tablo 36: Sorunlu Alanlar Modeli – PRO_SEN_TUT İlk Deneme Model Tahmini 64
Tablo 37: Sorunlu Alanlar Modeli – TAKKRE_TOPKRE İlk Deneme Model Tahmini 64
Tablo 38: Sorunlu Alanlar Modeli – CEK_YAS Nihai Model Tahmini 64
Tablo 39: Sorunlu Alanlar Modeli – CEK_YAS Nihai Model Otokorelasyon Testi 65
Tablo 40: Sorunlu Alanlar Modeli – CEK_YAS Nihai Model Değişen Varyans Testi 65
Tablo 41: Sorunlu Alanlar Modeli – KAP_FIR Nihai Model Tahmini 65
Tablo 42: Sorunlu Alanlar Modeli – KAP_FIR Nihai Model Otokorelasyon Testi . 65
Tablo 43: Sorunlu Alanlar Modeli – KAP_FIR Nihai Model Değişen Varyans Testi 65
Tablo 44: Sorunlu Alanlar Modeli – KAR_CEK_SAY Nihai Model Tahmini 65
Tablo 45: Sorunlu Alanlar Modeli – KAR_CEK_SAY Nihai Model Otokorelasyon Testi..... 66
Tablo 46: Sorunlu Alanlar Modeli – KAR_CEK_SAY Nihai Model Değişen Varyans Testi 66
Tablo 47: Sorunlu Alanlar Modeli – PRO_SEN_TUT Nihai Model Tahmini 66

Tablo 48: Sorunlu Alanlar Modeli – PRO_SEN_TUT Nihai Model Otokorelasyon Testi 66
Tablo 49: Sorunlu Alanlar Modeli – PRO_SEN_TUT Nihai Model Değişen Varyans Testi 66
Tablo 50: Sorunlu Alanlar Modeli – TAKKRE_TOPKRE Nihai Model Tahmini ... 67
Tablo 51: Sorunlu Alanlar Modeli – TAKKRE_TOPKRE Nihai Model Otokorelasyon Testi 67
Tablo 52: Sorunlu Alanlar Modeli – TAKKRE_TOPKRE Nihai Model Değişen Varyans Testi 67

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1: OECD Düzenleme Etkisi Analizi Skorları 14
Şekil 2: Temel Bileşen Analizi - Scree Plot 56

KISALTMALAR LİSTESİ

RTÜK: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

BTK: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu

SPK: Sermaye Piyasaları Kurulu

BDDK: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

EPDK: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu

KGK: Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu

TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

GSYIH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

TTK: Türk Ticaret Kanunu

VUK: Vergi Usul Kanunu

İSEDES: İçsel Sermaye Yeterliliği Değerlendirme Süreci

TBB: Türkiye Bankalar Birliği

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

KMO: Kaiser-Meyer-Olkin

EKK: En Küçük Kareler

TMS: Türkiye Muhasebe Standartları

TFRS: Türkiye Finansal Raporlama Standartları

OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

BIST: Borsa İstanbul A.Ş.

RK: Rekabet Kurumu

KİK: Kamu İhale Kurumu

SEDDK: Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu

TAPDK: Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu

GİRİŞ

İktisat biliminde önemli bir yeri olan düzenleme teorisine yönelik iki ana yaklaşım, düzenleme ihtiyacının nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışır. Bunlardan, kamu yararı yaklaşımı, devlet tarafından kamu yararını sağlamak için piyasaya müdahale gerçekleştirildiğini iddia ederken; Chicago yaklaşımı, politikacıların, siyasi hedeflerine ulaşmak için müdahaleleri yönlendirdiklerini öne sürer. Her iki yaklaşım da iktisatçılardan gerek teorik, gerekse de ampirik eleştirilere konu olmuş, gelişen teoriye paralel 1980'lerde hızlanan özelleştirme akımıyla teori ve uygulama bugünkü halini almıştır.

Günümüzde, asimetrik bilgiyi ortadan kaldırmak, piyasa başarısızlıklarını en aza indirmek, tüketicileri ve çevreyi korumak gibi pek çok nedenle, kamu otoritesi tarafından piyasalara müdahale edilmekte ve oluşturulan düzenleyici kurumlarla bu piyasaların işleyişleri şekillendirmektedir. Kurumlar, kimi zaman kamu otoritesinden tam bağımsız, kimi zaman kısmen bağımlı, kimi zaman da tam bağımlı olacak şekilde piyasada faaliyet göstermektedir. Her ne kadar uygulanış şekli ve kapsamı ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, genel olarak fiyat kontrolü, piyasaya giriş kontrolü, ürün/hizmet kalite kontrolü ve çıktı kotaları şeklinde düzenlemelerle piyasalar düzenlenmektedir.

Kurumun yapısı ya da tercih ettiği düzenleme her ne olursa olsun, bankacılık ve finans sektörü hariç olmak üzere, reel sektörde faaliyet gösteren firmaların finansal performansları hiçbir zaman için ilgi konusu olmamaktadır. Sıkı tedbirlerle düzenlenmiş bir piyasada tüm faaliyetlerini kontrol ve denetim süreçlerinden geçerek gerçekleştiren bir firmanın, hiçbir resmi otoritenin dikkatini çekmeden, yaşadığı finansal sıkıntılar nedeniyle faaliyetlerini sürdüremeyecek hale gelmesi mümkündür. Bu, sadece düzenlenen piyasadaki kamu hizmetlerinin aksaması anlamına gelmemektedir; ayrıca, firma ile ilişkili tüm ticari ve finansal çevrelerin de sıkıntı yaşaması anlamına gelmektedir. Ticari ve finansal piyasalardaki iç içe geçmiş ilişkiler nedeniyle bir firmanın başarısızlığının makro seviyede sonuçlar doğurması ve hatta ekonomi üzerinde tesirde bulunması olasıdır.

İşte bu olasılığı sınamak için bu çalışmada, reel sektörde faaliyet gösteren firmaların finansal performansının izlenmesine ve yönlendirilmesine ihtiyaç var mıdır sorusuna cevap aranmıştır. Oluşturulan hipotezi test etmek için, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası veri tabanından temin edilen firma bilançolarından oluşturulan finansal rasyolar ile makroekonomik göstergeler arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bunun için ilk olarak, finansal rasyolar temel bileşenler analizi ile anlamlı faktörlere dönüştürülerek boyut azaltımı gerçekleştirilmiştir. Elde edilen faktörler bağımsız, makroekonomik göstergeler bağımlı değişken olacak şekilde, lineer regresyon yöntemi ile aralarındaki ilişki araştırılmıştır. İkinci olaraksa, firmaların finansal yapısının hangi anlamda izleme ve yönlendirme ihtiyacı duyduğunu tespit etmek için, temel bileşenler analizi ile elde edilen faktörler ile firma sorunlu durum göstergelerinin ilişkisi test edilmiştir. Böylelikle, ekonomideki kıt kaynaklar ile sınırsız ihtiyaçları daha etkin bir şekilde karşılayabilmek, verimliliği arttırmak, gelişimi sürekli kılmak ve mikro başarısızlıkların makro başarısızlıklara dönmesini engellemek için reel sektörün finansal performansının izlenmesinin ve yönlendirilmesinin gerekli olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda, çalışmanın ilk bölümünde düzenleme teorisinden bahsedilmekte ve düzenleme kurumları ile düzenleme uygulamaları örneklendirilmektedir. Teorinin zaman içinde gelişimi, bunlara yönelik teorik ve ampirik eleştiriler, günümüze kadar uzanan süreçte dünya uygulamaları ve son olarak da farklı ülke ve sektörler özelinde düzenleyici kurum yapılarına yer verilmiştir.

Teorinin açıklanmasının ardından, pratikteki çeşitliliği göstermek için ikinci bölümde uygulama ve kurum örneklerine yer verilmiştir. Uygulamaların şekli, yöntemi ve etki seviyeleri detaylandırılmış; kurum yapılanması, bağımsızlık başta olmak üzere farklı açılardan ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, ilk olarak Türkiye'de reel sektörde faaliyet gösteren firmaların tabi oldukları farklı mevzuatlara yer verilmiştir. Bunu takiben, kamu otoritesi tarafından oluşturulan ve görevlendirildikleri piyasada düzenleme ve denetim alanında faaliyet gösteren kurumlar sıralanmış, bunların görev ve sorumlulukları belirtilmiştir.

Çalışmanın ekonometrik analizi dördüncü bölümde yer almaktadır. Bu bölümde, öncelikli olarak analiz yöntemi ifade edilmiş ve veri seti detaylandırılmıştır. Kullanılan ekonometrik modellerin tanımının verilmesinin ardından, gerçekleştirilen analiz ve bu analizin sonuçları gelmektedir.

Ekonometrik çıktılara dayalı olarak kurum önerisinin yapıldığı beşinci bölümde, bu kuruma neden ihtiyaç duyulduğu anlatılmış, kurum için önerilen organizasyon yapısı ve faaliyet alanları sıralanmıştır.

1. DÜZENLEME TEORİSİ

1.1. Düzenleme Tanımı

Türk Dil Kurumu'na göre düzenleme, düzene koyma, kodifikasyon, regülasyon anlamına gelmekte olup; bu çalışma kapsamında, sözlük tanımına uygun olacak şekilde, yasal otoritenin müdahalesiyle belirli bir iş alanındaki aktörlerin ve iş alanının regüle edilmesi olarak kullanılmıştır. Tanımda yer alan yasal otorite, müdahalenin seviyesi, iş alanı, aktörler ve regüle edilen faaliyetler ülkeden ülkeye, sektörden sektöre farklılık göstermekle birlikte hepsi için ortak olan unsur, çevresel, ekonomik, insan hakları ya da farklı açılardan kamu yararını arttırıcı şekilde iktisadi birimlerin faaliyetlerinin düzenlenmesidir.

Nitekim, Selznick düzenleme kavramını "kamu tarafından meydana getirilen faaliyetlerin bir kamu otoritesi tarafından sürekli ve odaklı bir şekilde kontrol edilmesi" olarak tanımlamaktadır (Selznick, 1985, s. 363). Ancak bu tanım, kamu olarak kastedilenin ne olduğu, kamu otoritesinin nasıl kullanılacağı ve kontrol ile kast edilenin kapsamının net belli olmaması açısından yetersiz bulunduğundan, Black tarafından tanım şu şekilde genişletilmiştir: "bilgi toplama ve davranış düzeltme enstrümanlarını da içerecek şekilde, üçüncü tarafların davranışlarını etkilemek amacıyla, standart belirleyerek, bilinçli bir şekilde yasal otoritenin kullanılmasıdır" (Black, 2002, s. 20).

İki iktisatçı, amaç ve araç konusunda farklı ifadelerde bulunsa da, devlet tarafından uygulanan otorite noktasında uzlaşmışlardır. Nitekim, düzenleme uygulamalarının ve düzenleyici kurumların dünya genelindeki örneklerine bakıldığında, birbirinden farklılaşan yapılar görülmekle birlikte, belirli bir alana yönelik (ister bağımlı olsun ister bağımsız) merkezi bir otorite tarafından (ister fiyat kontrolüyle olsun ister standart belirleyerek) uygulamaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmada düzenleme, amacı, aracı ya da yöntemi ne olursa olsun, merkezi otorite tarafından, belirli bir sektörde gerçekleştirilen faaliyetleri, belirli bir yönde değiştirmek için alınan aksiyonların tamamı olarak kullanılmaktadır.

1.2. Düzenleme Teorileri

İktisat biliminin düzenleme teorisine yaklaşımı iki ana kol üzerinden olmuştur. Pozitif yaklaşım, düzenleme gerekliliğine neden ihtiyaç duyulduğunu açıklamaya çalışmış ve etkileriyle ilgilenmiştir. Normatif yaklaşım ise hangi açıklamanın daha etkin ve optimal olduğunu tespit etmeye odaklanmıştır. Düzenleme teorisine yönelik ilk görüş, pozitif yaklaşıma uygun şekilde, kıt kaynakların en iyi dağılımının piyasa koşullarında sağlanamadığı durumlarda kamu otoritesince müdahalenin gerekli olduğu şeklinde olmuştur (Baumol, 2004). Ancak bu yaklaşım, etkin kurumların, etkin olmayan kurumların yerini kusursuz bir şekilde alabileceğini öngördüğü için eleştirilmiş; Whynes ve Bowles kamu düzenlemesinin "nispeten" daha başarılı olacağını ifade etmiştir (Whynes & Bowles, 1981). Böylelikle, düzenlemenin başlı başına mükemmel olmadığı, taşıma ve bilgi maliyetleri açısından düzenleyici otoritelerle, piyasa aktörlerinin mukayeseli üstünlüğüne göre düzenlemelerin oluşması gerektiği fikri yaygınlaşmıştır.

Kamu yararından yola çıkarak açıklama getiren bu yaklaşımın, piyasa başarısızlığı ve kamu otoritesinin etkinliği varsayımlarına yönelik eleştiriler farklı yazarlarca dile getirilmiştir. Toumanoff, ancak bazı taşıma maliyetlerinin analiz dışında bırakılması durumunda (Örneğin, monopol piyasasında monopolistin fiyat farklılaştırması yapamayacağı ya da tüketicilerin monopolist aleyhine birleşemeyeceği varsayımları altında) piyasa başarısızlığının geçerli olduğunu göstermiştir (Toumanoff, 1984). Nelson ise, piyasadaki ters seçim olasılığının, marka imajı yaratılarak ya da garanti belgeleri oluşturularak piyasa içinde de çözülebildiğini söylemektedir (Nelson, 1974). Kamu otoritesinin etkinliği varsayımı ise hem ampirik hem de teorik çalışmalarda eleştiri konusu olmuştur. Teorik çalışmalarda, ekonominin sadece bir alanına yönelik düzenleyici tedbirlerin, ekonomiyi bir bütün olarak iyileştirmediğini; eğer ekonominin diğer alanlarında da benzer sorunlar varsa, tek bir alana yönelik düzenleme getirmenin kaynak dağılımını bozduğu gösterilmiştir (Ng, 1990). Ampirik çalışmalarda ise en başı, Stigler ve Friedland'ın 1962 yılında yayınladıkları makaleleri çekmektedir. Bu çalışmada, Amerikalı elektrik üreticilerine yönelik getirilen fiyat düzenlemelerinin tarife fiyatlarını düşürmediği ve karlılık üzerinde belirgin bir etkisinin olmadığını göstermişlerdir (Stigler & Friedland, 1962).

Kamu yararı teorisi çeşitli eleştirilere maruz kaldıktan sonra ağırlıklı olarak politik iktisatçılar tarafından "Capture" teorisi ortaya atılmıştır. Buna göre, bir alanda düzenleme yapan kamu otoritesi, siyasi çıkarlarını korumak için zamanla düzenlemelerini gevşetecek, düzenlediği alanlardaki aktörlerle çatışmalardan kaçınacaktır. Ancak düzenleme teorisine yönelik bu yaklaşım, kamu yararı teorisinin temeline dayanıp, düzenleme gerekliliğine yönelik yeni bir argüman getirmediği için eleştirilere maruz kalmıştır (Posner R. , 1974).

1971 yılında Stigler tarafından yayınlanan makale ile düzenleme teorisine yönelik "Chicago Okulu yaklaşımı" ortaya çıkmıştır. Stigler'e göre, şu iki ana husus nedeniyle düzenleme, sektörün kendisinden talep görür: kamu otoritesinin baz fiyat, pazara giriş kısıtlaması vb. düzenlemeleri uygulama gücünün daha fazla olması ve üreticilerin siyasi güçlerini kullanarak bunları kendi yararlarına kullanma imkanlarının bulunması. Böylelikle, verilen sübvansiyonlar, piyasa girişini kısıtlayıcı düzenlemelerle üreticiler kendileri yararına fayda sağlamış olurlar (Stigler G. , 1971).

Bu yaklaşıma ilk eleştiri, düzenlemelerden bazı tüketici gruplarının daha çok faydalandığını söyleyen Posner'dan gelmiştir. Posner, tek fiyat uygulanan taşımacılık sektöründe, şehirde yaşayanlara sağlanan hizmetin maliyeti ile kırsal bölgelerde yaşayanlara sağlanan hizmetin maliyeti aynı olmadığını, tek fiyat uygulandığında ise kırsal bölgelerde yaşayan tüketiciler uygulamadan daha karlı çıktığını göstermiştir (Posner R. A., 1971). Posner'ın teorisinden yola çıkan Peltzman, politikacıların bu etkinin farkında olduklarını ve siyasi desteklerini maksimize edecek şekilde düzenleme getirme yoluna gideceklerini iddia etmektedir. Peltzman'a göre, düzenleme getiren otorite için asıl sorunun, düzenlemenin getireceği iyileşme ile kazandıracağı ya da kaybettireceği siyasi destek arasında kurulacak dengedir (Peltzman S. , 1976). Becker, Peltzman'ın yaklaşımını bir seviye yukarı taşımış ve "baskı grupları" adını verdiği çevrelerin yarışının etkisine odaklanmıştır. Bazı grupların siyasi baskı kurmada diğer gruplardan daha başarılı olması nedeniyle varlık transferinin bu gruplara doğru olduğunu ifade etmiştir (Becker, 1983).

Chicago Okulu yaklaşımına yönelik eleştiriler, hem teorik hem de ampirik çalışmalarla getirilmiştir. Noll, düzenleme getirmenin doğal sonucunun varlık transferi olduğunu, fayda ve maliyetin (kim tarafından sağlandığı ya da üstlenildiği önemli

olmaksızın) tüm düzenlemelerde ortaya çıkmasının kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir (Roger, 1989). Bailey ve Winston'ın araştırmaları ise Chicago yaklaşımını benimseyenlerin söylediği üzere fayda sağlayanların her zaman için daha güçlü gruplar olmadığını, inceledikleri düzenlemelerde üreticilerin değil işçilerin daha fazla fayda sağladığını göstererek kanıtlamıştır (Winston, 1993).

Bir yandan Chicago yaklaşımı eleştirilirken, bir yandan da 1980'lerin başında dünya genelinde özelleşme ve mevzuatsal yüklerin azaltılması (de-regulation) gelişmeleri yaşanmaktaydı. 1930'lu yıllarda hem uygulama hem de teori olarak gelişmeye başlayan kamu düzenlemelerinin bir sonucu olarak başta Avrupa olmak üzere dünya genelinde özelleşmede artış, kamu müdahalesinde ise azalış trendi ortaya çıkmıştır. Hem kamu yararı hem de Chicago yaklaşımını baz alan pek çok farklı yazar, yeni özelleşme sürecinin gerekçelerini ortaya koymaya çalışmıştır. Den Hertog, Chicago yaklaşımını baz alarak, çıkar çevrelerinin değişmesi, girişimci politikacıların faaliyetleri ve yine politikacıların düzenlemeleri kaldırarak kamudan siyasi destek talep etmesi gerekçelerini özelleşme dalgasının gelişmesinde ana etmenler olarak sıralamaktadır (Den Hertog, 1996). Kamu yararı teorisine daha yakın bir yaklaşımla Peltzman, düzenlemelerin azalmasını, piyasa başarısızlıkların teknolojik gelişmeler ve artan taleple birlikte azalmasına bağlamaktadır (Peltzman S. , 1989).

2. DÜZENLEME UYGULAMALARI VE DÜZENLEYİCİ KURUM YAPILANMASI

2.1. Düzenleme Uygulamaları

"Düzenleme Teorileri" başlığında sıralanan çalışmaların hepsi düzenleme ihtiyacının nasıl ortaya çıktığını tanımlamaya çalışan pozitif teorilerdir. Çıkış nedeni ne olursa olsun, düzenleme yapılan alanın ihtiyacına ve düzenleyici kuruma tanınan yetkilere bağlı olarak düzenleme yapılan alanlar ve düzenleme uygulamaları farklılaşabilmektedir. Tarihsel örneklere bakıldığında düzenlemelerin: yasal olarak bağlayıcı "katı" kurallar, yasal olarak bağlayıcı olmayan "yumuşak" düzenlemeler ve eğitim/bilgilendirme şeklinde gerçekleştiği görülmektedir.

Yasal olarak bağlayıcı olan, "katı" kurallar, minimum ve maksimum fiyat seviyesinin belirlenmesi, piyasaya girişin sınırlandırılması, ürün/hizmet içeriklerinin belirlenmesi ve üretim sınırları oluşturulması gibi uygulamaları içermektedir. Piyasadaki aktörler (kamu, özel sektör, yerli/yabancı şirketler vb.), rekabet düzeyi (monopol, oligopol, tam rekabet vb.), tüketicilerin gücü ya da örgütlenme düzeyi, sağlanacak ürün ya da hizmetin niteliği (kamu hizmeti, ticaret vb.) göz önünde bulundurularak uygulamalardan biri ya da birkaçı seçilebilmekte ve düzenleyici kurumlar tarafından uygulanabilmektedir.

Düzenleme alternatifleri incelendiğinde, her birinin farklı gerekçelerle uygulama alanı bulduğu görülmektedir. Bu alternatiflerden, piyasaya girişin sınırlandırılması, rekabeti korumak için oldukça sık kullanılan bir uygulama olup, en belirgin örneği, bankacılık faaliyet lisansının izne tabi olmasıdır. Böylelikle, bankalar arası aşırı rekabetin yaratılmasından kaçınılarak, finansal krizlerin oluşması engellenmeye çalışılmaktadır. Piyasaya girişin kısıtlanmasıyla tüketicilere daha üstün kalitede mal ve hizmet sağlanması imkanına da kavuşulur. Bu nedenle de, Djankov, uygulanan düzenlemeler arasında özellikle piyasaya giriş kısıtlamasının daha başarılı sosyal sonuçlar ortaya çıkardığını ifade etmektedir (Djankov & vd., 2002).

Piyasaya girişe yönelik düzenlemeler birden farklı yöntemle gerçekleştirilebilmektedir. Bunlardan ilki, piyasaya giriş kısıtlarının getirilmesi yoluyla maliyetlerin arttırılmasıdır. Bu yöntemde, herhangi bir piyasada faaliyet

gösterecekler için lisans, eğitim, kalite standardı gibi zorunluluklar getirilir ve faaliyete başlamak için bunların karşılanması zorunlu tutulur. Ancak bu, maliyet anlamında üreticileri zorlar ve sonuç olarak sadece sınırlı sayıda üretici bu gereklilikleri karşılar (Svorny, 2000).

Bir diğer yöntemde ise, piyasada faaliyet gösterecek şirketlere uzun dönemli alım garantisi sunulur. Daha çok enerji piyasalarında karşılaşılan bu uygulamada, üretim gerçekleştirmesi karşılığında, belirli bir süre ve belirli bir fiyattan çıktının alımı taahhüdü verilir ve karşılığında firma o alanda faaliyet göstermek üzere yetkilendirilir. Özellikle, özel sektör tarafından yatırımın cazip olarak değerlendirilmediği alanlarda faydalı bir yöntem olmakla birlikte, ortaya çıkan maliyet genelde rekabetçi piyasalara göre daha yüksek kalmaktadır.

Her ne kadar, rekabetin ve tüketicilerin korunması için tercih edilse de, piyasaya giriş kısıtlamalarının bazı negatif sonuçları da bulunmaktadır. Girişin kısıtlanmasıyla piyasada faaliyet gösteren az sayıda firma kartel oluşturarak kendi karlarını arttırmak adına daha yüksek fiyatlı mal ve hizmet arzı gerçekleştirebilir. Buna ilave olarak, Djankov'un gösterdiği üzere, sert bir şekilde piyasa girişinin düzenlendiği ülkelerde kayıt dışı ekonomi artmakta ve malların kalitesinde, beklenenin aksine, bir kötüleşme görülmektedir (Djankov & vd., 2002).

Benzer şekilde, fiyat seviyelerinin belirlenmesi de, hizmetlerin aksatılmadan yürütülmesi ve rekabetin az olduğu piyasalarda tüketicilerin aşırı yüksek fiyatlarla mağdur edilmesinin engellenmesi için bir araç işlevi görmektedir. Bu yöntemde otorite, fiyatları doğrudan belirleyebileceği gibi, alt ve üst sınırları ya da fiyatın tespit edilmesindeki yöntemi de belirleyebilir. Örneğin, 6023 sayılı yasa ile kurulmuş olan Türk Tabipler Birliği, işyeri hekimliği asgari sözleşme ücretlerini belirleyerek bu alanda minimum fiyatı tespit etmiş olmaktadır.

Bu bağlamda fiyat seviyesinin belirlenmesi, genelde tam rekabetten uzak sektörlerde uygulanmakta ve tüketiciyi yüksek fiyatlardan korumak için tercih edilmektedir. Bununla birlikte, tek faydası tüketici için değildir ve şirketlerin yatırım maliyetlerini karşılayacak fiyat seviyesinin oluşturulması, dolayısıyla iktisadi etkinliğin sağlanmasında da önemli bir rolü bulunmaktadır. Ancak bu, maliyet, amortisman ve belirli bir kar oranı üzerinden belirlenmiş bir fiyattan gerçekleşir ve

yatırım araçlarını yenilemesi için yeterli kaynağı sağlamaz (Biglaiser & Riordan, 2000).

Çevresel etkileri en aza indirgemek için de bir takım düzenlemeler yapılabilmektedir. Bunların en önemlileri: çevre kirliliğini engellemek için hizmet standartlarının belirlenmesi ve cezai düzenlemeler yapılması, çalışma koşullarını iyileştirmek için sağlık ve güvenlik düzenlemeleri yapılması ve tüketici memnuniyetinin sağlanması için hizmet/ürün içeriklerinin belirlenmesidir. Bu tarz düzenlemeler, ortaya çıkan çevresel etki toplum sağlığını etkileyebilecek nitelikte olduğundan çoğunlukla doğrudan devlet tarafından uygulanır. Yine aynı nitelikten ötürü en yoğun cezai düzenlemelerin yapıldığı, şahsi cezaların yanı sıra sosyal sorumluluk cezaların da görüldüğü düzenleme türüdür. Böylelikle, kanun ve cezaların caydırıcılığıyla düzenlemelerin etkinliği sağlanmaktadır.

Bu düzenlemeler, yasal mevzuatlar yoluyla yapıldığından herkese eşit şekilde uygulanır ve açık ve nettir. Bilgi asimetrisini en aza indirgemek ya da rekabeti arttırmak gibi amaçlara hizmet ettiklerinden piyasa yapıcı rolleri bulunmaktadır. Piyasada faaliyet gösteren ya da gösterecek olan aktörler bu düzenlemeleri bilir ve tercihlerini buna göre yapar. Ancak bu durum dezavantajlarını da beraberinde getirir. Tüm aktörler için aynı kurallar uygulanacağından, bu durumdan karlı ya da zararlı çıkanların olması olasıdır. Örneğin, bir ürün için teknik standartların belirlenmesi, halihazırda o ürünü, getirilen standartlara göre üreten üreticiler için hiçbir sorun teşkil etmezken, piyasanın daha küçük üreticileri için üretim bantlarını değiştirme, süreçlerini yeniden tasarlama gerekliliğini ortaya çıkarabilir.

Yasal olarak bağlayıcı olmasa da, düzenleyici kurum tarafından daha "yumuşak" düzenlemelere gidilmesi de mümkündür. Bu düzenlemeler daha çok tavsiye kararı, teknik standart ve öz yönetim şeklinde ortaya çıkmakla birlikte, bunların farklı seviyelerde kombinasyonlarını içerecek örneklere de rastlamak mümkündür. Bunlardan birisi olan öz yönetim, sektörün (ya da kamunun) ihtiyaçlarına uygun çözümlerin, sektör katılımcıları tarafından bireysel olarak yerine getirilmesi anlamına gelmektedir. Örneğin, Avrupa Birliği, araçların karbon salımını azaltmak için araç üreticilerinden taahhüt almış ve bu sözün yerine getirilme sürecini yakından

takip etmiştir. Böylelikle, hem mevzuat oluşturma maliyetini ortadan kaldırmış, hem de sektör genelinde mutabakat sağlamıştır.

Standartlar ise, ürün, hizmet ya da süreçlere yönelik olarak, standardizasyon sağlama kurumları tarafından oluşturulan teknik gerekliliklerdir. Standartlar hem kamuya hem de tüm piyasa aktörlerine açık olduğundan zamanla benimsenmekte ve asgari gereklilikler haline gelmektedir. Tüketiciler, işleme konu ürün ya da hizmetin, kendilerine sağlaması gerekenleri bilme imkanına kavuşmakta; üreticiler ise ürün ya da hizmet gerekliliklerini düşürerek faaliyet gösterenlerin rekabeti bozucu etkilerinden korunabilmektedir.

Tavsiyeler ya da tavsiye kararları, muhatabını, belirtilen şekilde davranmaya teşvik eden, yasal olarak bağlayıcı olmayan bir araç olarak kullanılmaktadır. Genellikle, yasal düzenleme yapmak için yeterli kanıt olmadığı durumlarda ya da yasal düzenleme yapmanın farklı yan etkilerinin olası olduğu durumlarda tercih edilir. Özellikle bankacılık alanında, iyi uygulama rehberleri ile zorunlu olmayan ancak ideal olanın gösterildiği örnekler sıklıkla kullanılmaktadır.

Son olarak eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri de düzenleme uygulamalarında kullanılmaktadır. Bu, kimi zaman tüketicilerin bilinçlendirilmesi, kimi zaman çevre koruma kampanyaları yapılması, kimi zaman da elektrik tüketen cihazlara tüketim bilgisini gösteren semboller yapıştırılması olarak yansımasını bulmaktadır. Düzenleme yöntemlerinden en az maliyetlisi ve değişen uygulamalara adaptasyonu en hızlı olanı budur.

Nitekim, 24 farklı ülkeden, 34 düzenleyici kurumun katıldığı ve 77 farklı sektör ve alt sektöre yönelik bilginin toplandığı Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) anket çalışmasında, düzenleyici kurumların en yoğun şekilde gerçekleştirdikleri ilk beş faaliyet alanı %40 ile fiyat (tarife) belirleme, %23 ile lisanslama (piyasa giriş yetkisi verme), %20 ile izleme, %11 ile sorun çözme ve %6 ile standart belirleme olarak gerçekleşmiştir (OECD, 2017). Bu da göstermektedir ki, alt detaylarda uygulamalar farklılaşsa bile tüm dünya genelinde belirli ana faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

Her ne şekil ve yöntemle uygulanırsa uygulansın, tüm regülasyon uygulamaları kendi içerisinde bir takım başarısızlık riskleri taşımaktadır. Majone, bunları doğrudan devlet tarafından yapılan ya da bağımsız kurumlar aracılığıyla yapılan düzenlemelere göre sınıflayarak şu şekilde sıralamıştır:

1) Doğrudan devlet tarafından yapılan düzenlemelerin ortaya çıkardığı başarısızlıklar:
   a) Kurum yönetiminin baskı grupları tarafından ele geçirilmesi
   b) Gereksiz personel istihdamı
   c) Kamu eliyle oluşturulmuş tekeller
   d) Hedeflerin yanlış belirlenmesi
   e) Kamu kurumları arasında koordinasyon eksikliği
   f) Uzmanlaşma olmaması nedeniyle yönetim başarısızlığı
2) Bağımsız kurumlar aracılığıyla yapılan düzenlemeler:
   a) Kurum yönetiminin düzenlenen firmalarca ele geçirilmesi
   b) Verimsizlik
   c) Aşırı sert ya da rekabet bozucu düzenlemeler getirilmesi
   d) Düzenleyici kurumlar arasında koordinasyon eksikliği
   e) Siyasi hesap verme eksikliği nedeniyle ortaya çıkan sorumsuzluk (Majone, 1996).

Düzenleme uygulamaları içinde risk barındırdığı gibi, düzenleme yapıldığında bir maliyet de yaratılmaktadır. Parker bunları, düzenlemeye uyum amacıyla ortaya çıkan yönetim, iş gücü ve sermaye maliyetleri olarak sıralamış ve buna, düzenlemeye uymama durumunda ortaya çıkan dolaylı maliyetleri de ilave etmiştir (Parker, 2001). Guasch ve Hahn ise bu maliyetlerin tahmini için bir yöntem geliştirmeye çalışmış ve şu önerilerde bulunmuştur:

- Etkiyi ölçmek amacıyla piyasanın üretim ve maliyet bileşenlerinin belirlenmesi,
- Maliyeti tespit etmek için harcamaların belirlenmesi,
- İlave ekipman ihtiyacı için maliyetlerin belirlenmesi,
- Üretimdeki değişikliklerin belirlenmesi ve

- Piyasa tepkisinin belirlenmesi için genel denge modellerinin kullanılması (Guasch & Hahn, 1999).

OECD, düzenleyici kurumlar tarafından çıkarılan düzenlemelerin pozitif ve negatif etkisini ölçmekte ve raporlamaktadır. "Düzenleyici Etki Analizi" (RIA) adını verdiği bu çalışmada, yıllar itibarıyla, ülke bazında mevcut ve getirilmesi gündemde olan düzenlemeler ile bunların tam zıttı olarak düzenlemesiz alternatiflerinin etkisi ortaya konulmaktadır. 2008 yılında yayınladığı raporda OECD, olası pozitif ve negatif etkileri, farklı gruplar için şu şekilde belirtmektedir:

1) Pozitif Etkiler:
   a) İşletmeler için:
      i) İş kazalarında azalma
      ii) Piyasa bilgilendirmesinin artması
      iii) Rekabet bozucu girişimlerin engellenmesi
   b) Tüketiciler için:
      i) Mal ve hizmet fiyatlarında düşüş
      ii) Mal ve hizmet kalitesinde artış
      iii) Mal ve hizmetler hakkında daha detaylı bilgiye erişim
   c) Kamu otoritesi için:
      i) Daha iyi sağlık standartları nedeniyle sağlık harcamalarında azalış
      ii) Daha fazla bilgiye erişim nedeniyle daha iyi karar alma imkanı
      iii) Yürütme ve denetim maliyetlerinde azalış
2) Negatif Etkiler:
   a) İşletmeler için:
      i) Düzenlemelere aşinalık kazanma ve uyum sağlama
      ii) Düzenleme etkisi nedeniyle girdi maliyetlerinin artması
      iii) Düzenleme etkisi nedeniyle üretim maliyetlerinin artması
      iv) Piyasalara erişimin kısıtlanması nedeniyle satışlarda azalış
      v) Lisans bedeli vb. ek maliyetler
      vi) Raporlama ve kayıt tutma maliyetleri
      vii) İç ve dış denetim maliyetleri
   b) Tüketiciler için:
      i) Mal ve hizmetlerin fiyatlarının artması

ii) Mal ve hizmet skalasının daralması

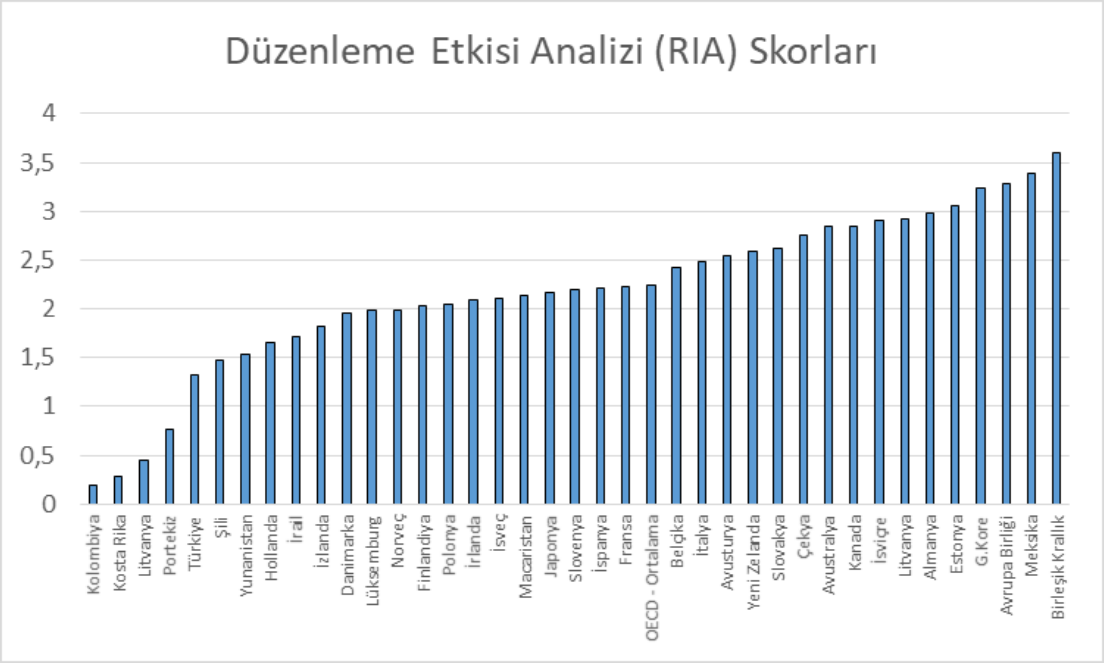
iii) Yeni ürün çıkarma süreçlerinin uzaması

c) Kamu otoritesi için:

i) Düzenlemeleri uygulama maliyetlerinin artması

ii) Denetleme maliyetlerinin artması

Bu ve bunlara benzer etkilerin ülke düzeyindeki seviyesini ölçmek için en son 2018 yılında yayınlanan raporda, 2017 yılı sonu skorlarına yer verilmiştir. Buna göre, çoğunluğu Avrupa ülkelerinden oluşan ülkeler ortalamanın üzerinde skor alırken; Türkiye ortalamanın altında bir skorla, son sıralarda yer almaktadır

Şekil 1: OECD Düzenleme Etkisi Analizi Skorları
Kaynak: (OECD, 2021).

2.2. Düzenleyici Kurum Yapılanması

İlk olarak 1889 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'nde, eyaletler arası rekabet düzenlemeleri yapmak amacıyla oluşturulmuş olan "Eyaletler Arası Ticaret Komisyonu" ile ilk örneği ortaya çıkan düzenleyici kurumlar; 1970'lerin sonundan itibaren, iletişim ve sermaye piyasaları gibi sektörler ile rekabetin korunması başlığı ön planda olmak üzere tüm dünyada sayıca artmaya başlamıştır. Sayıca artışın, dünya genelinde özelleştirmelerin ve düzenleme kaldırma uygulamalarının (de-regülasyon) yaygınlaşmaya başladığı döneme denk gelmesi dikkate alındığında, kamunun ilgili

sektörden çekilmesinin yarattığı boşluğun bir düzenleme ve denetim ihtiyacını doğurduğunu söylemek mümkün olmakla birlikte, sadece bununla kısıtlamak doğru olmayacaktır. Bu nedenle, ihtiyaç duyulmasının başlıca nedenleri arasında şunları saymak da mümkündür:

- Özellikli faaliyet alanlarının, uzmanlık gerektirecek süreçler içermesi,
- Kararların kamu otoritesinden bağımsız bir kurum tarafından alınmasının hakkaniyete daha uygun olması,
- Siyasi amaçlar gütmeyen kurumların karar vermede daha etkin olması,
- Sorun ve kriz dönemlerinde siyasi sonuçların ortaya çıkma olasılığının daha düşük olması (Tan, 2002, s. 14).

Bu kurumlar, oluşturuldukları alan ve yetkilerle sınırlı olmak üzere, düzenleme, denetleme ve ceza yetkileriyle donatılmış olarak, faaliyet gösterdikleri sektörlerin gelişimine katkı sağlamaya çalışmaktadırlar. Yetkilendirmesi kamu otoritesince yapılmış, görev ve sorumlulukları yine kamu otoritesince verilmiş olmakla birlikte, kimi zaman kamuya bağımlı, kimi zaman ise kamudan bağımsız bir yapıda olabilmektedirler. Bağımsızlık, bu kurumların faaliyetleri kapsamında, hukuk karşısındaki sorumlulukları dışında, kamu otoritesinin idari denetimine tabi olmamaları olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, dünya genelinde olduğu üzere Türkiye'de de farklı uygulamalar bulunmaktadır. Örneğin, Rekabet Kurumu, kamu tüzel kişiliğine haiz, idari ve mali özerkliğe sahip bir yapı olmakla birlikte, 4054 sayılı kanunun 20. Maddesine göre ilişkili olduğu bakanlık Ticaret Bakanlığı olarak belirlenmiştir (Resmi Gazete, 1994).

Düzenleyici kurumlar ülke ve sektörlere göre farklı yapılarda olabilmektedir. Uygulamadaki örnekler üç değişik organizasyon yapısının mevcut olduğunu göstermektedir: doğrudan merkezi otorite tarafından oluşturulan ve yönetilen düzenleyici kurumlar, merkezi otorite tarafından oluşturulan ama özerk olan kurumlar ve merkezi otoriteden bağımsız olan kurumlar. Kamu tarafından oluşturulan ve yönetilen düzenleyici otoriteler için bağımsızlık söz konusu olmamakla birlikte, diğer iki alternatif için bağımsızlığın şekli ve boyutu değişkenlik gösterebilmektedir. OECD Ekonomik Düzenleyiciler Ağı'nın bağımsızlığa ilişkin belirlediği beş farklı boyut bulunmaktadır: rol tanımı, şeffaflık ve hesap verebilirlik, finansal bağımsızlık,

yönetici bağımsızlığı ve çalışan davranışları (Independence of Regulators and Protection against Undue Influence, 2021). OECD dışında bağımsızlığın kriterlerine farklı yazarların farklı yaklaşımları bulunmaktadır. Andres'e göre bağımsızlığın iki ana belirleyicisi bulunmaktadır: ilki düzenleyicinin organizasyonel yapısı, ikincisi ise fonksiyonları ve bütçesi (Andres & et al., 2007). Mohammed & Strobl'a göre ise bağımsızlık, üst yöneticiye operasyonel bağımlılık ve merkezi otoritenin yerine getirilmesine izin verdiği aktivitelerle ilişkilidir (Mohammed & Strobl, 2011). Yine OECD'nin, düzenleyici kurumların bağımsızlığını değerlendiren 6 farklı çalışmanın değerlendirme kriterlerini karşılaştırdığı çalışmasına göre, bütçe bağımsızlığı, düzenleyici kurum yöneticisinin verdiği kararları ret koşulları, düzenleyici kurum yöneticisinin atanma koşulları, hesap verebilirlik ve şeffaflık, fiyat belirleyebilme yetkisi ve son olarak piyasa aktörleri ile sözleşme yapma yetkisi tüm çalışmalarda ortak yer verilen kriterler olmuştur (OECD, 2016).

Kamu yararı teorisi ile Chicago yaklaşımlarına yönelik teorik tartışma, düzenleyici kurum yapılanmasında da kendisini hissettirmiştir. Kamu yararı teorisine göre, düzenlemelerin kamu yararını sağlamak için getirilmesi gerekirken, Chicago yaklaşımında politikacılar kendi siyasi çıkarları için düzenlemeleri tasarlayabilmektedir. Bu yaklaşıma göre, düzenleyici kurumların bağımsız olması neredeyse zorunlu bir alternatif olarak ortaya çıkmaktadır. Bağımsız kurum, alanında uzmanlaşma sağlaması ve siyasi emellere konu olmamasıyla tercih edilebilir nitelikte olmakla birlikte, farklı sorunları da beraberinde getirmektedir. Buna göre, her ne kadar politikacılar tarafından siyasi çıkarlar için kullanılamayacak olsa da, düzenlenen sektörün büyük oyuncuları tarafından ele geçirilme riski bulunmaktadır. İlave olarak, sadece kendi alanıyla sınırlı kaldığı, ekonominin geneli üzerinde söz sahibi olmadığı için, kendi alanına yönelik getirdiği düzenlemelerle, diğer sektörlere olumsuz dışsallık yaratma ihtimali ortaya çıkmaktadır (Hahn, Layne-Farrar, & Passell, 2004). Bağımsızlıkla, hesap verebilirlik arasındaki dengeyi sağlayacak ideal kurum yapılanmasına yönelik çalışmalar yapan Levy & Spiller ile Martimort, kurumun faaliyet gösterdiği ortamın özelliklerine vurguda bulunmaktadır. Yargının bağımsızlığı, düzenleyici ile siyasi otorite arasındaki güçler ayrılığı, bürokrasinin sağlamlığı, düzenleyiciye sağlanan kaynaklar ve imkanlar, düzenleyicinin seçimle mi yoksa atama ile mi iş başına geldiği, düzenleyicinin görev süresi, verilen vaatlerin

yerine getirilip getirilmediği gibi çevresel faktörlere bakılarak uygun düzenleyici kurum yapısının oluşturulması gerektiğini belirtmektedirler (Levy & Spiller, 1996) (Martimort, 1999).

Düzenleyici kurumların genel faaliyetleri, görevli oldukları alanla ilgili düzenlemeler getirmek, bunların uygulanmasını sağlamak ve denetimlerinde eksiklik gördüğü takdirde cezai müeyyideler uygulamaktır. Bu açıdan yaklaşıldığında, devlet mekanizması içerisindeki üç ana faaliyet olan yasama, yürütme ve yargıyı tek bir çatıda birleştirdiklerini söylemek mümkündür (Tan, 2002, s. 26). Bu kurumlar, düzenleme yetkilerini genellikle çıkardıkları yönetmelik, karar ve tebliğ ile kullanmaktadır. Ancak bu düzenleme yetkisi, sınırlı bir yetkidir ve yasal düzenlemelerin kapsamını değiştirmeyen nitelikte olması gerekmektedir. Bu düzenlemelere yönelik uygulama sonuçlarını ise denetim faaliyetleriyle izler. Veri, bilgi, belge temin ederek ya da yerinde denetim yaparak düzenlemelere uyum durumunu tespit eder. Bu denetimler sonucunda ya da bu denetimlerden bağımsız olarak, getirilen düzenlemelere bir aykırılık tespit edilmesi durumunda, kuruma tanınan yetkiler çerçevesinde, para cezası, ürün toplatma, faaliyetlerin askıya alınması ya da iptali, hak mahrumiyeti vb. cezaların uygulanması mümkündür.

Kurumların yapıları ve yetkileri ülkelerin ihtiyaçlarına göre de farklılık gösterebilmektedir. Elektrik piyasasını ele alacak olursak, Avustralya'da üç farklı otorite bulunmakta; bunlardan "Australian Energy Market Commision" yasal düzenlemeleri yapmakta, "Australian Energy Regulator" piyasada denetleyici faaliyetler yürütmekte, "Australian Energy Market Operator" ise piyasada operasyonel işlemler gerçekleştirmektedir. İspanya'da ise "Piyasalar ve Rekabet Ulusal Komitesi" sadece elektrik değil tüm enerji piyasasının düzenleyicisi durumundadır (The World Bank, 2021). Ülkeye göre farklılaşan yapıya su ve atık su alanında da rastlanılmaktadır. 1980'de başlayan özelleşmeden nasibini alan İngiltere'de su ve atık su işleri özelleştirilmiş ve düzenleyici kurum bağımsız hale getirilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise daha karmaşık bir yapı mevcuttur. Federal bir devlet olan Amerika'da su ve atık su hizmeti federal eyaletlere bırakılmamıştır ve merkezden idare edilmektedir. Düzenleme yetki ve sorumluluğu ise merkez ve federal eyaletlerce paylaşılmıştır (The World Bank, 2021).

Düzenleyici kurumların faaliyet gösterdikleri sektörler de, yapılarındaki farklılaşma gibi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. OECD'nin Ekonomik Düzenleyiciler Ağı'na üye olan kurumların faaliyet gösterdiği sektörlere göre dağılımına bakıldığında, 85 kurumun faaliyet gösterdikleri alanlara göre dağılımları şu şekildedir:

Tablo 1: OECD Ekonomik Düzenleyiciler Ağı Üyesi Kurum Adetleri

Sektör	**Düzenleyici Kurum Adedi**
Taşımacılık	17
Telekomünikasyon	16
Enerji	16
Diğer	9
Elektrik	8
Su & Atık Su	6
Kamu Hizmetleri	5
Rekabet	4
Madencilik	3
Sağlık	1

Kaynak: (Network of Economic Regulators Participants, 2021).

Tablodan da anlaşılacağı üzere, ağırlıklı olarak taşımacılık, telekomünikasyon ve enerji sektörlerinde düzenleyici otoriteler bulunmaktadır. Bunula birlikte, elektrik, su ve atık su, kamu hizmetleri, rekabet, madencilik ve sağlık sektörlerinde de düzenleyici kurumların olduğu görülmektedir.

3. TÜRKİYE'DE REEL SEKTÖR DÜZENLEMELERİ

3.1. Düzenleme Alanları

Reel sektörde faaliyet gösteren firmalara yönelik pek çok farklı açıdan, pek çok farklı kurul ve kurum tarafından düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemeler, kuruluş, ana sözleşme, defter tutma yöntemleri, vergi ödeme yükümlülükleri, faaliyet ve organizasyonel yapı gibi hemen her açıya dokunmaktadır. Ancak, bu düzenlemeler farklı kamu otoriteleri tarafından, vergi, kayıt, rekabet vb. gibi farklı bakış açılarıyla geliştirildiğinden hem mevzuat hem de uygulama açısından bir yeknesaklık bulunmamaktadır.

3.1.1. Vergisel Düzenlemeler

Türkiye'de faaliyet gösteren şirketlerin ticari kazançları nedeniyle tabi oldukları vergi kanunu, 21 Haziran 2006 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 552 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'dur. Buna göre, sermaye şirketleri ve kooperatifler, bir hesap dönemi içerisinde elde ettikleri safi kazançları üzerinden kurumlar vergisine tabidir. Ticari kazanç ise mükellefin sorumluluğuna uygun olarak tuttuğu defterlerden tespit edilmektedir (Resmi Gazete, 2006).

Mükellefler, hesap döneminin kapandığı ayı izleyen dördüncü ayın birinci gününden yirmi beşinci gününe kadar bağlı oldukları vergi dairesine kurumlar vergisi beyannamesi verirler. Vergi tarhı işlemi beyanname üzerinden gerçekleştirilir. Ödeme ise beyannamenin verildiği ayın sonuna kadar gerçekleştirilmelidir.

Kanun ile kurumlar vergisi kapsamında brüt kazanç hesaplamasından hariç tutulabilecek istisnai durumlar ve bu tutardan indirilebilecek işlemler de tanımlanmıştır. Buna göre kurumların, tam mükellefiyete tabi başka bir kurumun sermayesine katılımdan elde ettikleri kazançlar, yurt dışındaki bir şirketin ödenmiş sermayesinin en az %10'unu elinde bulunduran kurumların bu şirketlerden elde ettiği kazançlar, belirli özel eğitim kurumlarının beş hesap dönemi itibarıyla elde ettiği kazançlar gibi pek çok durum Kanun tarafından kurumlar vergisinden istisna tutulmuştur. Şirketlerin karşılaştığı menkul kıymet ihraç gideri, kuruluş ve örgütlenme

gideri, birleşme, devir, bölünme giderleri, komandite ortağın kar payı gibi gider kalemlerinin ise hasılattan indirilmesine imkan tanınmıştır (Resmi Gazete, 2006).

3.1.2. Defter Tutma Düzenlemeleri

Defter tutma mecburiyeti iki farklı kanunla düzenlenmektedir. Bunlar: 10 Ocak 1961 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 213 sayılı Vergi Usul Kanunu (VUK) ile 14 Şubat 2011 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'dur (TTK). VUK, vergisel amaçlara hizmet edecek şekilde defter tutma şekil ve süreçlerini düzenlerken; TTK'nın düzenlemeleri ticari hayatın gerekliliklerini yerine getirecek şekildedir. VUK'a göre defter tutmadaki esas amaç, vergi hesaplamalarına ve sonrasında denetimlerine esas teşkil edecek hesap sonuçlarını ortaya koymaktır. Fakat, TTK'da böyle bir amaç bulunmamakta, ortaklar, yöneticiler ve denetçiler gibi üçüncü kişilere doğru bilgi sunulmasını hedeflemektedir. Bu nedenle, her iki kanunun getirdiği zorunluluklar, defter tutma amacı, defter tutma şekli, tasdik edilişleri ve saklanma sürelerinde farklılık göstermektedir.

Her iki kanuna göre de, ticaret ve sanat erbapları, ticaret şirketleri, iktisadi kamu müesseseleri, dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler, serbest meslek erbabları ve çiftçiler defter tutmakla yükümlüdürler. TTK'ya göre tutulması zorunlu defterler: yevmiye defteri, defteri kebir, envanter defteri, işletme defteri, pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ile genel kurul toplantı ve müzakere defteri iken; VUK'a göre tutulması zorunlu defterler: yevmiye defteri, defteri kebir, envanter defteri, işletme hesabı defteri, serbest meslek kazanç rehberi, çiftçi işletme defteri, imalat defteri, kombine imalat defteri, bitim işletme defteri, yabancı nakliyat kurumlarına hasılat defteri ve damga vergisi defteridir.

TTK'nın 88. maddesine göre, gerçek ve tüzel kişiler münferit ve konsolide finansal tablolarını düzenlerken, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından yayımlanan, Türkiye Muhasebe Standartlarına uymak ve bunları uygulamak zorundadır. Bu madde ile getirilen hüküm kapsamında TTK'ya göre gerçekleştirilen defter tutma şekliyle, VUK tarafından öngörülen defter tutma şekli farklılık göstermektedir. Bu farklılık, pek çok bilanço tablosu hesap kaleminin hesaplanış ve kayıt oluşturma şeklinde kendini göstermektedir. Örneğin VUK tarafından kullanılan tek düzen hesap planı yöntemine göre 153 – Stoklar hesabında

yer alan emtialar maliyet bedeli ile değerlenirken, TTK'da kullanılan Türkiye Muhasebe Standartları'ndan 2 numaralı standarta göre değerleme maliyet ve net gerçekleşebilir değerin düşük olanı ile gerçekleştirilir. Benzer şekilde VUK'a göre alacaklar kayıtlı değerleri ile değerlenirken, TTK'ya göre tüm alacaklar için reeskont uygulanır. Bu durum da, farklı bakış açılarıyla hazırlanmış iki farlı mevzuata uygun olacak şekilde, iki farklı defter tutulması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Benzer farklılıklar, tasdik ve defterleri saklama sürelerinde de görülmektedir. VUK'a göre yevmiye defteri için kapanış tasdiki öngörülmemiş olmamakla birlikte, TTK'ya göre yevmiye defteri için kapanış tasdiki gerekmektedir. Defterlerin saklaması için ise TTK'da 10 yıllık bir süre öngörülmüşken, VUK'ta bu sürenin 5 yıl olduğu görülmektedir (Abdioğlu, Demirkapı, & Erdöl, 2014).

3.1.3. Şirket Yapısı ve Faaliyetleri Düzenlemeleri

Türkiye'de faaliyet gösteren ticaret şirketlerinin türleri, sermaye miktarları, ortakların sorumlulukları, birleşme, bölünme ve tür değişiklikleri, ana sözleşme şartları, kuruluş işlemleri, tescili, yönetimi, denetimi, üçüncü kişilerle ilişkileri, şirketin sona ermesi gibi hem şirketin genel yapısını hem de faaliyetlerini ilgilendiren düzenlemeler 14 Şubat 2011 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu (TTK) ile düzenlenmektedir. Kanun, Türk Medeni Kanunu'nun ayrılmaz bir parçasıdır ve bir ticari işletmeyi ilgilendiren işlem ve fiilleri düzenlemektedir.

Ticaret şirketleri kollektif, komandit, anonim, limited ve kooperatif şirketler olarak tanımlanmıştır. Bu şirketler için sermaye koyma borcuna ilişkin sermaye olarak sayılabilecek unsurlar, asgari sermaye tutarı, kabul ve tescil şartları, itfa borcu, sorumluluk, ortaklık payları gibi hususlar düzenlenmiştir. Asgari sermaye tutarı her şirket tipi için farklılaştırılmıştır. Bu tutar, limited şirketlerde 10.000 TL, anonim şirketlerde 50.000 TL iken (kayıtlı sermaye sistemini benimsemiş halka açık olmayan anonim şirketlerde 100.000 TL), diğer şirket türleri için asgari sermaye tutarı belirlenmemiştir (Resmi Gazete, 2011). Bu genel düzenlemeye ek olarak, doğalgaz piyasasında faaliyet gösteren firmalara yönelik olarak 7 Eylül 2002 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Doğalgaz Piyasası Lisans Yönetmeliği ile asgari sermaye şartı getirilmiştir. Buna göre firmalar lisans yenileme başvurularında, her yıl enflasyon

oranında güncellenen sermaye tutarına sahip olduklarını gösterir belgeleri de teslim etmek zorundadırlar (Resmi Gazete, 2002). Benzer şekilde, 22 Nisan 2014 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Sigorta Acenteleri Yönetmeliği uyarınca, tüzel kişi sigorta acentelerinin asgari ödenmiş sermaye miktarının 50.000 TL'den az olamamaktadır (Resmi Gazete, 2014). 15 Haziran 2011 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan ile de radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmeti sunmak amacıyla yayın lisans başvurusunda bulunan medya hizmet sağlayıcı kuruluşların, ödenmiş sermaye miktarları düzenlenmiştir (Resmi Gazete, 2011).

TTK ile sermaye konusunda düzenlenen bir diğer husus ise sermayenin zaman içerisinde kaybedilmesi, yani borca batık durumda olmadır. Buna göre, son yıllık bilançodan, sermaye ile kanuni yedek akçeler toplamının yarısının zarar sebebiyle karşılıksız kalması durumu borca batıklık olarak tanımlanmaktadır. Kanun, borca batık olan şirketlere, kaybolan sermayeyi karşılayabilecek özvarlığa sahip bir şirketle birleşme hakkı tanımıştır. Ancak, limited ve anonim şirketler için bu durumla ilgili bir takım özel hususlar da getirilmiş ve genel kurulun toplanarak, sermayeyi tamamlama, kalan sermaye ile yetinme ya da şirketin sonlandırılmasına karar verme hakkı tanımıştır. Yönetim kurulunun, şirket aktiflerinin, şirket borçlarını karşılamaya yetmediğini tespit etmesi durumunda asliye ticaret mahkemesine başvurularak şirketinin iflasının isteneceği hükmü getirilmiştir (Resmi Gazete, 2011).

Kanun tarafından her ticari şirket türü farklı olacak şekilde asgari ve azami ortak sayısı sınırı belirlenmiştir. Buna göre, kollektif şirketler en az iki ortaklı, limited şirketler en az bir en fazla elli ortaklı, sermayesi paylara bölünmüş komandit şirket en az beş ortaklı, anonim şirket en az bir ortaklı olmak zorundadır. Ortakların sayısı dışında, ortaklık yapısına yönelik olarak herhangi bir kısıt bulunmamaktadır.

Kanun ile şirketin organları da tanımlanmış ve genel kurul, yönetim kurulu, müdür ve yöneticilerin görev ve sorumlulukları sayılmıştır. Şirket yönetiminin, anonim şirketlerde yönetim kurulu, limited şirketlerde müdür, sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketler ile şahıs şirketlerinde yönetici, diğer tüzel kişilerde yönetim organını ve gerçek kişilerde gerçek kişinin kendisi olduğu ifade edilmiştir. Anonim şirketlerde, yönetim kurulunun bir veya daha fazla kişiden oluştuğu söylenmekle herhangi bir sayı sınırlaması getirmemiştir. Benzer bir durum limited

şirketler için de oluşturulmuş, bir ya da birden fazla ortağın veya üçüncü kişilerin müdür olarak tespit edilebileceği belirtilmiştir. Diğer şirket türleri için özel bir yönetim organı tespit edilmemiş olup, yönetim görevinin tüm ortaklar tarafından kullanılabileceği gibi ortaklardan birine ya da birkaçına bırakılabileceği ifade edilmiştir (Resmi Gazete, 2011).

Denetim hususu ise yine şirket yapısına göre farklılık gösterecek şekilde düzenlenmiştir. Anonim şirketler dışındaki ticari şirketlerde tüm ortakların, şirketim tüm faaliyetleri üzerinde inceleme ve denetim yetkisinin olduğundan bahsedilmekle birlikte, anonim şirketlerde finansal tablolar ve yıllık faaliyet raporları denetçi tarafından denetlenmektedir. Genel kurul tarafından belirlenen bağımsız denetçinin, finansal tabloları ve yıllık faaliyet raporlarını konu alan bir rapor düzenlemesi karara bağlanmıştır. Raporun sonunda denetçinin, olumlu görüş verebileceği gibi, sınırlı olumlu görüş ya da olumsuz görüş verebileceği gibi görüş vermekten kaçınabileceği belirtilmiştir (Resmi Gazete, 2011).

TTK'da belirtilen denetim karinesi dışında, 26 Mayıs 2018 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 2018/11597 sayılı Bağımsız Denetime Tabi Şirketlerin Belirlenmesine Dair Karar ile şirket türüne göre aktif toplamı, yıllık net satış hasılatı ve çalışan sayısı kriterlerini aşan firmalar için bağımsız denetim zorunlu tutulmuştur. Buna göre, SPK ve BDDK denetimine tabi şirketler, Borsa İstanbul'da işlem gören şirketler, Sigortacılık Kanunu ile Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu kapsamında faaliyet gösteren şirketler ile karasal ortamdan ya da uydu üzerinden televizyon yayını yapan şirketler için aktif toplamının 15 milyon Türk Lirası, yıllık net satış hasılatının 20 milyon Türk Lirasını, çalışan sayısının 50 kişiyi aşma şartlarından en az ikisini art arda iki hesap döneminde aşan şirketler bağımsız denetime tabidir. Sermayesinin en az %25'i kamu kurumu niteliğindeki kuruluşlara ait olan şirketler, gazete yayını yapan şirketler, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu düzenleme ve denetimine tabi olan şirketler, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'nun düzenlemelerine tabi olan şirketler, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu tarafından denetimi ve yönetimi devralınan şirketler, sermayesinin en az %50'si belediyelere ait olan şirketler, Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname kapsamında faaliyet gösteren kamu iktisadi teşebbüsleri ve bağlı ortaklıklarından aktif toplamı 30 milyon Türk Lirasını, yıllık net satış hasılatı 40 milyon Türk Lirasını,

çalışan sayısı 125 kişiyi aşma şartlarından en az ikisini art arda iki hesap döneminde aşan şirketler bağımsız denetime tabidir (Resmi Gazete, 2018).

3.1.4. BIST Düzenlemeleri

Türkiye'de halka açık şirketlerin payları Borsa İstanbul'da (BİST) işlem görmektedir. BİST'te halka arz yapmak isteyen şirketlerin ilk halka arzlarında ve işlem gören şirketlerin işlem görmeye devam etmeleri için sağlamaları gereken bazı hususlar bulunmaktadır. Bu hususlar 30 Aralık 2012 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile düzenlenmiştir.

Kanun, halka açık ortaklık ve kurumsal yönetim ilkelerini tanımlamakta; kayıtlı sermaye sistemine, kar payı ve bedelsiz pay dağıtımına, örtülü kazanç aktarımına, ortakların kendi paylarını satın almasına ve önemli nitelikteki işlemlerine, genel kurul toplantılarına yönelik şartlar getirmektedir. Buna göre, ticari hayatındaki faaliyetlerinden dolayı TTK mevzuatına, vergi ödemeleri nedeniyle VUK mevzuatına tabi olan halka açık şirketlere yönelik bir takım hususlar da Sermaye Piyasası Kanunu ile düzenlenmektedir.

Mevzuat uyarınca halka açık şirketler, borsada işlem gören paylarının değerini ve işlem yapanların kararlarını etkileyebilecek her türlü gelişmeyi bildirmekle yükümlüdür. Bu bilgilendirmenin kapsamına, içsel ve sürekli bilgiler girmektedir. Payların değerini etkileyebilecek her türlü bilgi, içsel bilgi olarak adlandırılırken; bunlar dışında kalan bilgilere ise sürekli bilgi adını almaktadır. Halka açık şirket, bu nitelikteki bilgileri en kısa sürede, doğru ve tam şekilde, ilgili formları kullanarak Borsa İstanbul'a bildirmekle yükümlüdür (Resmi Gazete, 2012).

Halka açık şirketlerin kar payı dağıtımı, 23 Ocak 2014 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Sermaye Piyasası Kurulu'nun II-19.1 Sayılı Kâr Payı Tebliği ile düzenlenmektedir. Buna göre şirketler, genel kurul kararlarıyla kar payı dağıtmada serbest olmakla birlikte, ilgili mevzuat hükümlerini uygulamakla yükümlüdürler. Örneğin, ayrılması gereken yedek akçe miktarı ayrılmadan ve esas sözleşmeyle ortaklar için belirlenen kar payı ayrılmadan başka yedek akçe ayrılamaz (Borsa İstanbul A.Ş., 2020).

Halka açık şirketlere (Piyasa Öncesi İşlem Platformu ve Gelişen İşletmeler Piyasası hariç olmak üzere) yönelik olarak getirilen bir diğer düzenleme ise 30 Aralık 2011 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan IV-56 seri no'lu Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ'dir. Tebliğ, uyulması zorunlu ve ihtiyari olan kurumsal yönetim ilkelerini belirlemektedir. Uyulması şirketlere bırakılmış olan ilkelere uyum durumu firmalar tarafından beyan edilmektedir. Zorunlu olan ilkelerden bazıları: genel kurul toplantı ilanının her türlü iletişim vasıtası ile asgari üç hafta önceden yapılması, yönetim kurulunun verimli ve yapıcı şekilde çalışmasına imkan verecek şekilde en az 5 üyeden oluşması, yönetim kurulunda denetimden sorumlu komite, kurumsal yönetim komitesi, aday gösterme komitesi, riskin erken saptanması komitesi ve ücret komitesinin oluşturulması gibi düzenlemeleri içermektedir. Zorunlu olmayan ilkeler arasında ise "pay sahipleri ile ilişkiler birimi" kurulması, oy hakkında imtiyazdan kaçınılması, faaliyet raporunun hazırlanış şekline yönelik düzenlemeler ile menfaat sahiplerinin şirket yönetimine katılımının desteklenmesi gibi düzenlemeler yer almaktadır (Resmi Gazete, 2011).

BİST düzenlemeleri kapsamında getirilen bir diğer yükümlülük ise bağımsız denetimdir. Payları borsada işlem görmekle birlikte, finansal tablolarını hesap dönemi bitiminde bağımsız denetimden geçirip bunu Kamuyu Aydınlatma Platformu'na bildirmeyen şirketlerin borsa işlem sıraları kapatılmaktadır.

3.1.5. Sektörel Düzenlemeler

Türkiye'de reel sektöre yönelik düzenleme uygulamaları, ilgi alanlarına göre bakanlıklarca gerçekleştirilmektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı ile Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nca, faaliyet alanlarına giren reel sektör uygulamalarını düzenlemek için düzenleyici kurumlar oluşturulmuş ve bunların faaliyet alanları belirlenmiştir.

Karayolu taşımacılığından, haberleşme hizmetlerine, sinemacılıktan, çay ekimine kadar uzanan reel sektörün faaliyet çeşitliliğini yansıtır nitelikte düzenleme uygulamaları da farklı bakanlıkların çatısı altında ve oldukça çok sayıda kurum ve kanundan oluşmaktadır. Bu kanunların bir kısmının amacı doğrudan üretim standartlarını belirlemek ve piyasayı düzenlemekken; diğer bir kısmının amacı ise

yatırımları teşvik etmek ve üreticileri korumaktır. Kurumların bazıları araştırma ve geliştirme faaliyetleriyle sektöre ve kamu otoritesine karar vermede yardımcı olmayı amaçlarken, büyük bir çoğunluğu piyasayı regüle edici niteliktedir. Niteliği her ne olursa olsun, reel sektörü düzenleme ve denetleme amacı güden kanunlar ile kurumlara eklerde Tablo 50 ve Tablo 51'de paylaşılmıştır.

3.2. Düzenleyici Kurum ve Kamu Otoriteleri

Türkiye'de pek çok farklı alanda, ilgili sektörde faaliyet gösteren firmaları düzenleyen ve denetleyen kamu otoriteleri mevcuttur. Bu kamu otoritelerinin kimi Bakanlıklar bünyesinde, Genel Müdürlük olarak kurulmuş, kimisi de idari ve/veya mali özerkliğe sahip bir kurul/kurum olarak oluşturulmuştur. Bakanlıklar bünyesinde yer alan düzenleyici kurumlar 2.1.5 bölümünde bahsedilmiş olup, sektör düzenlemesi yapan özerk otoritelere ise bu bölümde yer verilmiştir.

3.2.1. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)

1990 yılında özel televizyon ve radyoların yayın yapmaya başlamasının ardından, 1994 yılında yürürlüğe giren Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun ile Radyo ve Televizyon Üst Kurulu kurulmuştur. Görevi, televizyon ve radyo faaliyetlerini denetlemek ve düzenlemek olup, özerk (idari ve mali açıdan) bir yapıya sahiptir. Kamu tüzel kişiliği olması nedeniyle üyeleri Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce seçilir.

RTÜK'ün teşkilat esasları ile görev ve yetkileri 3 Mart 2011 tarihli Resmi Gazete ile yürürlüğe giren 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir. Buna göre kurulun görevleri şu şekildedir:

- Televizyon kanal ve radyo frekans planlamalarını yapmak,
- Medya hizmet sağlayıcı kuruluşların yayın lisansı talep şartlarını belirlemek, yayın lisansı vermek ve denetlemek,
- Altyapı işletmecilerinin uymaları gereken şartları belirlemek,
- Medya hizmet sağlayıcılarının yayın hizmetlerini izlemek ve denetlemek,

- Yayın hizmetlerinde aykırılık tespit edilmesi durumunda gerekli müeyyideleri uygulamak,
- İzlenme ve dinlenme oranı ölçümlerinin yapılmasına ilişkin usul ve esasları belirlemek, denetlemek ve gerekli müeyyideleri uygulamak,
- Yayın hizmetleri ile ilgili gelişmeleri takip etmek, gelişmesini sağlamak, eğitim ve sertifika programları düzenlemek.

RTÜK'ün 2020 yıllık faaliyet raporuna bakıldığında, kablo ve uydu ortamında yapılan yayınlar için lisans verilmesi, radyo ve TV yayınlarının izlenmesi ve kaydedilmesi, radyo ve TV yayınlarının denetlenmesi, kamu ve sosyal sorumluluk projelerine katılım sağlanması, kamuoyu araştırmaları ve vatandaş bildirimlerinin takibi, izlenme ve dinlenme oranlarının ölçümü faaliyetlerinin gerçekleştirildiği görülmektedir. Ana iş konularından biri olan lisanslandırma faaliyeti kapsamında lisanslandırma sayıları şu şekildedir:

Tablo 2: Yıllar İtibarıyla RTÜK Tarafından Verilen Lisans Sayıları

Lisanslama Faaliyeti	Adet
Uygu Televizyon Yayın Lisansı	4
Kablo Televizyon Yayın Lisansı	2
İnternet Televizyon Yayın Lisansı	10
İnternet Radyo Yayın Lisansı	6
İnternet İsteğe Bağlı Yayıncılık Hizmet Lisansı	27
İnternet Platform Yayın İletim Yetkisi	11

Kaynak: (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, 2021)

Bir diğer önemli faaliyet konusu olan yayınların izlenmesi ve kaydedilmesi kapsamında, SKAAS sistemi ile TV ve radyo yayınları izlenmektedir. SKAAS-III sistemi aracılığıyla 319 TV, 92 radyo yayını kaydedilmiştir (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, 2021).

Tüm yayınların denetimi görevi ise üç ana başlık altında gerçekleştirilmektedir: RTÜK uzmanları tarafından yapılan doğrudan denetim, izleyici şikayetlerinin denetimi ve yayın kuruluşlarının yaptığı öz denetim. Uzmanlarca yapılan denetimde yayın hizmeti ilkelerine aykırılık olup olmadığı denetlenmektedir. Eğer aykırılık tespit edilirse Üst Kurulca, yayın ihlali yapan

kuruluşlara idari yaptırım cezası uygulanır. 2020 yılında yayın ihlali nedeniyle 3020 farklı müeyyide uygulandığı görülmektedir (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, 2021).

Kurum ayrıca, diğer kamu kurumlarıyla gerçekleştirilen organizasyonlara katılmak, yayın standartlarını geliştirmek ve izleme ile dinleme eğilimi araştırmaları yapmak gibi kendi alanına yönelik temsil ve gelişim faaliyetlerini de gerçekleştirmektedir.

3.2.2. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK)

Telekomünikasyon hizmetlerinin düzenlenmesi için ilk olarak, 27.1.2000 tarihli ve 4502 sayılı Kanunla Telekomünikasyon Kurumu kurulmuş, 10.11.2008 tarihli ve 27050 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu ile kurumun adı Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu olarak değiştirilmiştir. Kurum, idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişiliğidir.

Kanunla kurumun görev ve yetkileri şu şekilde belirlenmiştir:

- Elektronik haberleşme sektöründe rekabeti korumaya yönelik düzenlemeler yapmak ve bu doğrultuda işletmecilere yükümlülükler getirmek,
- Rekabet ihlallerini denetlemek, yaptırım uygulamak ve gerektiğinde Rekabet Kurumu'ndan görüş almak,
- İşletmeciler arasında uzlaşma prosedürünü işletmek,
- Sektörel gelişmeleri teşvik etmek amacıyla gerekli araştırmaları yapmak ve yaptırmak,
- Elektronik haberleşme hizmetlerinin yürütülmesi için gerekli altyapı planlaması ve tahsisini yapmak,
- Elektronik haberleşme ile ilgili olarak yetkilendirme, tarifeler, erişim, geçiş hakkı vb. konularda düzenleme ve denetlemeleri yapmak,
- Telsiz sistemlerinin kurulmasının ve çalıştırılmasının kontrolünü yapmak,
- Kullanıcılara uygulanacak tarifeler, sözleşmeler ve diğer hususlara ilişkin uygulama esaslarını belirlemek, tarifeleri onaylamak ve denetlemek,
- İşletmeciler tarafından hazırlanan referans erişim tekliflerini onaylamak,

- Şebeke ve altyapıyla ilgili yapılacak yetkilendirmelere ilişkin hüküm ve şartları belirlemek,
- Frekans planlama, tahsis ve tescil işlemlerini yürütmek,
- Elektronik haberleşme cihazlarının ulusal standartlarını yayımlatmak, uygulanmasını sağlamak ve piyasa denetimi yapmak,
- Elektronik haberleşme sektöründe tesis, ölçüm ve bakım-onarım yapacak kuruluşların yetkilendirilmesini koordine etmek,
- Sektöre yönelik pazar analizleri yapmak,
- Sektörde faaliyet gösterenleri denetlemek ve gerektiğinde yaptırım uygulamak,
- Sektöre yönelik hizmet kalitesi standartlarını belirlemek ve denetlemek (Resmi Gazete, 2008).

Kurum tarafından hazırlanan 2020 yılı faaliyet raporuna göre, yetkilendirme, numara tahsisi, erişim ve arabağlantı hizmetleri, rekabet faaliyetleri, elektronik haberleşme altyapı hizmetleri, teknik düzenlemeler ve denetim faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. 2020 yılı içerisinde ve kurumun faaliyete başladığı günden bugüne gerçekleştirilen yetkilendirme işlemleri şu şekildedir:

Tablo 3: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu 2020 Yılı Yetkilendirme İşlemleri

Yetkilendirme Türü	Hizmet	2020 Yılı Yetkilendirme Sayısı	Toplam Yetkilendirme Sayısı
Görev Sözleşmesi	Uydu ve Kablo TV Hizmetleri		1
İmtiyaz Sözleşmesi	GSM PAN Avrupa Mobil Telefon Sisteminin Kurulması ve İşletilmesi		3
	IMT-2000/UMTS Altyapılarının Kurulması ve İşletilmesi ile Hizmetlerinin Sunulması		3
	Çeşitli Telekomünikasyon Hizmetleri		1
Bildirim Kapsamında Hizmet Veren İşletmeciler	Uydu Haberleşme Hizmeti		31
	Uydu Platform Hizmeti	1	11
	Altyapı İşletmeciliği Hizmeti	19	154
	İnternet Servis Sağlayıcılığı Hizmeti	13	287
	Kablolu Yayın Hizmeti		15
	GMPCS Mobil Telefon Hizmeti		7
	Sanal Mobil Şebeke Hizmeti		28
	Hava Taşıtlarında GSM 1800 Mobil Telefon Hizmeti		2
Kullanım Hakkı Kapsamında Hizmet Veren İşletmeciler	IMT-2000/UMTS Altyapılarının Kurulması ve İşletilmesi ile Hizmetlerinin Sunulması		3
	GMPCS Mobil Telefon Hizmeti		3
	Ortak Kullanımlı Telsiz Hizmeti	1	58
	Altyapı İşletmeciliği Hizmeti	3	15
	Altyapı İşletmeciliği Hizmeti	4	155
	Rehberlik Hizmeti	1	12
	Sanal Mobil Şebeke Hizmeti	1	28

Kaynak: (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2021).

Kurum yetkilendirme görevi dışında, sektöre yönelik haberleşme, altyapı, rehberlik, numara tahsisi ve teknik düzenlemeler dışında faaliyetler de gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda, 247 bin coğrafi numara, 43 bin konumdan bağımsız numara, 10 bin sanal mobil şebeke hizmet numarası tanımlanmıştır (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, 2021). Deniz haberleşme sisteminin kurulması, uydu sistemlerinin geliştirilmesi, frekans tahsisi yapılması, telsiz arayüz dokümanlarının hazırlanması gibi sektörün hemen her alanına dokunan hizmetler gerçekleştirilmiştir.

Kurumun bir diğer görev alanı ise sektörün denetimidir. Kurum, kendisine intikal eden bir şikayet üzerine ya da re'sen karar vererek sektör temsilcilerini denetleyebilmektedir. Bu kapsamda, 2020 yılı içerisinde 47 farklı denetim çalışması

yürütülmüştür. 2020 yılında sonuçlandırılan denetim çalışmaları kapsamında, 91 işletmeye idari para cezası ve 17 işletmeye uyarı cezası verilmiştir. Ürün uygunluğunun denetlenmesi amacıyla gerçekleştirilen piyasa gözetimi kapsamında ise 528 farklı firmaya ait 509 marka ve 1454 model cihaz denetimi gerçekleştirilmiştir. Denetimler sonucunda 26 firmaya idari para cezası, 2 firmaya ise güvensizlik nedeniyle para cezası kesilmiştir. Benzer faaliyetler sorumluluk alanı kapsamına giren internet ortamı üzerinde de gerçekleştirilmiş ve müstehcenlik, fuhuş, ve kumar oynanması için yer ve imkan sağlanması ağırlıklı olarak idari tedbir işlemleri gerçekleştirilmiştir (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2021).

3.2.3. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)

30 Temmuz 1981 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile kurulmuş, idari ve mali özerkliğe sahip bir kamu kurumudur. Aynı kanunun 1. Maddesine göre Kurul, tasarrufların menkul kıymetlere yatırılarak halkın iktisadi kalkınmaya etkin ve yaygın bir şekilde katılmasını sağlamak amacıyla; sermaye piyasasının güven, açıklık ve kararlılık içinde çalışmasını, tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarının korunmasını, düzenlemek ve denetlemektir (Resmi Gazete, 1981).

Kurul'un görev ve yetkileri, 30 Aralık 2012 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile düzenlenmiştir. Buna göre:

- Kamunun zamanında aydınlatılmasını sağlamak,
- Kanun kapsamına giren kurumların çalışma şartlarını belirlemek,
- Yeni sermaye piyasası araçlarına yönelik usul ve esasları belirlemek ve bunları denetlemek,
- Yatırım tavsiyesinde bulunacak kişi ve kuruluşların uyacakları ilke ve esasları belirlemek,
- Kamuyu Aydınlatma Platformu'nun çalışma şartları ile buraya yapılacak bildirimlerin usul ve esaslarını belirlemek,
- Sermaye piyasası kurumlarının, halka açık şirketlerin, borsaların ve öz düzenleyici kuruluşların bilgi sistemlerinin çalışmasına ve denetimine ilişkin usul ve esasları belirlemek (Resmi Gazete, 2012).

Bu görev ve yetkiler dahilinde değerlendirildiğinde Kurul'un ana fonksiyonlarının şu şekilde olduğu anlaşılmaktadır: düzenleme, izahname ve ihraç belgesi onayı, izin verme, gözetim, denetim, yaptırım uygulama ile uyuşmazlık çözme ve lisanslama gibi diğer faaliyetler. Kurul, sermaye piyasası araçlarının halka arzı, halka açık ortaklıkların birleşmesi ve bölünmesi, bağımsız denetim faaliyeti esasları gibi yetki alanına giren pek çok konuda düzenleme yapabilmektedir. Eğer bu düzenlemeler, düzenleyici işlem niteliğindeyse Resmi Gazete'de, kamuyu ilgilendiren karar niteliğindeyse kurul bülteninde yayınlanmaktadır. Benzer şekilde, halka arz olunacak sermaye piyasası araçlarının ihraç belgesinin

Kurulca onaylanması zorunludur (Sermaye Piyasası Kurulu, 2020). Kurul'un 2020 yılı faaliyet raporu incelendiğinde, 602 adet ihraç başvurusunun sonuçlandığı görülmektedir. Aynı yıl içerisinde, birleşme, bölünme, sermaye azaltımı gibi farklı nedenlerle olacak şekilde, halka açık ortaklıklardan yapılan 216, halka açık olmayan ortaklıklardan yapılan 1272 adet başvurunun sonuçlandırıldığı anlaşılmaktadır (Sermaye Piyasası Kurulu, 2021).

Sermaye piyasalarının aktörlerinden, aracı kuruluşlar, kolektif yatırım kuruluşları, halka açık anonim ortaklıklar, bağımsız denetim kuruluşları, derecelendirme kuruluşları ve gayrimenkul değerleme kuruluşları pek çok açıdan Kurul'un iznine tabidir. Örneğin, aracı kuruluşun herhangi bir faaliyet türünde (halka arza aracılık, yatırım danışmanlığı vb.) faaliyet gösterebilmesi ya da halka açık anonim ortaklıkların esas sözleşme değişiklikleri ve birleşme ile devir gibi önemli işlemleri Kurul'un onayına tabidir. Nitekim, 2020 yılı için bakıldığında Kurul'ca 8 yatırım kuruluşuna ve 5 bağımsız denetim şirketine faaliyetk yetkisi verildiği; 4 yatırım kuruluşunun ve 2 bağımsız denetim şirketinin yetki belgesinin iptal edildiği görülmektedir (Sermaye Piyasası Kurulu, 2021).

Kurul, gözetim faaliyeti kapsamında, sermaye piyasası aktörlerinin hem mali durumlarını hem de faaliyetlerini takip etmektedir. Kurul, gerekli görmesi halinde bu kurumların genel kurullarına gözlemci olarak katılabilmekte, finansal raporlarını inceleyebilmekte ve faaliyetlerini denetleyebilmektedir. Kurul, mali bünyenin sağlamlığını değerlendirebilmek için standart rasyoları belirleyebilmekte, kendisine iletilen raporları değerlendirebilmekte ve gerek gördüğünde tedbir alabilmektedir.

Önem ve öncelik derecesine göre farklılaşacak şekilde Kurul tarafından denetim fonksiyonu da yerine getirilmektedir (Sermaye Piyasası Kurulu, 2020). Yapılan denetimin sonucuna bağlı olarak uyarı, idari para cezası, adli para cezası ya da hapis cezası yaptırımlarından birisi uygulanabilmektedir. Aynı amaca yönelik olarak Kurul tarafından önleyici tedbirler alınabilmektedir. 2020 yılı içerisinde Kurul'ca yerine getirilen denetleme faaliyetleri şu şekildedir:

Tablo 4: SPK Tarafından 2020 Yılında Gerçekleştirilen Denetim Faaliyetleri

Denetim Kapsamı	Denetim Sayısı
Yatırım Kuruluşu (Aracı Kurum) Denetimi	25
zinsiz Sermaye Piyasası Faaliyeti	30
Halka Açık Ortaklık Denetimi	38
Bilgi Suistimali	46
Piyasa Dolandırıcılığı	146
Piyasa Bozucu Eylemler	101
Kolektif Yatırım Kuruluşu	2
Bağımsız Denetim, Değerleme ve Derecelendirme Kuruluşları	26
Bağlı Kuruluşlar	2

Kaynak: (Sermaye Piyasası Kurulu, 2021).

Gerçekleştirilen bu denetimler sonucunda, 349 kişi hakkında, içlerinde internet sayfasına erişimin engellenmesi, iş yerinin kapatılması, lisans iptali, iade davası ve imza yetkisinin kaldırılması da dahil olacak şekilde yaptırım uygulanmıştır.

3.2.4. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)

23 Haziran 1999 tarihli Resmi Gazete'de 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile kurulmuş, idari ve mali özerkliğe sahip bir kamu kurumudur. 1 Kasım 2005 tarihli Resmi Gazete'yle değiştirilen 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 93. maddesine göre Kurum'un en önemli görevi bankalar, finansal holding şirketleri ile ile diğer kanunlarda ve ilgili mevzuatta yer alan hükümler saklı kalmak kaydıyla finansal kiralama, faktoring ve finansman şirketlerinin; kuruluş ve faaliyetlerini, yönetim ve teşkilat yapısını, birleşme, bölünme, hisse değişimini ve tasfiyelerini düzenlemek, uygulamak, uygulanmasını sağlamak, uygulamayı izlemek ve denetlemektir (Resmi Gazete, 2005).

Kuruma aynı kanunla verilen diğer yetkiler ve yükümlülükler şu şekildedir:

- Bankaların karlı ve verimli çalışmasını sağlayıp, finansal sisteme rekabet gücünü kazandırıp, şeffaf bir finansal sistemin oluşturulmasını sağlayarak sektörel gelişimi sağlama hususunda strateji belirlemek,
- Bu kanun kapsamındaki kuruluşların her türlü işleminin gözetimi ve yerinde denetimi (Kurum tarafından talep edilen her türlü bilgi ve belgenin Kurum'a tevdi edilmesi zorunludur) (Resmi Gazete, 2005).

Nitekim, Kurum tarafından hazırlanan 2020 yılı faaliyet raporuna bakıldığında Kurum'un düzenleme faaliyetleri şu şekildedir:

Tablo 5: 2020 Yılında BDDK Tarafından Gerçekleştirilen Düzenleme Faaliyetleri

Düzenleme Türü	Adet
Kanun	-
Kanun Değişikliği	2
Yönetmelik	3
Yönetmelik Değişikliği	8
Tebliğ	-
Tebliğ Değişikliği	5
Genelge	-
Kurul Kararı	39
Toplam	57

Kaynak: (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2021)

Kurum'un denetim faaliyetleri üç ana başlık altında toplanmaktadır: mali bünye denetimi, risk yönetimi denetimi ve bilgi sistemleri denetimi. Mali bünye denetimi kapsamında, bankaların risk değerlendirmesinin yanı sıra faaliyetleri ile varlık, yükümlülük, taahhüt vb. mali bünyesini etkileyen tüm faktörler denetime tabi tutulmaktadır. 2020 yılında bu kapsamda yapılan denetimler şu şekildedir:

Tablo 6: 2020 Yılı BDDK Mali Bünye Denetim Faaliyetleri

Konu	Adet
Risk Analizi Mütaalası	40
Mali Bünye ve Derecelendirme Raporu	20
Mevzuat Denetimi	82
İhbar ve Şikayet	102
Yurt İçi Şube İncelemesi	1
Diğer Mali Kuruluşlara İlişkin Mevzuat Denetimi	18
Diğer Mali Kuruluşlara İlişkin İhbar Ve Şikayet İncelemesi	18
Mütaalalar	294
Diğer	5

Kaynak: (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2021)

Risk yönetimi denetimi ağırlıklı olarak, bankaların maruz kaldıkları risklere ilişkin kendi değerlendirmelerini içeren İçsel Sermaye Yeterliliği Değerlendirme Süreci (İSEDES) kapsamında gerçekleşmektedir. Buna göre, bankalar karşılaştıkları riskler ve bunlar karşısında ihtiyaç duyacakları sermaye düzeyini tespit ederek raporlaştırmakta ve denetlenmek üzere Kurum'a iletmektedir.

Bankaların bilgi sistemlerinin uymaları gereken şartları belirleyen Kurumun, bu şartlara uyum hususunda 2018 yılında gerçekleştirdiği denetimler şu şekildedir:

Tablo 7: 2020 Yılı BDDK Bilgi Sistemleri Denetim Faaliyetleri

Denetimin Kapsamı	Adet
1. Bağımsız Denetim Kurumlarınca Gerçekleştirilenler	
a. Bilgi Sistemleri	91
b.Bilgi Sistemleri & Bankacılık / İş Süreçleri	6
c. Bankacılık / İş Süreçleri	50
d.Bilgi Sistemleri & Bankacılık Süreçleri (Konsolide Denetim)	28
2. Kurum Personelince Gerçekleştirilenler	
a. Planlı Denetim	-
b. Özel Kapsamlı	1
c. Faaliyet İzni	2
Toplam	178

Kaynak: (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2021)

Son olarak Kurumca gerçekleştirilen gözetim faaliyetlerine bakıldığında, mali verileri değişimlerinin izlenmesi, derecelendirme notlarının gelişiminin takibi, stres testleri ve senaryo analizi ile sektör ve kuruluş bazında finansal gelişmelerin

takibinin gerçekleştirildiği görülmektedir. 2020 yılında banka gözetim faaliyetleri kapsamında; 27 adet üç aylık gözetim raporu, 271 adet yasal sınırlar raporu ve 195 adet aylık rasyo raporu olmak üzere toplam 493 adet banka bazında raporun kurumca hazırlandığı görülmektedir (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2021).

3.2.5. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK)

Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı, idari ve mali özerkliğe sahip bir kamu kurumudur. 3 Mart 2001 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu adı ile kurulmuş, 2 Mayıs 2001 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu ile Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu adını almıştır. Daha sonra kanunun adı, 30 Mart 2013 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanununun 30'uncu maddesiyle Enerji Piyasası Düzenleme Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun olarak değiştirilmiştir.

Kurum, enerji piyasası ürünlerini (elektrik, doğalgaz, petrol ve sıvılaştırılmış petrol gazları (LPG)) yeterli, sürekli, düşük maliyetli ve çevreye uyumlu şekilde tüketicilere sunulacak şekilde güçlü ve istikrarlı bir enerji piyasasının oluşturulmasını amaçlamaktadır (Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, 2020). Bu amacı yerine getirmek için elektrik, doğalgaz, petrol ve LPG piyasasına yönelik faaliyetler gerçekleştirmektedir. Tüm bu piyasalarda lisans şartlarının belirlenmesi, lisansların verilmesi ve denetlenmesi Kurum'un sorumluluğundadır. Her piyasaya özel çıkarılmış kanunlara uyum şartlarının denetimi de yine Kurumca denetlenmektedir (Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, 2020). Bu denetleme kapsamına giren hususlardan biri de piyasalarda faaliyet gösteren tüzel kişilerin denetlenmiş mali tablolarını incelemek veya incelettirmektir (Resmi Gazete, 2020).

Kurum'un 2020 yılı faaliyet raporu incelendiğinde, lisans türüne göre verilen ve iptal edilen lisans adetleri şu şekildedir:

Tablo 8: EPDK Tarafından 2020 Yılında Verilen ve İptal Edilen Lisans Adetleri

Piyasa	Lisans Türü	Verilen Lisans Adedi	İptal Edilen Lisans Adedi
Elektrik	Dağıtım Lisansı	0	0
Elektrik	İletim Lisansı	0	0
Elektrik	OSB Dağıtım Lisansı	4	0
Elektrik	OSB Üretim Lisansı	0	0
Elektrik	Üretim Önlisansı	174	0
Elektrik	Piyasa İşletim Lisansı	0	0
Elektrik	Tedarik Lisansı	13	1
Elektrik	Üretim Lisansı	186	2
Doğalgaz	Dağıtım Lisansı	0	0
Doğalgaz	Depolama Lisansı	0	0
Doğalgaz	İhracat Lisansı	6	0
Doğalgaz	İletim Lisansı	0	0
Doğalgaz	İthalat Lisansı	12	0
Doğalgaz	Sıkıştırılmış Doğalgaz Lisansı	6	1
Doğalgaz	Toptan Satış Lisansı	6	1
Petrol	Bayilik Lisansı	1365	0
Petrol	Dağıtıcı Lisansı	3	22
Petrol	Depolama Lisansı	7	0
Petrol	İhrakiye Teslimi Lisansı	2	0
Petrol	İletim Lisansı	2	0
Petrol	İşleme Lisansı	0	0
Petrol	Madeni Yağ Lisansı	18	0
Petrol	Rafinerici Lisansı	0	0
Petrol	Serbest Kullanıcı Lisansı	8	0
Petrol	Taşıma Lisansı	14	0
LPG	Dağıtıcı Lisansı	4	0
LPG	Depolama Lisansı	19	0
LPG	Otogaz Bayilik Lisansı	1030	0
LPG	Taşıma Lisansı	8	0
LPG	LPG Tüpü İmalatı Lisansı	1	0
LPG	LPG Tüpü Muayenesi Tamiri Bakımı Lisansı	14	0

Kaynak: (Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, 2021).

Kurumca, gözetim ve denetimi altındaki tüm piyasalarda denetim faaliyeti de gerçekleştirilmiş ve 2020 yılında:

- Elektrik piyasasında 178 ihtar, 35 idari para cezası yaptırımı,
- Doğalgaz piyasasında 63 ihtar cezası ile 2 lisans ve 25 sertifika iptali,
- Petrol piyasasında 484 ihtar, 864 idari para cezası yaptırımı,
- LPG piyasasında 255 ihtar, 89 idari para cezası yaptırımı

gerçekleşmiştir (Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, 2021).

3.2.6. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK)

2 Kasım 2011 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 660 sayılı ve "Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında" adlı kanun hükmünde kararname ile kurulmuş, idari özerkliğe sahip bir kamu tüzel kişiliğidir. Kanun ile Kurum'a verilen görev ve yetkiler şu şekildedir:

- Türkiye Muhasebe Standartlarını (TMS) oluşturmak ve yayınlamak,
- TMS'lerin uygulanmasına yönelik düzenlemeleri yapmak,
- Ulusal denetim standartlarını oluşturmak ve yayınlamak,
- Bağımsız denetçi ve bağımsız denetim kuruluşlarının çalışma esaslarını belirlemek ve yetkilendirerek sicile kaydetmek,
- Bağımsız denetçi ve bağımsız denetim kuruluşlarının faaliyetlerini denetlemek,
- Alanına ilişkin uluslararası gelişmeleri takip etmek ve bilgi paylaşımı yapmak,

Kurum tarafından hazırlanan 2019 yılı faaliyet raporuna göre yıl içerisinde 43 adet TMS güncellenmiş, 35 adet yeni TMS yayınlanmıştır. Benzer çalışmalar denetim standartlarında da yürütülmüş ve 48 farklı standart mevzuata kazandırılmıştır (Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, 2020). 2020 yılı faaliyet raporuna bakıldığında ise, 32 adet TMS'nin güncellendiği görülmektedir (Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, 2021).

Kurum tarafından gerçekleştirilen ve bağımsız denetçilerin denetim sonuçlarının inceleme faaliyeti kapsamında, ihbar, şikayet ve bildirim kaynaklı olarak 12, yıllık inceleme planı dahilinde 71 denetçinin çıktıları incelemeye tabi tutulmuştur. Bu inceleme faaliyetlerinin neticesinde, toplam 37 rapora yönelik işlem yapılmış (Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, 2021).

Kurum'un bir diğer önemli faaliyet konusu olan yetkilendirme faaliyeti kapsamında 257 bağımsız denetçi, 27 bağımsız denetim kuruluşu tescil ve ilan edilmiştir (Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, 2021).

3.2.7. Rekabet Kurumu (RK)

13 Aralık 1994 tarihinde yürürlüğe giren 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'una dayanarak, 5 Kasım 1997 tarihinde faaliyetine başlamıştır. İlgili kanun, piyasada etkin rekabet koşullarını sağlayacak şekilde, mal ya da hizmetlerin alış ya da satış fiyatlarının belirlenmesini, arz ya da talep miktarlarının belirlenmesini, rakip teşebbüslerin faaliyetlerinin zorlaştırılmasını, faaliyet alanına başka bir teşebbüsün girmesine engel olunmasını, hakim durum yaratacak şekilde birleşme ve devralma yapılmasını vb. yasaklamaktadır. Bu şekilde piyasalarda fiili ya da anlaşma ile ortaya çıkabilecek tekel ve kartelleri engellemek üzere Kurum görevlendirilmiş olup, kanun ile kendisine verilen şu görev ve yetkileri bulunmaktadır:

- İlgili kanunda yasaklanan faaliyetlerle ilgili soruşturma yapmak ve sorumlu olanlara idari para cezası uygulamak,
- Muafiyet ve menfi tespit taleplerini değerlendirip, belge vermek ve bunları takip etmek,
- Birleşme ve devralmalara izin vermek (Resmi Gazete, 1994).

Buna göre kurum, rekabeti bozan durumları ve kurumlar incelemekte, anlaşmaları rekabet kuralları açısından inceleyerek gerektiğinde muafiyet tanımakta, belirli büyüklüğün üzerindeki devralma ve birleşmeleri incelemekte ve böylelikle piyasalarda rekabet ortamının oluşmasını ve devam etmesini sağlamaktadır (Rekabet Kurumu, 2020).

Kurum tarafından hazırlanan 2020 yılı faaliyet raporuna göre, yıl içerisinde 36'sı önaraştırma, 29'u soruşturma olmak üzere toplamda 65 rekabet ihlali değerlendirmesi yapılmıştır. Bu değerlendirmeler sonucunda ise toplamda 2,02 milyar TL'lik idari para cezası uygulanmıştır. Yıl içerisinde Kurumca 34 adet muafiyet/menfi tespit çalışması yapılmıştır. Bir diğer görev alanı olan birleşme ve devralma işlemlerinde ise 220 inceleme yapıldığı görülmektedir (Rekabet Kurumu, 2021).

3.2.8. Kamu İhale Kurumu (KİK)

4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ve 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu ile kendisine verilen, kamu alımlarında saydamlık, rekabet ve eşit muamelenin sağlanması amacına yönelik esasları düzenleyen ve ihale süreçlerinde ortaya çıkan uyuşmazlıkları inceleyerek karara bağlayan, idari ve mali özerkliğe sahip, kamu tüzel kişiliğini haiz bir devlet kurumudur. Bu bağlamda:

- İhale işlemlerinin mevzuata uygunluğunu denetlemek ve şikayetleri incelemek,
- Kamu ihale mevzuatını hazırlamak,
- İhale bilgilerini toplamak ve istatistiklerini tutmak,
- İhale yasaklıları sicilini tutmak (Resmi Gazete, 2002).

Kurum'un karar organı Kamu İhale Kurulu'dur. Başkanla birlikte dokuz üyeden oluşan kurul, yukarıda sayılan faaliyetlerin gerçekleştirilmesinden sorumludur. 2020 yılı faaliyet raporuna göre Kurul tarafından alınan kararların dağılımı şu şekildedir:

Tablo 9: 2020 Yılı Kamu İhale Kurulu Karar Adetleri

Karar Türleri	Karar Adedi
Uyuşmazlık Kararları	2.214
Mahkeme Kararlarına Uyma Kararları	338
Düzenleyici Kararlar	435
Yönetsel Kararlar	5
Düzeltme Kararları	1
Toplam	2.993

Kaynak: (Kamu İhale Kurumu, 2021).

Kurum'un bir diğer önemli görevi mevzuatsal düzenleme yapmaktır. Bu anlamda, hem kanun düzenlemeleri hem de yönetmelik ve tebliğ gibi ikincil düzenlemeler Kurum tarafından yapılmaktadır. 2020 yılında, 7257 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'da doğal gaz alımlarına yönelik düzenleme, 7257 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'da istisna kapsamının genişletilmesine yönelik düzenleme gibi farklı mevzuatsal düzenlemeler yapılmıştır.

Bunun dışında, sayıları aşağıda belirtildiği üzere ikincil mevzuat düzenlemeleri de gerçekleştirilmiştir:

Tablo 10: Kamu İhale Kurumu 2020 Yılı İkincil Mevzuat Düzenlemesi Adetleri

Düzenleyici Karar Türleri	Karar Adedi
Yönetmelik ve Tebliğ Değişikliklerine İlişkin Kararlar	14
Kapsam ve İstisna Maddesi Uyarınca Alınan Kararlar	20
3/g maddesi Uyarınca Alınan Kararlar	201
Mücbir Sebep Başvurularına İlişkin Kararlar	10
62/ı maddesi uyarınca Alınan Kararlar	147
Diğer Düzenleyici Kararlar	43
Toplam	435

Kaynak: (Kamu İhale Kurumu, 2021).

Bir diğer görevi de uyuşmazlıkları çözmek olan kurum, gerçekleşen başvuruları prosedürlerine uygun olarak incelemekte ve karara bağlamaktadır. Kurul tarafından alınan uyuşmazlık kararlarının dağılımı 2020 yılında aşağıdaki gibi olmuştur. Bunlar dışında Kurul tarafından 2.316 adet şikayet üzerine inceleme gerçekleştirilmiştir.

Tablo 11: Kamu İhale Kurumu Tarafından 2020 Yılında Alınan Uyuşmazlık Kararlarının Dağılımı

Karar Türleri	Karar Adedi
Düzeltici İşlem	627
İptal	152
İptalin İptali	44
Başvuru Ret	1.391
Toplam	2.214

Kaynak: (Kamu İhale Kurumu, 2021).

Kurum tarafından, ihale yasaklıların sicil kaydını tutma faaliyeti de gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda, 2020 yılında, 4.260 kaydın ihale yasağı kaydı siciline işlenmiş, 668 kişinin kaydı ise sicilden silinmiştir (Kamu İhale Kurumu, 2021).

3.2.9. Kişisel Verileri Koruma Kurumu

24 Mart 2016 tarihinde yayınlanan 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ile oluşturulan Kurum, özel hayatın gizliliğinin korunması kapsamında, kişisel

verilerin korunması ve veri odaklı çalışan kurumların rekabet kapasitelerini arttırmayı amaçlamaktadır. Buna göre, Kurum'un görevleri şunlardır:

- Uygulama ve mevzuat gelişmelerini takip ederek, önerilerde bulunmak,
- Faaliyet alanında kurum ve kuruluşlar ile işbirliği yapmak,
- Faaliyet alanıyla ilgili uluslararası gelişmeleri izlemek (Resmi Gazete, 2016).

Kurum'un karar organı Kişisel Verileri Koruma Kurulu'dur. Kurum'un başkanı aynı zamanda Kurul'un da başkanıdır. Aynı sayılı kanunla Kurul'a verilen görevler şu şekildedir:

- Kişisel veri işlenmesinin temel hak ve özgürlüklere uygun şekilde yapılmasını sağlamak,
- Kurum'un faaliyet alanıyla ilgili şikayetleri karara bağlamak,
- Şikayet üzerine ya da kendi kararıyla kişisel verilerin kanunda belirtildiği üzere işlenip işlenmediğine yönelik inceleme gerçekleştirmek,
- Kişisel veri işlemesinde gerekli önlemleri tespit etmek,
- Veri sorumlusu sicilini tutmak,
- Faaliyet alanıyla ilgili düzenleyici işlemler yapmak,
- Kanunda öngörülen idari yaptırımlara karar vermek (Resmi Gazete, 2016).

Kurum'un 2020 yılı faaliyet raporuna göre, 2.200 adet şikayet, 97 adet ihbar, 1.281 adet kişisel verilerin yurt dışında paylaşılmaması talebi olarak Kurum'a toplamda 3.578 adet başvuru gerçekleşmiştir. Bu ihbar ve şikayetlerin ağırlıklı kısmını veri sorumlusu tarafından kişisel verilerin izinsiz paylaşımı, işlenmesi ya da anonimleştirilmesiyle ilgilidir. Şikayetlerin değerlendirilmesi neticesinde 91 tanesi için idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir (Kişisel Verilerin Korunması Kurumu, 2021).

Kurum tarafından veri sorumlusu sicili de tutulmaktadır. 2020 yılında, bu amaçla Kurum'a yapılan başvuru sayısı 68.641 adet olarak gerçekleşmiş ve bunlardan 55.541 adedi onaylanmıştır (Kişisel Verilerin Korunması Kurumu, 2021).

Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamındaki farkındalığın ülke genelinde arttırılması amacıyla Kurum tarafından, çalıştay, seminer, eğitim ve konferans gibi pek çok etkinlik düzenlenmiş ya da katılım gerçekleştirilmiştir. Bunlar arasında, mevzuat bilgilendirmesi sağlamak için düzenlenen "Çarşamba Seminerleri", kamu kurumlarına ve mahalli idarelere verilen eğitimler ile "CPDP Veri Koruma ve Yapay Zeka Konferansı" gibi etkinlikler bulunmaktadır (Kişisel Verilerin Korunması Kurumu, 2021).

3.2.10. Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK)

47 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile, sigorta ve özel emeklilik sektörünün düzenlenmesi ve denetlenmesi amacıyla kurulmuş, kamu tüzel kişiliğini haiz, idari ve mali özerkliğe sahip kurumdur. Hazine ve Maliye Bakanlığı ile ilişkilidir. Kararname ile görev ve yetkileri şu şekilde belirlenmiştir:

- Özel emeklilik ve sigortacılık mevzuatını hazırlamak, uygulamak ve izlemek,
- Faaliyet gösterdiği sektörün gelişmesini sağlamak ve tüketicilerin korunması için tedbirler almak,
- Sektörde faaliyet gösteren kişileri ve kuruluşları denetlemek,
- Yurt içi ve yurt dışı gelişmeleri izlemek, mevzuat ve uygulamalara ilişkin çalışmalar yapmak (Resmi Gazete, 2019).

Kurum faaliyetlerini Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurulu aracılığıyla yürütür. Kurum'un başkanı, Kurul'un da başkanıdır ve Kurul toplamda 5 üyeden oluşmaktadır.

3.2.11. Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığı

2002 yılında çıkan, 4733 sayılı, Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkol Piyasasının Düzenlenmesine Dair Kanun ile Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK) kurulmuş olmakla birlikte; 24 Aralık 2017 tarihinde çıkan 696 sayılı kanun hükmünde kararname ile bu kurum kapatılmış ve görevleri Tarım ve Orman Bakanlığı'na devredilmiştir. Akabinde, 10 Temmuz 2018 tarihinde çıkan, 1 sayılı

Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı olarak oluşturulmuştur. Aynı kararname ile daireye 4733, 4250 ve 4207 sayılı kanunlarla Bakanlığa verilen görevleri yerine getirme görevi verilmiştir. Bu bağlamda, Kurum'un ana görev ve yetkileri şu şekildedir:

- Faaliyet gösterdiği sektöre yönelik düzenleme yapmak, uygulamak ve denetlemek,
- Faaliyet gösterdiği sektördeki gerçek ve tüzel kişilerin işlemlerini denetlemek ve idari yaptırım uygulamak,
- Rekabeti sağlamaya yönelik düzenleme yapmak, uygulamak ve denetlemek,
- Yasadışı faaliyetlerin önlenmesine yönelik denetim ve idari yaptırımlar uygulamak,
- Tütün ve alkol ürünlerine yönelik bandrol, etiket vb. işaretlere ilişkin gerekli çalışmaları yapmak,

Daire'nin alt örgütü olan Tütün ve Tütün Mamülleri Dairesi Başkanlığı'nın ana faaliyetlerinden birisi, tütün ticareti için yetki belgesi verilmesidir. 2019 yılı faaliyet raporuna göre, 2019 yılında 18 firmaya yetki belgesi verilmiş ve toplamda yetkili gerçek ve tüzel kişi sayısı 107'ye çıkmıştır. Bir diğer faaliyet alanı olan, tütün eksperinin gerçekleştirdiği ekspertiz raporuna itirazlar kapsamında 6 üreticiden iletilen şikayetler incelenmiş ve 2'sinin fiyatlarında değişikliğe gidilmiştir. Daire tarafından ayrıca tütün ihracatı ve ithalatı için uygunluk belgesi de verilmektedir. Başvurular neticesinde 2019 yılında, 1.254 adet "İhracat Uygunluk Belgesi", 18.679 adet "İthalat Uygunluk Belgesi" düzenlenmiştir. Türkiye sınırları içerisinde tütün ürünü üretim tesisi kurmak isteyenler Bakanlıktan izin almak durumundadır. Yapılan başvuruların incelenmesi neticesinde, 2019 yılında 14 şirkete tütün ürünü ve 2 şirkete makaron tesisi kurma yetkisi verilmiştir. Daire, 4733, 4250 ve 4207 sayılı kanunlarla verilen yetki ve sorumluluklar kapsamında yaptığı denetimlerde, 11 gerçek ve tüzel kişiye idari yaptırım uygulamıştır. Bunlardan 6'sı para cezası, 5'i ise uyarı şeklindedir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı - Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığı, 2020).

Tütün ve Tütün Mamülleri Dairesi Başkanlığı'nda olduğu üzere, Alkol ve Alkollü İçecekler Dairesi Başkanlığı da benzer faaliyet alanlarında çalışmalar

yürütmektedir. Buna göre, Daire tarafından 2019 yılında, alkollü içki piyasasında 16 tesis kurma izni, 9 üretim izni, 44 proje tadilat izni, 11 dağıtım izni verilmiştir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı - Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığı, 2020).

Daire'nin bir diğer alt örgütü olan Piyasa Düzenleme ve Kontrol Daire Başkanlığı tarafından, satış belgesi verilmesi ve satıcılara yaptırım uygulaması gerçekleştirilmektedir. 2019 yılsonu itibarıyla 229.667'si perakende satıcı olmak üzere toplam 264.966 satıcıya yetki belgesi verilmiş durumdadır. Daire'ce yapılan denetimler neticesinde ise, 2019 yılında, 140'ı yetki iptali olmak üzere 202 idari yaptırım uygulandığı ve toplamda 111 milyon TL idari para cezası verildiği görülmektedir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı - Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığı, 2020).

4. EKONOMETRİK ANALİZ

4.1. Analiz Yöntemi

Türkiye'de, reel sektörde faaliyet gösteren firmaları izleyecek ve yönlendirecek bir kamu otoritesine ihtiyaç olup olmadığını analiz etmek için iki aşamalı analiz gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, firmalara ait finansal rasyoların, makroekonomik göstergeler üzerinde etkili olup olmadığı; ikinci olarak ise firmalara ait finansal rasyolar ile yine firmalara ait sorunlu durum göstergeleri arasında ilişki bulunup bulunmadığı araştırılmıştır. Buna göre, eğer finansal rasyolar ile makroekonomik göstergeler arasında anlamlı ilişki tespit edilebilirse makroekonomik gelişmeyi sağlayabilmek için reel sektör firmalarının finansal performanslarının izlenmesi ve yönlendirilmesi gerektiği sonucuna varılacak; eğer finansal rasyolar ile sorunlu durum göstergeleri arasında anlamlı ilişki tespit edilebilirse de reel sektör firmalarının hangi alanlarda izleme ve yönlendirmeye ihtiyaç duydukları anlaşılacaktır.

Reel sektörde faaliyet gösteren firmaların finansal rasyolarını oluşturabilmek için Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından hazırlanan "Sektör Bilançoları" veri olarak kullanılmıştır. TCMB internet sitesi üzerinden sadece 2009 yılından itibaren sağlanan verilere ulaşılabildiğinden, TCMB'den alınan özel izinle, banka veri tabanlarında yer alan veriler kullanılmış ve 1989 yılından, 2016 yılına kadar uzanan yılsonu mali verileri üzerinden çalışılmıştır.

Yılsonu finansal tabloları (bilanço ve gelir tabloları) kullanılarak mali tahlil ve firma değerleme süreçlerinde kullanılan finansal rasyolar hesaplanmıştır. Firmaları likidite, varlık yapılanması, mali yapı, borçluluk, özkaynak yapılanması, gelir ve karlılık gibi her açıdan değerlendirme imkanı sağlayacak şekilde 27 farklı oran belirlenmiştir. Bu oranlar ve hesaplanışları şu şekildedir:

Tablo 12: Hesaplanan Finansal Rasyolar

Finansal Rasyo	Hesaplama	Kısaltma
Cari Oran	Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	CARI_ORAN
Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Devamlı Sermaye	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / (Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar + Özkaynaklar)	UVYK_DEVSER
Banka Kredileri / Aktif	(Kısa Vadeli Banka Kredileri + Uzun Vadeli Kredi Anapara Taksit ve Faizleri + Uzun Vadeli Banka Kredileri) / Aktif Toplamı	BKRE_AKT
Maddi Duran Varlıklar / Aktif	Maddi Duran Varlıklar (Net) / Aktif Toplamı	MADDUR_AKT
Faaliyet Karı / Net Satışlar	Faaliyet Karı / Net Satışlar	FKAR_NETS
Satışların Maliyeti / Net Satışlar	Satışların Maliyeti / Net Satışlar	SATMAL_NETS
Dönen Varlıklar / Aktif	Dönen Varlıklar / Aktif Toplamı	DONV_AKT
Kısa Vadeli Alacaklar / Aktif	(Kısa Vadeli Ticari Alacaklar + Diğer Kısa Vadeli Alacaklar) / Aktif Toplamı	KVA_AKT
Öz Kaynaklar / Aktif	Öz Kaynaklar / Aktif Toplamı	OZK_AKT
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / Yabancı Kaynaklar	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / (Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar + Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar)	KVYK_YK
Stoklar / Dönen Varlıklar	Stoklar / Dönen Varlıklar	STOK_DONVAR
Stoklar / Aktif	Stoklar / Aktif Toplamı	STOK_AKT
Kısa Vadeli Alacaklar / Dönen Varlıklar	Kısa Vadeli Alacaklar / Dönen Varlıklar	KVA_DONVAR
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / Aktif	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / Aktif Toplamı	KVYK_AKT
Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Aktif	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Aktif Toplamı	UVYK_AKT
Maddi Duran Varlıklar / Öz Kaynaklar	Maddi Duran Varlıklar (Net) / Öz Kaynaklar	MADDUR_OZK

Tablo 12. Devam

Duran Varlıklar / Yabancı Kaynaklar	Duran Varlıklar / Yabancı Kaynaklar	DURV_YABKAY
Kısa Vadeli Banka Kredileri / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	(Kısa Vadeli Banka Kredileri + Uzun Vadeli Kredi Anapara Taksit ve Faizleri) / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	KVBK_KVYK
Stok Devir Hızı	Satışların Maliyeti (Cari Yıl) / ((Önceki Yıl Stok + Son Yıl Stok) / 2)	STOK_DEV
Alacak Devir Hızı	Net Satışlar / (Kısa Vadeli Ticari Alacaklar + Uzun Vadeli Ticari Alacaklar)	ALA_DEV
Net Çalışma Sermayesi Devir Hızı	Net Satışlar / (Dönen Varlıklar - Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar)	NCS_DEV
Öz Kaynak Devir Hızı	Net Satışlar / Öz Kaynaklar	OZK_DEV
Aktif Devir Hızı	Net Satışlar / Aktif Toplamı	AKT_DEV
Net Kar / Öz Kaynaklar	Net Kar / Öz Kaynaklar	NETK_OZK
Net Kar / Aktif	Net Kar / Aktif Toplamı	NETK_AKT
Faaliyet Giderleri / Net Satışlar	Faaliyet Giderleri / Net Satışlar	FAAGID_NETS
Finansman Giderleri / Net Satışlar	Finansman Giderleri / Net Satışlar	FINGID_NETS

Veri seti 1989'dan 2016 yılına kadar 26 gözlemden oluşmakla birlikte, firmalar için mali analiz süreçlerinde kullanılan finansal rasyolar sayıca oldukça fazladır. Firmaların likidite, varlık yapılanması, borçlanma, karlılık, sermaye yeterliliği vb. alanlarda açıklamada yardımcı olan finansal rasyoların pek çoğu da birbiriyle benzer bakış açılarına sahiptir. Örneğin, likiditeyi analiz etmek için sıklıkla başvurulan finansal rasyolar olan cari oran, likidite oranı ve nakit oranın hesaplamalarında payda kısmında kısa vadeli yabancı kaynaklar varken, sadece pay kısmında kullanılan bilanço kalemleri daha kapsayıcıdan daha az kapsayıcıya doğru değiştirilerek (cari oran için dönen varlıkların tamamı alınırken, likidite oranı için dönen varlıklardan stoklar düşülür) kullanılmaktadır. Bu durum da, pek çok finansal rasyonun birbiriyle yüksek korelasyon katsayısına sahip olmasına neden olmaktadır. Çok sayıda ve yüksek korelasyonlu finansal rasyoyu, az sayıda, korelasyonu düşük ve

anlamlı değişkenler haline getirmek için Temel Bileşenler Analizi (PCA) uygulanmıştır. Böylelikle, analiz sonrası elde edilen faktörler, finansal rasyoların tamamını en etkin şekilde açıklayan temel bileşenler haline getirilmiştir.

Çalışma kapsamında iki ayrı model tahmini gerçekleştirilmiştir. İlk modelde, seçili makroekonomik değişkenler bağımlı, oluşturulan finansal rasyo faktörleri bağımsız değişken olarak; ikinci modelde ise seçili sorunlu durum göstergeleri bağımlı, yine oluşturulan finansal rasyo faktörleri bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Her iki modelde de ilişki tahmini, doğrusal regresyon modeli kullanılarak gerçekleştirilmiş, en az bir faktörle, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığı araştırılmıştır.

4.2. Veri Setleri

Reel sektör firmalarının finansal rasyoları, TCMB tarafından oluşturulan "Sektör Bilançoları" veri setinden temin edilmiştir. Banka, 18 ana ve 30 alt sektörde, her kademede ciro, aktif büyüklüğü ve çalışan sayısındaki firmalardan seçtiği örneklemdeki firmaların yılsonları itibarıyla finansal tablolarını derlemektedir (TCMB, 2020). Bu çalışmada da, ekonomiyi bir bütün olarak ifade eden makroekonomik göstergelerle ilişki durumu analiz edileceğinden herhangi bir büyüklük (Mikro, KOBİ, ticari ya da kurumsal) ya da sektör (inşaat, ticaret vb.) ayrıştırmasına gidilmemiş, Sektör Bilançoları kapsamında verisi Banka tarafından temin edilmiş tüm reel sektör firmalarının verileri konsolide halde kullanılmıştır. Yıllar itibarıyla çalışma kapsamında verisi veri setinde yer alan firma adetleri şu şekildedir:

Tablo 13: Yıllar İtibarıyla Çalışmaya Dahil Edilen Firma Sayıları

Yıl	Fima Sayısı	Yıl	Fima Sayısı
1989	5.134	2003	10.054
1990	8.186	2004	9.668
1991	10.634	2005	9.277
1992	11.881	2006	9.364
1993	13.759	2007	10.736
1994	15.154	2008	12.868
1995	15.259	2009	14.418
1996	13.410	2010	15.509
1997	10.453	2011	16.207
1998	8.843	2012	18.350
1999	9.157	2013	16.468
2000	9.719	2014	16.185
2001	9.537	2015	14.493
2002	10.865	2016	12.174

Bu veri kullanılarak elde edilen finansal rasyolara ait genel tanımlayıcı istatistikler şu şekildedir:

Tablo 14: Finansal Rasyoların Genel Tanımlayıcı İstatistikleri

Finansal Rasyo	Gözlem Adedi	Min	Maks	Ortalama	Standart sapma	Çarpıklık	Basıklık
CARI_ORAN	28	1,0751	1,3961	1,2538	0,1010	-0,1636	-1,4239
UVYK_DEVSER	28	0,2086	0,5168	0,3384	0,0738	0,4382	0,2297
BKRE_AKT	28	0,1607	0,3434	0,2472	0,0441	0,0946	0,0130
MADDUR_AKT	28	0,2473	0,3195	0,2807	0,0228	0,0493	-1,3585
FKAR_NETS	28	0,0256	0,0956	0,0590	0,0161	0,3694	0,3658
SATMAL_NETS	28	-0,9282	-0,8192	-0,8606	0,0268	-0,8910	0,2229
DONV_AKT	28	0,4850	0,6334	0,5469	0,0486	0,4261	-1,4508
KVA_AKT	28	0,1606	0,2465	0,1880	0,0249	1,1321	0,4229
OZK_AKT	28	0,2785	0,5033	0,3703	0,0687	0,6592	-0,6618
KVYK_YK	28	0,3592	0,5824	0,4412	0,0710	0,3644	-1,3543
STOK_DONVAR	28	0,2280	0,3105	0,2644	0,0232	0,3575	-0,7550
STOK_AKT	28	0,1130	0,1892	0,1453	0,0240	0,5950	-1,2100
KVA_DONVAR	28	0,3179	0,3959	0,3430	0,0210	1,1952	0,7332
KVYK_AKT	28	0,3592	0,5824	0,4413	0,0710	0,3598	-1,3602
UVYK_AKT	28	0,1326	0,3186	0,1886	0,0480	1,1049	0,7435
MADDUR_OZK	28	0,5066	1,0881	0,7867	0,1716	-0,2379	-1,2589
DURV_YABKAY	28	0,5081	1,0368	0,7342	0,1517	0,5145	-0,7668
KVBK_KVYK	28	0,2079	0,3266	0,2801	0,0297	-0,4232	-0,1988
STOK_DEV	28	0,0027	13,4753	6,0009	2,4865	0,8004	2,8906
ALA_DEV	28	3,9190	13,1665	6,5537	2,3804	1,3072	0,9069
NCS_DEV	28	6,5234	53,4024	14,5376	10,7782	2,0123	5,1166
OZK_DEV	28	1,8144	7,8196	3,6471	1,7734	0,9184	-0,3263
AKT_DEV	28	0,7087	2,5811	1,2719	0,4753	1,0784	0,5547
NETK_OZK	28	-0,0470	0,1803	0,0845	0,0453	-0,2749	1,8210
NETK_AKT	28	-0,0131	0,0582	0,0315	0,0161	-0,4246	0,7198
FAAGID_NETS	28	0,0463	0,1089	0,0804	0,0176	-0,5462	-0,8690
FINGID_NETS	28	0,0195	0,0774	0,0424	0,0161	0,4334	-0,2918

Reel sektör firmalarından elde edilen finansal rasyolarla ilişkilendirilen makro ekonomik göstergeler şunlardır: gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH), enflasyon ve işsizlik. Bu verilere ilişkin genel bilgiler şu şekildedir:

Tablo 15: Makroekonomik Gösterge Verilere İlişkin Genel Bilgiler

Gösterge	Açıklama	Tarih Aralığı	Kaynak	Kısaltma
GSYİH	Kişi başına düşen GSYİH (cari Amerikan Doları üzerinden)	1989 – 2016	Dünya Bankası	GSYIH
Enflasyon	Tüketici fiyat endeksinin yıllık yüzde değişimi	1989 – 2016	Dünya Bankası	ENFLASYON
İşsizlik	İşsiz nüfusun toplam iş gücüne oranı	1989 – 2016	Dünya Bankası	ISSIZLIK

Reel sektör firmalarından elde edilen finansal rasyolarla ilişkilendirilen sorunlu durum göstergeleri ise şunlardır: kapanan firma adetleri, çek yasaklısı adetleri, karşılıksız çek sayıları, protestolu senet tutarları ve takipteki kredilerin toplam kredilere oranı. Bu verilere ilişkin genel bilgiler şu şekildedir:

Tablo 16: Sorunlu Durum Göstergesi Verilere İlişkin Genel Bilgiler

Gösterge	Açıklama	Tarih Aralığı	Kaynak	Kısaltma
Kapanan firma adetleri	Kapanan ticaret ünvanlı işyeri sayısı	1989 – 2016	TÜİK	KAP_FIR
Çek yasaklısı adetleri	Adli mercilerce TCMB'ye yapılan bildirimlere göre çek yasağı karar adetleri	2000 – 2016	TCMB	CEK_YAS
Karşılıksız çek sayıları	İbrazında karşılıksız kalan çek adetleri	2000 – 2016	TCMB (2000 – 2008) Bankalar Arası Takas Odası (2008 – 2016)	KAR_CEK_SAY
Protestolu senet tutarları	Ödenmediği için noterlerce protesto edilen senet tutarları	2000 – 2016	TCMB (2000 – 2008) Bankalar Arası Takas Odası (2008 – 2016)	PRO_SEN_TUT
Takipteki kredilerin toplam kredilere oranı	Bankacılık sektörü geneli takipteki krediler / toplam krediler oranı	1989 – 2016	Türkiye Bankalar Birliği (TBB)	TAKKRE_TOPKRE

Toplanan bu verilere yönelik genel tanımlayıcı istatistikler şu şekildedir:

Tablo 17: Seçili Göstergelerin Genel Tanımlayıcı İstatistikleri

Gösterge	Gözlem Adedi	Min	Maks	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
GSYIH	28	2022	12519	6447	3734	0,39	-1,61
ENFLASYON	28	6	105	40	33,39	0,36	-1,47
ISSIZLIK	28	0,06	0,14	0,09	0,02	0,36	0,42
TAKKRE_TOPKRE	28	2	37	6	7,16	3,44	13,55
PRO_SEN_TUT	17	629803	12288133	5173371	3500887	0,28	-0,69
KAR_CEK_SAY	17	515915	1651880	908338	334724	0,86	-0,09
CEK_YAS	17	5602	392314	62130	89724	3,45	13,11
KAP_FIR	28	10152	37343	14848	5594	2,79	9,37

4.3. Ekonometrik Model Tanımı

4.3.1. Temel Bileşenler Analizi

Temel bileşenler analizi, tarihsel olarak geliştirimi birden çok istatistikçiye atfedilen, çok değişkenli analizlerde değişken sayısını azaltarak boyut indirgemek için kullanılan istatistiksel bir yöntemdir (Özkan, 2020). Temel bileşenler analizi, bir değişken setinin lineer kombinasyonları aracılığıyla, yine bu değişken setinin varyans-kovaryans yapısını ortaya çıkarır (Johnson & Wichern, 2002, s. 430). Boyut indirgemenin esas amacı, aralarında ilişki bulunan *n* sayıdaki değişkeni, aralarında ilişki bulunmayan *k* sayıda değişkene dönüştürmektir (Stevens, 2002).

Buna göre, $X^p = X_1, X_2, X_3, \dots, X_p$vektörü için kovaryans matrisi ¢ ve öz değerleri (eigenvalue) $\Omega_1 \geq \Omega_2 \geq \Omega_3 \geq \dots \geq \Omega_n$ olmak üzere, bunların lineer kombinasyonu

$$Y_1 = a_1'X = a_{11}X_1 + a_{12}X_2 + \cdots + a_{1p}X_p$$

$$Y_2 = a_2'X = a_{21}X_1 + a_{22}X_2 + \cdots + a_{2p}X_p$$

$$\vdots$$

$$Y_p = a_p'X = a_{p1}X_1 + a_{p2}X_2 + \cdots + a_{pp}X_p$$

şeklinde olsun. Denklemlerdeki Y temel bileşenleri, a'lar ise değişkenlerin temel bileşenler üzerindeki etkisini göstermektedir. Varyans ve kovaryanslar şu şekilde iken:

$$Var(Y_i) = a_i' ¢\, a_t \qquad i = 1,2,3, \dots, p$$

$$Cov(Y_i, Y_k) = a_i' ¢\, a_k \qquad i, k = 1,2,3, \dots, p$$

temel bileşenlerin ilki $Var(Y_i)$'yi maksimize eden X'lerin korelasyonsuz bir kombinasyonudur. İşlem bu şekilde, temel bileşenler birbirinden bağımsız olacak şekilde devam eder (Johnson & Wichern, 2002, s. 431).

4.3.2. Lineer Regresyon

Regresyon, bir ya da birden fazla bağımlı değişkeni, bir ya da birden fazla bağımsız değişkenle tahmin etmeye yarayan istatistiksel yöntemdir. Bağımlı değişken Y, bağımsız değişkenler $X_n = X_1, X_2, X_3, \dots, X_n$ olacak şekilde

$$Y = a + \beta X$$

denklemi değişkenler arasındaki gerçek ilişkiyi göstermektedir. Ne var ki, bu ilişkiyi tam olarak bulabilmek her zaman için mümkün olmamaktadır (Erbaş, 2007). Tahmin hatalarına/eksiklerine bağlı olarak ortaya bir hata terimi çıkar ve denklem şu hali alır:

$$Y = a + \beta X + \varepsilon$$

n adet gözlemden oluşan bir seri için denklem şöyle ifade edilir:

$$Y_1 = a + \beta X_1 + \varepsilon_1$$

$$Y_2 = a + \beta X_2 + \varepsilon_2$$

$$\vdots$$

$$Y_n = a + \beta X_n + \varepsilon_n$$

Denklemdeki tahmincilerin (β) en iyi, doğrusal, yansız tahminci (BLUE) olabilmesi için hata terimlerinin (ε) sağlaması gereken belirli koşullar bulunmaktadır. Bunlar:

1. $E(\varepsilon_j) = 0$ (Hata terimlerinin beklenen değeri 0 olmalıdır)
2. $Var(\varepsilon_j) = \sigma^2$ (Hata terimlerinin varyansı sabit olmalı, zamanla değişmemelidir)
3. $Cov(\varepsilon_j, \varepsilon_k) = 0$ (Ardışık hata terimlerinin kovaryansı sıfır olmalıdır)

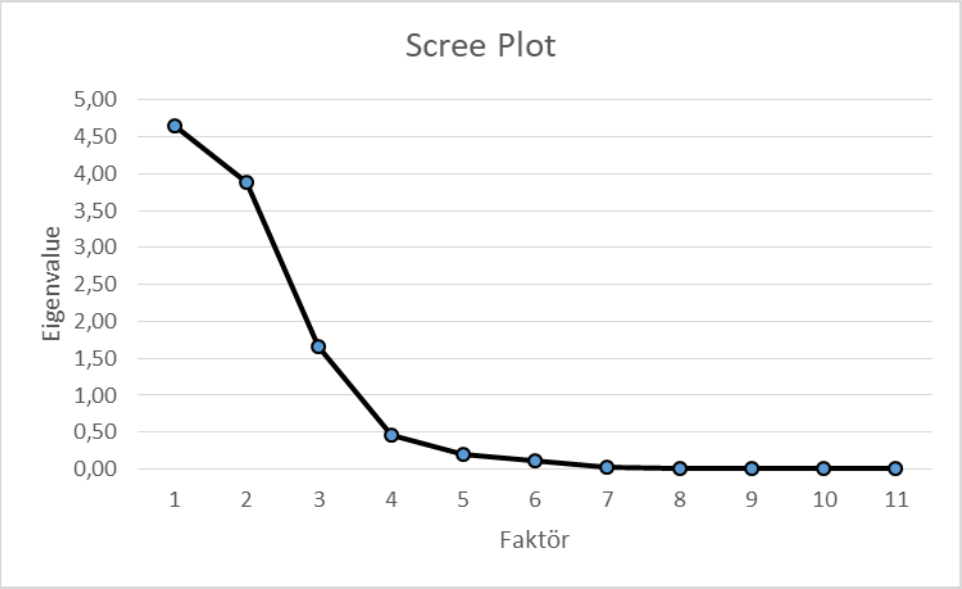
4.4. Finansal Rasyo Faktörlerinin Oluşturulması

Mali tahlil çalışmalarında kullanılan çok sayıda finansal rasyo bulunmaktadır. Üstelik bu rasyoların pek çoğunu hesaplamada kullanılan finansal tablo kalemleri benzer olduğundan birbirleriyle yüksek korelasyona sahiptir. Çok sayıda ve yüksek korelasyona sahip finansal rasyoları kullanarak tahminleme sorunu yaşamamak adına boyut indirgeme yöntemi uygulanarak, finansal rasyo setini en etkin şekilde açıklayan, az sayıda faktör elde edilmiştir.

Bu doğrultuda, boyut azaltma yöntemlerinden olan PCA yöntemi seçilmiş ve yukarıda sayılan finansal rasyo setindeki oranlar için "varimax" dönüşümü kullanılarak eigenvalue değeri 1'den büyük olan faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. İlk yapılan denemenin sonuçları eklerde yer alan Tablo 52, Şekil 2 ve Tablo 53'te gösterilmiştir. Ancak, Tablo 53'te de görülebileceği üzere, birden fazla faktöre yüksek ya da birbirine benzer yüzdelerle bağlı olan rasyolar olduğundan (örneğin KVA_DONVAR faktör 1 ile %55, faktör 2 ile %47 ilintilidir) sonuçlar anlamlı olarak yorumlanamamaktadır. Bu durumdaki rasyolar tek tek çıkartılarak denemeler yapılmış, her bir rasyo büyük bir oranda tek bir faktörle ilintili kalacak şekilde en ideal sonuç tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan denemeler neticesinde en ideal sonucun şu şekilde olduğu görülmüştür:

Tablo 18: Temel Bileşen Analizi - Açıklanan Varyans %'leri

Faktör	Toplam	Varyans %'si	Kümülatif Varyans %'si
1	4,65	42,23	42,23
2	3,89	35,32	77,55
3	1,66	15,07	92,62
4	0,45	4,12	96,74
5	0,19	1,77	98,51
6	0,11	0,96	99,47
7	0,03	0,31	99,78
8	0,01	0,12	99,9
9	0,01	0,06	99,96
10	0	0,03	100
11	0	0	100

Şekil 2: Temel Bileşen Analizi - Scree Plot

Tablo 19: Temel Bileşen Analizi - Döndürülmüş Bileşen Matrisi

Finansal Rasyo	Faktör		
	1	2	3
DONV_AKT	0,94	-0,17	0,20
DURV_YABKAY	-0,94	-0,30	-0,10
CARI_ORAN	-0,93	-0,08	0,21
MADDUR_OZK	0,89	0,36	-0,07
KVA_AKT	0,81	-0,26	0,38
BKRE_AKT	0,14	0,98	-0,10
UVYK_DEVSER	0,18	0,96	-0,09
UVYK_AKT	-0,31	0,93	-0,04
KVBK_KVYK	0,14	0,84	-0,10
SATMAL_NETS	-0,16	-0,11	0,97
FKAR_NETS	0,38	-0,10	0,88

Tablo 20: Temel Bileşen Analizi - Kaiser-Meyer-Olkin ve Bartlett's Test Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Değeri		0,55
Bartlett's Testi	**Ki-Kare Değeri**	614,65
	Güven Düzeyi	0,00

Testin başarılı olduğunu gördükten sonra, sonuçları incelendiğinde, eigenvalue'su 1'in üzerinde gerçekleşen ilk 3 faktörün toplam varyansın oldukça önemli bir kısmı olan %92'sini açıklayabildiği ve diğer faktörlerin marjinal olarak bir katkı veremedikleri anlaşılmıştır.

Oluşan faktörlerin finansal rasyolarla ilişkisini incelemek için Tablo 16'ya bakıldığında, hemen hemen tüm rasyoların ağırlıklı olarak tek bir faktörle ilişkili oldukları görülmektedir. Faktörler incelendiğinde ise rasyo dağılımının finansal tablo düzenleme mantığına uygun olduğu dikkat çekmektedir. Bilançonun aktif tarafıyla ilişkili olan ve likidite ile varlık yapılanmasına odaklanan rasyolar (DONV_AKT, DURV_YABKAY, CARI_ORAN, MADDUR_OZK, KVA_AKT) 1. faktörle, bilançonun pasif tarafıyla ilişkili olan ve borçlanma ile özkaynak yapılanmasına odaklanan rasyolar (BKRE_AKT, UVYK_DEVSER, UVYK_AKT, KVBK_KVYK)

2. faktörle, gelir tablosuyla ilişkili olan ve satış hacmiyle karlılığa odaklanan rasyolar (SATMAL_NETS, FKAR_NETS) 3. faktörle ağırlıklı olarak ilişkili çıkmıştır. Bu nedenle, 1. faktör "AKTİF", 2. faktör "PASİF", 3. faktör ise "GELİR" olarak isimlendirilmiş ve çalışmanın devamında yer alan modellerde bu 3 faktör ile çalışılmıştır.

4.5. Makro Ekonomik İlişki Modeli

Finansal rasyoları ifade eden faktörler elde edildikten sonra, rasyolarla ekonominin ilişkisini analiz etmek amacıyla ekonometrik model kurulumuna geçilmiştir. İlk modelde, yukarıda sayılan makroekonomik göstergeler bağımlı, üç bilanço faktörü ise bağımsız değişken olarak alınacak ve bu göstergeleri açıklayıp açıklayamadıkları analiz edilecektir. Tahminlenen modeller şu şekildedir:

$$GSYIH_t = \beta_0 + \beta_1\, AKTIF_t + \beta_2\, PASIF_t + \beta_3\, GELIR_t + u_t$$

$$ENFLASYON_t = \beta_0 + \beta_1\, AKTIF_t + \beta_2\, PASIF_t + \beta_3\, GELIR_t + u_t$$

$$ISSIZLIK_t = \beta_0 + \beta_1\, AKTIF_t + \beta_2\, PASIF_t + \beta_3\, GELIR_t + u_t$$

Ekonometrik modelleme, en küçük kareler (EKK) yöntemini kullanan lineer regresyon yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. İlk haliyle gerçekleşen sonuçlar üzerinden, %95 güven düzeyinde anlamlı çıkan faktörler tutulmuş, anlamsız çıkanlar tek tek elenerek sırasıyla denemeler yapılmıştır. Eğer faktörlerin hiçbirisi anlamlı çıkmadıysa, önce bağımlı değişkenin logaritması alınarak tahminleme yenilenmiş, eğer yine anlamlı bir sonuca ulaşılamadıysa bağımlı değişkenin gecikmeli değeri bağımsız değişken olarak modele eklenerek tahminleme tekrarlanmıştır. Nihayetinde tamamı istatistiksel olarak anlamlı faktörlerden oluşan model elde edildiğinde modelin hata terimlerine yönelik değişen varyans ve otokorelasyon varsayımları sınanmıştır. Herhangi bir eleme yapılmaksızın elde edilen ilk modeli içeren sonuçlar şu şekildedir:

Tablo 21: Makro Ekonomik İlişki Modeli – GSYIH İlk Deneme Model Tahmini

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
AKTIF	-3.095,22	324,29	-9,54	0,00
GELIR	387,89	324,29	1,20	0,24
PASIF	1.298,89	324,29	4,01	0,00
Sabit	6.447,30	318,44	20,25	0,00
R-kare	0,82			
Düzeltilmiş R-kare	0,80			

Tablo 22: Makro Ekonomik İlişki Modeli – ENFLASYON İlk Deneme Model Tahmini

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
AKTIF	30,72	2,54	12,09	0,00
GELIR	-0,50	2,54	-0,20	0,85
PASIF	-3,98	2,54	-1,57	0,13
Sabit	39,97	2,50	16,01	0,00
R-kare	0,86			
Düzeltilmiş R-kare	0,84			

Tablo 23: Makro Ekonomik İlişki Modeli – ISSIZLIK İlk Deneme Model Tahmini

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
AKTIF	-0,01	0,00	-5,99	0,00
GELIR	0,00	0,00	1,90	0,07
PASIF	0,00	0,00	-0,38	0,71
Sabit	0,09	0,00	42,29	0,00
R-kare	0,62			
Düzeltilmiş R-kare	0,58			

Görüldüğü üzere her üç göstergede de istatistiksel olarak anlamlı olmayan faktörler bulunmaktadır. Yukarıdaki adımlar sırayla takip edilerek tahminlemeler yenilendiğinde, istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar veren modeller şu şekilde oluşmuştur:

Tablo 24: Makro Ekonomik İlişki Modeli – GSYIH Nihai Model Tahmini

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
PASIF	0,17	0,05	3,48	0,00
AKTIF	-0,54	0,05	-10,65	0,00
Sabit	8,59	0,05	174,24	0,00
R-kare	0,83			
Düzeltilmiş R-kare	0,82			

Tablo 25: Makro Ekonomik İlişki Modeli – GSYIH Nihai Model Otokorelasyon Testi

Breusch-Godfrey Test İstatistiği	5,41
Olasılık	0,07

Tablo 26: Makro Ekonomik İlişki Modeli – GSYIH Nihai Model Değişen Varyans Testi

Breusch-Pagan-Godfrey Test İstatistiği	1,80
Olasılık	0,41

Tablo 27: Makro Ekonomik İlişki Modeli – ENFLASYON Nihai Model Tahmini

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
AKTIF	0,42	0,11	4,03	0,00
LOG_ENF_1	0,61	0,10	6,18	0,00
Sabit	1,19	0,33	3,66	0,00
R-kare	0,96			
Düzeltilmiş R-kare	0,95			

Tablo 28: Makro Ekonomik İlişki Modeli – ENFLASYON Nihai Model Otokorelasyon Testi

Breusch-Godfrey Test İstatistiği	0,58
Olasılık	0,75

Tablo 29: Makro Ekonomik İlişki Modeli – ENFLASYON Nihai Model Değişen Varyans Testi

Breusch-Pagan-Godfrey Test İstatistiği	1,11
Olasılık	0,57

Tablo 30: Makro Ekonomik İlişki Modeli – ISSIZLIK Nihai Model Tahmini

Değişken	**Katsayı**	**Standart Hata**	**t-İstatistiği**	**Olasılık**
AKTIF	-0,14	0,02	-6,15	0,00
GELIR	0,05	0,02	2,20	0,04
Sabit	-2,40	0,02	-103,65	0,00
R-kare	0,63			
Düzeltilmiş R-kare	0,60			

Tablo 31: Makro Ekonomik İlişki Modeli – ISSIZLIK Nihai Model Otokorelasyon Testi

Breusch-Godfrey Test İstatistiği	3,40
Olasılık	0,05

Tablo 32: Makro Ekonomik İlişki Modeli – ISSIZLIK Nihai Model Değişen Varyans Testi

Breusch-Pagan-Godfrey Test İstatistiği	1,82
Olasılık	0,40

Tablolardan görülebileceği üzere, tahminlemede kullanılan tüm faktörler istatistiksel olarak anlamlıdır. Otokorelasyon testlerine göre modellerde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır. Benzer şekilde değişen varyansa yönelik testler de, değişen

varyans sorunu olmadığını göstermektedir. Böylelikle, lineer regresyon varsayımlarını karşılayan, istatistiksel olarak anlamlı modeller elde edilmiştir. Son halleriyle fonksiyonlar şu şekildedir:

$$LOG_GSYIH_t = 8{,}59 + 0{,}17\ AKTIF_t - 0{,}54\ PASIF_t$$

$$LOG_ENFLASYON_t = 1{,}19 + 0{,}42\ AKTIF_t + \ 0{,}61\ LOG_ENFLASYON_1_t$$

$$LOG_ISSIZLIK_t = -2{,}40 - 0{,}14\ AKTIF_t + \ 0{,}05\ GELIR_t$$

Fonksiyonlara göre, GSYIH'nin logaritması AKTIF'le pozitif, PASIF'le negatif yönlü; ENFLASYON'un logaritması, AKTIF ile pozitif, kendisinin bir dönem gecikmeli haliyle pozitif yönlü; ISSIZLIK'in logaritması, AKTIF'le negatif, GELIR ile pozitif yönlü ilişki içerisindedir.

4.6. Sorunlu Alanlar Modeli

Finansal rasyolardan elde edilen faktörlerin, makroekonomik göstergelerle ilişkisi incelendikten sonra, aynı faktörlerin, sorunlu durum göstergeleriyle ilişkisinin analiz edilmesine geçilmiştir. Bu doğrultuda, tahminlenen modeller şu şekildedir:

$$KAP_FIR_t = \beta_0 + \beta_1\ AKTIF_t + \ \beta_2\ PASIF_t + \ \beta_3\ GELIR_t + u_t$$

$$CEK_YAS_t = \beta_0 + \beta_1\ AKTIF_t + \ \beta_2\ PASIF_t + \ \beta_3\ GELIR_t + u_t$$

$$KAR_CEK_SAY_t = \beta_0 + \beta_1\ AKTIF_t + \ \beta_2\ PASIF_t + \ \beta_3\ GELIR_t + u_t$$

$$PRO_SEN_TUT_t = \beta_0 + \beta_1\ AKTIF_t + \ \beta_2\ PASIF_t + \ \beta_3\ GELIR_t + u_t$$

$$TAKKRE_TOPKRE_t = \beta_0 + \beta_1\ AKTIF_t + \ \beta_2\ PASIF_t + \ \beta_3\ GELIR_t + u_t$$

Modelleme yöntemi olarak, makroekonomik ilişki modeliyle aynı süreç izlenmiş olup, en küçük kareler (EKK) yöntemini kullanan lineer regresyon yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. İlk haliyle gerçekleşen sonuçlar üzerinden, %95 güven düzeyinde anlamlı çıkan faktörler tutulmuş, anlamsız çıkanlar tek tek elenerek sırasıyla denemeler yapılmıştır. Eğer faktörlerin hiçbirisi anlamlı çıkmadıysa, önce bağımlı değişkenin logaritması alınarak tahminleme yenilenmiş, eğer yine anlamlı bir sonuca ulaşılamadıysa bağımlı değişkenin gecikmeli değeri bağımsız değişken olarak

modele eklenerek tahminleme tekrarlanmıştır. Nihayetinde tamamı istatistiksel olarak anlamlı faktörlerden oluşan model elde edildiğinde modelin hata terimlerine yönelik değişen varyans ve otokorelasyon varsayımları sınanmıştır. Herhangi bir eleme yapılmaksızın elde edilen ilk modeli içeren sonuçlar şu şekildedir:

Tablo 33: Sorunlu Alanlar Modeli – CEK_YAS İlk Deneme Model Tahmini

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
AKTIF	-95.783,14	98.995,28	-0,97	0,35
GELIR	-45.690,55	65.713,08	-0,70	0,50
PASIF	19.258,05	38.648,83	0,50	0,63
Sabit	-13.222,86	85.966,69	-0,15	0,88
R-kare	0,10			
Düzeltilmiş R-kare	-0,11			

Tablo 34: Sorunlu Alanlar Modeli – KAP_FIR İlk Deneme Model Tahmini

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
AKTIF	-2.335,09	981,67	-2,38	0,03
GELIR	520,38	981,67	0,53	0,60
PASIF	-1.563,61	981,67	-1,59	0,12
Sabit	14.848,43	963,98	15,40	0,00
R-kare	0,26			
Düzeltilmiş R-kare	0,17			

Tablo 35: Sorunlu Alanlar Modeli – KAR_CEK_SAY İlk Deneme Model Tahmini

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
AKTIF	381.377,90	307.160,90	1,24	0,24
GELIR	286.311,80	203.893,40	1,40	0,18
PASIF	-282.779,50	119.918,90	-2,36	0,03
Sabit	1.262.903,00	266.736,00	4,73	0,00
R-kare	0,38			
Düzeltilmiş R-kare	0,23			

Tablo 36: Sorunlu Alanlar Modeli – PRO_SEN_TUT İlk Deneme Model Tahmini

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
AKTIF	-4.604.779,00	1.465.462,00	-3,14	0,01
GELIR	-9.404,95	972.773,80	-0,01	0,99
PASIF	2.525.179,00	572.132,20	4,41	0,00
Sabit	1.715.417,00	1.272.595,00	1,35	0,20
R-kare	0,87			
Düzeltilmiş R-kare	0,84			

Tablo 37: Sorunlu Alanlar Modeli – TAKKRE_TOPKRE İlk Deneme Model Tahmini

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
AKTIF	1,21	1,16	1,04	0,31
GELIR	-3,89	1,16	-3,35	0,00
PASIF	1,53	1,16	1,32	0,20
Sabit	6,34	1,14	5,56	0,00
R-kare	0,37			
Düzeltilmiş R-kare	0,29			

Görüldüğü üzere her üç göstergede de istatistiksel olarak anlamlı olmayan faktörler bulunmaktadır. Yukarıdaki adımlar sırayla takip edilerek tahminlemeler yenilendiğinde, istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar veren modeller şu şekilde oluşmuştur:

Tablo 38: Sorunlu Alanlar Modeli – CEK_YAS Nihai Model Tahmini

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
AKTIF	-0,99	0,34	-2,96	0,01
Sabit	9,82	0,30	32,21	0,00
R-kare	0,37			
Düzeltilmiş R-kare	0,33			

Tablo 39: Sorunlu Alanlar Modeli – CEK_YAS Nihai Model Otokorelasyon Testi

Breusch-Godfrey Test İstatistiği	1,72
Olasılık	0,42

Tablo 40: Sorunlu Alanlar Modeli – CEK_YAS Nihai Model Değişen Varyans Testi

Breusch-Pagan-Godfrey Test İstatistiği	0,00
Olasılık	0,99

Tablo 41: Sorunlu Alanlar Modeli – KAP_FIR Nihai Model Tahmini

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
AKTIF	-2.335,09	996,99	-2,34	0,03
Sabit	14.848,43	979,03	15,17	0,00
R-kare	0,17			
Düzeltilmiş R-kare	0,14			

Tablo 42: Sorunlu Alanlar Modeli – KAP_FIR Nihai Model Otokorelasyon Testi

Breusch-Godfrey Test İstatistiği	0,50
Olasılık	0,78

Tablo 43: Sorunlu Alanlar Modeli – KAP_FIR Nihai Model Değişen Varyans Testi

Breusch-Pagan-Godfrey Test İstatistiği	2,01
Olasılık	0,16

Tablo 44: Sorunlu Alanlar Modeli – KAR_CEK_SAY Nihai Model Tahmini

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
PASIF	-144.373,70	59.393,75	-2,43	0,03
Sabit	932.197,30	71.691,54	13,00	0,00
R-kare	0,28			
Düzeltilmiş R-kare	0,23			

Tablo 45: Sorunlu Alanlar Modeli – KAR_CEK_SAY Nihai Model Otokorelasyon Testi

Breusch-Godfrey Test İstatistiği	3,48
Olasılık	0,18

Tablo 46: Sorunlu Alanlar Modeli – KAR_CEK_SAY Nihai Model Değişen Varyans Testi

Breusch-Pagan-Godfrey Test İstatistiği	0,59
Olasılık	0,44

Tablo 47: Sorunlu Alanlar Modeli – PRO_SEN_TUT Nihai Model Tahmini

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
AKTIF	-4.591.849,00	577.281,70	-7,95	0,00
PASIF	2.520.545,00	300.976,60	8,37	0,00
Sabit	1.726.560,00	519.837,40	3,32	0,01
R-kare	0,87			
Düzeltilmiş R-kare	0,85			

Tablo 48: Sorunlu Alanlar Modeli – PRO_SEN_TUT Nihai Model Otokorelasyon Testi

Breusch-Godfrey Test İstatistiği	2,64
Olasılık	0,27

Tablo 49: Sorunlu Alanlar Modeli – PRO_SEN_TUT Nihai Model Değişen Varyans Testi

Breusch-Pagan-Godfrey Test İstatistiği	2,79
Olasılık	0,25

Tablo 50: Sorunlu Alanlar Modeli – TAKKRE_TOPKRE Nihai Model Tahmini

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
GELIR	-3,89	1,18	-3,30	0,00
Sabit	6,34	1,16	5,47	0,00
R-kare	0,29			
Düzeltilmiş R-kare	0,27			

Tablo 51: Sorunlu Alanlar Modeli – TAKKRE_TOPKRE Nihai Model Otokorelasyon Testi

Breusch-Godfrey Test İstatistiği	3,26
Olasılık	0,20

Tablo 52: Sorunlu Alanlar Modeli – TAKKRE_TOPKRE Nihai Model Değişen Varyans Testi

Breusch-Pagan-Godfrey Test İstatistiği	3,21
Olasılık	0,07

Tablolardan görülebileceği üzere, tahminlemede kullanılan tüm faktörler istatistiksel olarak anlamlıdır. Otokorelasyon testlerine göre modellerde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır. Benzer şekilde, değişen varyans tesleri de değişen varyans sorunu olmadığını göstermektedir. Böylelikle, lineer regresyon varsayımlarını karşılayan, istatistiksel olarak anlamlı modeller elde edilmiştir. Son halleriyle fonksiyonlar şu şekildedir:

$$KAP_FIR_t = 14848{,}43 - 2335{,}08\ AKTIF_t$$

$$LOG_CEK_YAS_t = 9{,}82 - 0{,}99\ AKTIF_t$$

$$KAR_CEK_SAY_t = 932197{,}3 - 144373{,}7\ PASIF_t$$

$$PRO_SEN_TUT_t = 1726560 - 4591849\ AKTIF_t + 2520545\ PASIF_t$$

$$TAKKRE_TOPKRE_t = 6{,}34 - 3{,}89\ GELIR_t$$

Buna göre, KAP_FIR, AKTIF ile negatif yönlü; CEK_YAS'ın logaritması AKTIF ile negatif yönlü; KAR_CEK_SAY, PASIF ile negatif yönlü; PRO_SEN_TUT, AKTIF ile negatif, PASIF ile pozitif yönlü; TAKKRE_TOPKRE, GELIR ile negatif yönlü ilişki içerisindedir.

4.7. Sonuçlar

İstatistiksel olarak anlamlı olacak şekilde finansal rasyolara ait tüm faktörlerin makroekonomik göstergeleri açıklamada etkili olması göstermektedir ki, reel sektör firmalarının finansal tablolarında, yaşanan bir gelişme makroekonomiyi olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. Buna göre, firmaların likiditesinde, varlık yapılanmasında, borçluluğunda, özkaynak yapılanmasında, satış hacminde, karlılığında, yani kısaca finansal tabloların kapsadığı herhangi bir boyutta meydana gelen değişiklik, ülkenin bütününü ilgilendiren GSYIH, işsizlik ve enflasyon gibi önemli göstergelerde değişiklik yaratmaktadır. Üstelik bu etki, GSYIH ve enflasyon için 0,80'in üzerinde düzeltilmiş R-kare, işsizlik için ise 0,60'lık düzeltilmiş R-kare ile sağlanmaktadır. Bu da göstermektedir ki, reel sektördeki firmaların başarısızlıkları (iflas, konkordato ya da finansal sistemde temerrütleri) ilgili firmanın paydaşları dışında ekonominin geneli için önemlidir. Eğer firmaların, finansal performansları izleme ve yönlendirmeye tabi tutulmaz ise ortaya çıkacak olumsuzluklar bütün ekonomiyi etkileyebilecek kapasitededir.

Finansal tablolardan elde edilen faktörlerin sorunlu durum göstergeleriyle ilişkisine bakıldığında da benzer bir durumla karşılaşılmaktadır. Aradaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı ve - makroekonomik göstergelerle ilişkisi kadar olmasa da - güçlüdür. Buna göre, finansal tablolara yönelik yaşanan gelişmeler, firmaların gerek ticari faaliyetleri sonucu (karşılıksız çek, protestolu senet, çek yasağı), gerekse de finansal aktiviteleri sonucu (takipteki kredilerin toplam kredilere oranı) başarısızlığa uğramasına sebep olmaktadır. Hatta bu durum faaliyetlerin sonlandırılmasına (kapanan firma adetleri) kadar uzanabilmektedir. Tüm finansal tablo faktörlerinin en az bir sorunlu durum göstergesini açıklamada etkili olmasıyla birlikte değerlendirildiğinde, reel sektörde faaliyet gösteren firmaların her açıdan izleme ve yönlendirmeye tabi tutulmasının gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

5. İZLEME VE YÖNLENDİRME KURUMU ÖNERİSİ

5.1. İhtiyacın Nedenleri

Merkezi otorite tarafından düzenleme yapılmasına neden ihtiyaç duyulduğunu açıklayan düzenleme teorisi yaklaşımları, konuyu farklı açılardan ele almıştır. Kamu yararı teorisi, piyasa başarısızlıklarını engellemek için kamu müdahalesinin gerekli olduğunu söylerken; Chicago yaklaşımı bu müdahalenin siyasi amaçları gerçekleştirmek için kötüye kullanılabildiğini ifade etmiştir. Bu teorilere yöneltilen eleştiriler, teorik ve ampirik çalışmalar ile 1980'lerde başlayan özelleştirme hareketleriyle birlikte değişen ve gelişen düzenleme uygulamaları, bugün itibarıyla dünyanın pek çok ülkesinde, temel kamu hizmetleri ve daha pek çok sektör için düzenleyici kurum ve düzenleme uygulamalarını içerecek şekilde genişlemiştir.

Özünde, bu düzenlemelerin amacı, bilgi asimetrisinin ortadan kaldırılması, tüketicilerin ve çevrenin korunması, haksız rekabeti engellemek gibi pek çok neden olabilmektedir. Bu, kimi zaman tavan ve taban fiyat belirlenmesi, piyasaya girişin izne bağlanması ya da hizmet koşulları oluşturulmasına bağlanmış; kimi zaman da öz yönetim ve tavsiye kararı gibi teşvik edici uygulamalarla sağlanmaya çalışılmıştır. Aracı her ne olursa olsun, düzenleme uygulamalarının amacı hiçbir zaman belirli bir sektörün (elektrik dağıtım, kara yolu yolcu taşımacılığı vb.) ya da alanın (doğanın ve tüketicilerin korunması vb.) işlevselliğinin sağlanmasından öteye geçmemektedir. Yani, düzenleyici otorite tarafından düzenlemelere tabi tutulan elektrik dağıtım sektöründe faaliyet gösteren bir firma, alt ve üst yapı olarak gereken şartları sağladığı ve fiyatı belirlenen tarifeye göre oluşturduğu durumda, gereken yükümlülükleri yerine getirmiş olmaktadır. İşletmenin finansal açıdan ne durumda olduğu, borca batık, sermayesini kaybetmiş ya da likidite yaratamaz durumda olması merkezi otorite için hiçbir anlam ifade etmemektedir.

Bu durum sadece merkezi otorite tarafından düzenleme getirme zorunluluğu hissedilen sektörler için değil, bankacılık ve finans sektörleri dışındaki tüm sektörler için de geçerlidir. Hangi sektörde faaliyet gösterildiği, firmanın büyüklüğü ve ekonomi içindeki kritiklik seviyesi (çok sayıda tedarikçi ve müşterisinin olması, belirli bir malı tek üreten/satan konumunda olması vb.) fark etmeksizin, vergi mevzuatına göre

verginin ödediği, ticaret mevzuatına göre yıllık defter tasdiklerinin yaptırıldığı sürece merkezi otoritenin firma ile başkaca bir ilişkisi olmamaktadır. İşletmenin finansal performansı işletmenin kreditörleri, ticari performansı ise işletmenin alacaklıları için bir anlam ifade etmekte; her ikisinin birleşimi ise senede bir gerçekleştirilen genel kurul dışında sorgulanmamaktadır.

Halbuki bir işletmenin başarısı ya da başarısızlığı, sadece o işletmenin başarısı ya da başarısızlığı değildir. Ortaya çıkabilecek herhangi bir ticari başarısızlık (borçlarını zamanında ödeyememesi ya da üretim seviyesini düşürmesi) müşteri ve tedarikçilerini, finansal başarısızlık (sağladığı finansmanı zamanında geri ödeyememesi) finansörlerini, her ikisinin birleşimi ise hissedarlarını ve çalışanlarını etkilemekte, üçüncü tarafların başarısı ya da başarısızlığı üzerinde belirleyici olmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde tüm işletmeler, domino taşlarından oluşan bir dizinin bileşenleridir ve içlerinden birinin başarısızlığı, yaratabileceği domino etkisi nedeniyle iş kolu, sektör ve hatta ekonominin geneli üzerinde etkili olabilmektedir.

İşte bu nedenlerle, bu çalışmada, belirtilen ilişkinin varlığı araştırılmış, firmaların finansal performanslarının, makroekonomiyi etkileyip etkilemediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuçlar göstermektedir ki, firmaların finansal tablo göstergeleri kötüleştikçe ekonomi bir bütün olarak kötü performans sergilemektedir. Bu bağlamda, ülke ekonomisindeki kısıtlı kaynaklarla sınırsız ihtiyaçları daha etkin bir şekilde karşılayabilmek, verimliliği arttırmak, gelişimi sürekli kılmak ve mikro başarısızlıkların makro başarısızlıklara dönüşmesini engellemek için reel sektörün finansal performansına yönelik izleme ve yönlendirme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Her ne kadar Türkiye'de, bazı sektörler doğrudan (örneğin telekomünikasyon sektörü BTK tarafından) düzenlenmekte olsa da, düzenleme getirilen kesim reel sektörün tamamını kapsamamaktadır ve GSYH'nin büyük bir bölümünü oluşturan firmalar kapsam dışında kalmaktadır. Ülke ekonomisinin önemli bir kısmını kapsayan pek çok sektör (örneğin inşaat sektörü) izleme ve yönlendirmeye yönelik uygulamalara sahip değildir. Bu sektörlerde meydana gelen olumsuzluklar sadece GSYH değil, işsizlik ve enflasyon gibi diğer makroekonomik parametreleri de

doğrudan etkilediğinden, riskleri minimize edecek şekilde düzenli olarak izlenmesi ve yönlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye'de, BDDK ve SPK gibi kurumlar geniş yetkilerle donatılmış bir şekilde hem düzenleme hem de denetleme imkanına sahiplerdir. Fakat yetki alanlarına giren aktörler halihazırda kurumsal yapılara sahip olan finansal kurumlar ve pay piyasalarında işlem gören firmalardan oluşmaktadır. Ayrıca, kapsam içine aldıkları kurumlar oldukça azdır. Ülkedeki işgücünün önemli bir kısmının iş vereni olan firmalar üzerindeki denetleme imkanı kısıtlı seviyededir. Bu firmaların finansal faaliyet sonuçlarına yönelik gerçekleştirilen tek denetim vergi denetimi olmakta ve bu denetim de, vergi ödemelerindeki usulsüzlükleri tespit etmekten öteye geçmemektedir. Bunun dışında gerçekleştirilen denetimler (örneğin iş sağlığı ve güvenliği vb.) ise ülke ekonomisine ait temel göstergeleri etkileyebilecek kapsamda değildir.

Türk Ticaret Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu ve KGK tarafından yayımlanan muhasebe standartları, kuruluş ve yönetim yapısının şekli, tescil ve beyan, defter ve kayıt tutma şekilleri ile vergi hesaplamaları gibi temel yönlerden düzenlemeler getirmekte ve sadece vergisel açıdan denetim öngörmektedir. Bunun dışında, finansal kurumlar ve kurumsal yönetime tabi firmalar için öngörülen yönetim, faaliyet ve risk yönetimi düzenlemeleri diğer firmalar için öngörülmemektedir. Firmanın mali operasyonlarında, yönetim yapısında, faaliyetlerinde ya da organizasyonlarında, firmanın devamlılığını sekteye uğratacak riskler ortaya çıksa bile bu durum gerçekleşene kadar fark edilip, engellenememektedir. Önceden tespit edilmesi mümkün olmadığı için de, önlenmesi imkanı da ortaya çıkamamaktadır.

Sektörün tek bir merkezden izlenmesi ve yönlendirilmesi ihtiyacı sadece reel sektör için geçerli olmadığından, diğer piyasalar için de bu gereklilik gözden geçirilmiş ve zaman zaman gündeme getirilmiştir. Nitekim, 57. Türkiye Hükümeti döneminde yayınlanan 8. Kalkınma Planı'nda, mali sektör için bu konuya yönelik gerekli tespit yapılmış ve 225. Maddede bu ihtiyaç şu şekilde ifade edilmiştir:

"Gelişen mali sistemin yapısında ayrı düzenleyici kurumların görev alanlarından kaynaklanabilecek boşlukların önlenebilmesi ve mali piyasalarda etkinlik ve saydamlığa ait uygulamaların homojenliğini sağlamak amaçlarıyla Mali Sistemi Düzenleme ve Denetleme Üst Kurulu oluşturulacaktır. Mali sistemde faaliyette bulunan özerk düzenleme ve denetleme

kurullarının nihai aşamada tek çatı altında toplanmasıyla oluşan söz konusu kurumun faaliyetleri konusunda parlamentoya karşı sorumlu olmasını ve sektörün tamamında faaliyet gösteren kuruluşlar ile kamuyu bilgilendirmesini sağlayacak düzenlemeler yapılacaktır." (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000).

2000 yılında, kurumların tek çatı altında toplanarak, tüm mali kesimin tek elden idare edilmesi kararlaştırılmış olmakla birlikte, ilerleyen dönemlerde yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler nedeniyle bu plan hayata geçirilememiştir. BDDK ve SPK gibi kurumların olduğu ve bankacılık kesimi ile sermaye piyasalarında ihraç ve işlem gerçekleştiren kurumların düzenlenip, denetlendiği bir ortamda böyle bir ihtiyaç duyulmasının ana nedenleri, maddede de belirtildiği üzere, koordinasyonun ve iletişimin arttırılması suretiyle daha etkin kararlar alınması ile kapsam dışında kalan alanlarında düzenleme alanı içerisine dahil edilmesidir. Benzer fayda ve etkinin, reel sektör için oluşturulacak izleme ve yönlendirme kurulu sayesinde ortaya çıkması beklenmektedir. Nitekim bu husus, 2000 yılı ve sonrasında, bahsedildiği üzere reel sektör için de gündeme gelmiş ve hem akademik hem de siyasi kesimlerce tartışılmıştır. Ancak, ekonomik, siyasi ve sosyal gelişmeler neticesinde teorik ve pratik gelişimini tamamlayamamıştır.

5.2. Kurumun Yapısı

"Ekonometrik Analiz" bölümünde gerçekleştirilen çalışma göstermektedir ki, firmaların finansal performansındaki değişim makroekonomi üzerinde etkili olmaktadır. Benzer şekilde, finansal tablolarındaki her alan (aktif/pasif yapılanması ve gelir/gider dağılımı), o işletmenin başarılı ya da başarısız olması üzerinde belirleyici durumdadır. Bu nedenle, finansal tablolardan, faaliyetlere, yönetim yapısı ve organizasyondan, gerçekleştirilen raporlamalara kadar tüm alanlara yönelik izleme ve yönlendirme ihtiyacı bulunmaktadır.

Her ne kadar ampirik çalışma, izleme ve yönlendirme gerekliliğini ortaya koysa da, reel sektöre yönelik girişilen faaliyetlerin, yatırım fırsatlarının aşırı bürokrasi ile cazibesini kaybetmesine neden olmayacak şekilde ele alınması gerekmektedir. Bu nedenle de, reel sektörün, özel kuruluş amaçları olan, bireysel girişimcilerin faaliyet alanı olduğu gerçeğini yadsımadan, özel sektörün yatırım cazibesini azaltmayacak bir organizasyonel yapı ve görev/yetki ataması önerilmektedir. Bu doğrultuda, kurumun,

doğrudan reel sektörde faaliyet gösteren firmaları düzenleyip denetlemek yerine, yaptığı araştırma ve geliştirme faaliyetleriyle bakanlıklar ile düzenleyici ve denetleyici kurumlara yol gösterici olması önerilmektedir. Böylelikle, hem bugüne kadar hiçbir şekilde izlenmeyen ve yönlendirilmeyen bir alan, analitik bir çerçevede gözetim altında tutulacak, hem de özel girişime caydırıcı olmayacak yönlendirmeleri yapabilme olanağı elde edilecektir.

Reel sektörde faaliyet gösteren firmaların faaliyet çeşitliliği ile yönlendirme ihtiyacı duyulan alanların farklı mevzuatlara tabi olması göz önüne alındığında, kurumca gerçekleştirilecek bu nitelikteki faaliyetlerin, Türkiye'de şu an için birden fazla bakanlığın sorumluluk alanına girdiği anlaşılmaktadır. Farklı bakanlıklarca düzenlenen alanlarda faaliyette bulunulacak olması yetki çatışması yaratacağı ve beklenen verimin sağlanamamasına neden olacağından herhangi bir bakanlığın altında ya da herhangi bir bakanlıkla ilişkili olmamasının daha uygun olacağı değerlendirilmektedir. Bunun yerine kurumun, gelişen ve gelişmekte olan ülkelerdeki üst kurul örneklerinde görüldüğü üzere doğrudan en üst yönetim otoritesine bağlı olarak teşkilatlandırılması gerektiği değerlendirilmektedir.

Kurum, gerçekleştireceği analizlerle kamu kurumlarına mevzuat ve düzenleme önerileri sunacağı için özellikle en üst yönetim otoritesine bağlı olacak şekilde önerilmektedir. Bu açıdan, kurumun tam bağımsız ya da özerk yapıda olmasındansa, çalışmalarından kamu kurumları ve diğer bağımsız denetim otoriteleri de faydalanacağından, devlet örgütünün içinde yer alması daha uygun bulunmuştur. Kurum doğrudan sektöre düzenleyip denetlemeyeceğinden, kamu içerisinde faaliyet göstermesinin bir bağımsızlık sorunu yarattığı değerlendirilmemektedir.

Benzer şekilde kurum, diğer düzenleyici ve denetleyici reel sektör kurumlarının faaliyet alanlarına doğrudan müdahale etmeyecektir. Kurumca gerçekleştirilecek faaliyetler, reel sektörün finansal performansının izlenmesi, yönlendirilmesi ve geliştirilmesine yönelik olacağından doğrudan sektörel düzenleme yapan kurumların görev ve yetkileriyle çelişmemesi beklenmektedir. Herhangi bir açıdan düzenlenen bir sektöre yönelik, sektörün mali yapısını geliştirici ve riskliliğini azaltıcı bir öneri getirmesi durumunda bile bu düzenlemeyi doğrudan yapmayacak,

ilgili otoriteye sevk ederek iyileştirme önerisinde bulunacaktır. Böylelikle, yetki karmaşasının ve yetki aşımlarının yaşanmaması beklenmektedir.

Önerinin son haliyle kurum, en üst yönetim otoritesine bağlı, organizasyonu en üst yönetim otoritesince oluşturulmuş ve yöneticisi yine en üst yönetim otoritesince atanmış; yaptığı analizler, araştırma ve geliştirme çalışmaları ve projeksiyonlar ile devlet kurumlarına ve bağımsız denetim otoritelerine düzenleme ve mevzuat önerileri, sektör katılımcılarına ise iyi uygulama rehberi, standart, eğitim ve bilgilendirme içeriği sunan bir yapı olarak önerilmektedir.

5.3. Kurumun Faaliyet Alanları

Kurum, "Kurumun Yapısı" bölümünde belirtildiği üzere doğrudan düzenleme ve denetleme yapmayacak, bunun yerine sektörün kendisi ile bakanlıklar ve düzenleyici ve denetleyici kurumlara yol gösterici olacaktır. Kurumun görevleri ve faaliyet alanları da bu yapıya uygun olarak şekillendirilmiş ve oluşturulmuştur. Böylelikle, özel girişimin serbesti cazibesini kaybetmesi engellenerek, bir yandan da firma başarısızlıklarının en aza indirgenmesi için sektöre ve merkezi otoriteye ampirik ve mevzuatsal destek sağlanacak yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu haliyle kurumun, daha çok bir Ar – Ge merkezi gibi çalışması, yaptığı analizlerle ve önerilerle reel sektörü ve devlet kurumları ile düzenleyici ve denetleyici kurumları bilinçlendirmesi ve yönlendirmesi öngörülmektedir.

Kurumun iki ana faaliyetinin olması öngörülmektedir: ilki izleme, diğeri ise yönlendirme. İzleme ile kast edilen, reel sektörde faaliyet gösteren firmaların finansal performanslarının takip ve analiz edilmesidir. Bilanço, gelir tablosu, fon akım tablosu vb. mali veriler ve bunlar kullanılarak oluşturulan finansal rasyoların, dönem sonları ve ara dönemler itibarıyla toplanması, mali tahlil ve analitik yöntemler kullanılarak analiz edilmesi ve sonuçların raporlanması bu kapsamda öngörülen işler arasındadır. Kurum, düzenli olarak bu faaliyetleri tekrarlayacak; böylece, sektörel ve firma bazlı mevcut riskliliği ve risklilik değişimini izleyecektir.

Diğer faaliyet alanı olan yönlendirme ise, kurumun risklilik analizi çıktılarını kullanarak reel sektöre ve devlet kurumları ile diğer düzenleyici ve denetleyici kurumlara yapacağı öneri, tavsiye, eğitim ve bilgilendirme gibi faaliyetleri

içermektedir. Kurum, farklı alanlara yönelik gerçekleştirdiği analitik çalışmalarının sonuçlarını reel sektöre yönelik mevzuatları oluşturan devlet kurumlarına raporlayarak yeni mevzuat yazımlarında sektörel gereklilikleri dikkate almalarını sağlayacak ve mevzuatsal açık bulunan ya da geliştirilmesi gereken alanları düzeltme imkanı sağlayacaktır. Benzer şekilde, politika yapıcıların ihtiyaç duyduğu, yapısal özellikler ve sorunlar, politikaların sektörel etkileri gibi analizleri düzenli olarak sağlayacağından karar verme süreçlerinde iyileşme ve kısalma yaratacaktır. Sektör katılımcıları ise, hem kendi firmalarının sektöre kıyasla ne durumda olduğunu tespit edebilecek, hem de derinlikli bilgiye ihtiyaç duydukları risk yönetimi uygulamaları ve gelişmeleri hakkında bilgi sahibi olabileceklerdir.

Kurumun faaliyet göstereceği reel sektör, finansal kesim hariç kalacak şekilde, sermayesinden faiz ile değil, mal ve hizmet üreterek getiri sağlayan firmaları ifade etmektedir. Bu firmaların bir kısmı (örneğin tütün mamülleri üreticileri ya da elektrik dağıtımı yapan şirketler) farklı kurum ve mevzuatlarca düzenlenen uygulamalara tabidir. Kurumun faaliyetleri, herhangi bir alanda düzenleme ya da denetleme yapmayı öngörmediği için bu kurumların ve mevzuatların yetki alanına girmesi söz konusu değildir. Analitik çalışmalar sonucu elde edilecek çıktıların işaret ettiği sonuçlar, herhangi bir sektöre ya da herhangi bir işletme grubuna özel bir düzenleme ya da uygulama yapılmasının riskliliği azaltacağı ve makroekonomi için olumlu etkileri olacağını gösterdiği takdirde Kurum tarafından bu alanlara yönelik yönlendirmelerde bulunması beklenmektedir. Yine de bu, o alanın doğrudan düzenlenmesi anlamına gelmemektedir.

5.3.1. Finansal Tablolara Yönelik

"Kurumun Faaliyet Alanları" bölümünde belirtildiği üzere kurumun iki ana faaliyeti izleme ve yönlendirmedir. Etkili bir yönlendirme gerçekleştirmek için bu yönlendirmelerin dayanağını oluşturacak analiz sonuçlarının hazır bulunması gerekmektedir. Bu nedenle, Kurum tarafından öncelikli olarak izleme süreçlerinin tasarlanması ve uygulanmasının gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

Reel sektör, hastane işletmeciliği, madencilik, motorlu kara taşıtlarının satışı gibi farklı faaliyet alanlarını; işletme defteri tutan şahıs şirketi, bağımsız denetime tabi kurumsal firma ya da TFRS'ye göre hazırlanmış konsolide mali verisi olan holding

şirketi gibi farklı büyüklükleri ve; Marmara, Akdeniz, Doğu Anadolu gibi farklı özelliklere sahip coğrafi bölgeleri kapsadığından oldukça karmaşık bir yapıyı içermektedir. Bu yapı içerisindeki işletmelerin her birisi için finansal ve ticari başarı ya da başarısızlık geçerli birer sonuç olmakla birlikte ölçütleri farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, kuyumcular ve benzin istasyonları yüksek likiditeye sahip iş kollarıdır ve bu nedenle cari oran ya da nakit oranı gibi likidite rasyoları yüksektir. Ancak bu durum, bu iş kolunda yer alan tekil işletmelerin finansal başarısını yansıtmamakta, iş kolunun niteliksel bir özelliğini göstermektedir. Bu da, reel sektörün kendi içerisinde belirgin özellikler gösteren parçalara ayrılmasının ve belirlenen her bir parça için genel özellikleri tespit etmeye yönelik profilleme çalışması yapılmasının gerekli olduğunu göstermektedir. Böylelikle, otel işletmecilerinin genel işletme giderleri yüksektir ya da fındık üreticilerinin karlılık oranı düşüktür gibi ön tanımlamalar yapılacak ve firma bazlı analizlerde kullanılabilecek genel özellikler tespit edilecektir.

Profil bazlı genel özelliklerden kasıt, finansal tabloların ana bölümleri, alt bölümleri ve finansal rasyolar bazında karakteristik özelliklerin belirlenmesidir. Genel özelliklerin, asgari olarak aşağıda sıralanan kriterler dikkate alınarak belirlenmesi beklenmektedir:

- Bilanço, gelir tablosu, nakit akım tablosu, fon akım tablosu, satışların maliyeti tablosu, kar dağıtım tablosu, öz kaynaklar değişim tablosu ve firma bazında temin edilebilen diğer finansal tabloların her birinin kullanılması,
- Dönen varlıklar, duran varlıklar, kısa vadeli yabancı kaynaklar, uzun vadeli yabancı kaynaklar, özkaynaklar, brüt satış karı veya zararı, faaliyet karı veya zararı, olağan kar veya zarar, dönem karı veya zararı, dönem net karı veya zararı gibi ana kalemler bazında dönemden döneme (yatay) ve dönem içinde (dikey) analiz yapılması,
- Hazır değerler, menkul kıymetler, ticari alacaklar, stoklar, mali borçlar, ticari borçlar, ödenmiş sermaye, sermaye yedekleri, kar yedekleri, brüt satışlar, satış indirimleri, faaliyet giderleri, finansman giderleri gibi alt kalemler bazında dönemden döneme (yatay) ve dönem içinde (dikey) analiz yapılması,

- Likidite oranları, finansal yapı oranları, devir hızları, karlılık oranları gibi finansal rasyolar bazında analiz yapılması,
- Tam dönem (12 aylık) ve ara dönemler (3, 6, 9 aylık) bazında analizler yapılması.

Profillerin ve bu profillere ait özelliklerin belirlenmesinin ardından, yine bu profillere özgü risk unsurlarının belirlenmesi gerekmektedir. Örneğin, tıbbi malzeme ithalatı ve satışı gerçekleştiren bir firmanın yaptığı işlemler gereği döviz pozisyonu fazlası ya da açığı bulunması olasıdır. Ancak bu durum, bu sektörde faaliyet gösteren tüm firmalar için bir risk unsurudur. Döviz kurundaki artışla, tıbbi malzeme satan ve döviz pozisyonu açığı olan işletmelerin risklilik seviyesi artabilir ya da tam tersi bir durumda döviz pozisyonu fazlası bulunan işletmeler için aynısı geçerli olabilir. Bu nedenle kurum tarafından, sektör, segment ve coğrafi bölgelere göre ortaya çıkan risk unsurlarını saptaması ve olası etkilerini belirlemesi beklenmektedir.

Her ne kadar sektör ve segmente göre sayısı artabilecek ya da azalabilecek olsa da, genel olarak firmalar için ön plana çıkan risk unsurları şunlardır:

- Kur Riski: İhracatçılar, ithalatçılar, yurt dışı müteahhitlik hizmetleri vb. iş kollarında faaliyet gösteren, alış ve satış para birimleri uyumsuz olan firmalar ile fonksiyonel para birimi Türk Lirası olmayan ya da yabancı para cinsinden varlığı ve borcu bulunan şirketler için geçerlidir. Özellikle, döviz geliri olmadığı/az olduğu halde döviz borçlanan ya da yatırım amaçlı döviz al-satı yapan şirketler için risklilik artış göstermektedir.
- Faiz Riski: Değişken faizli borçlanan ya da gelirleri dönemsellik arz ettiği, nakit yaratamadığı, likiditesi düşük olduğu vb. için finansman ihtiyacı yaşayan şirketler için geçerlidir.
- Likidite Riski: Net işletme sermayesi açığı olan, faaliyetlerinden nakit yaratamayan, stok birikimi fazla ve stok devir süresi yüksek olan, alacak tahsil süresi ile borç ödeme süresi uyumsuz olan, alış koşulları (nakit, çek, açık hesap vb.) ile satış koşulları uyumsuz olan şirketler için geçerlidir.
- Karış Taraf Riski: Yüksek ticari alacak ve şüpheli ticari alacak birikimi olan, yeterli miktarda şüpheli ticari alacak karşılığı ayırmayan, alacak

tahsil süresi yüksek olan, düşük öz kaynakla çalışan şirketler için geçerlidir.

- Yoğunlaşma Riski: Perakende değil toptan satış yapan, tek bir müşteriyle çalışan ya da ilk üç müşterisinin toplam içindeki payı yüksek olan, tek bir tedarikçiyle çalışan ya da ilk üç tedarikçisinin toplam içindeki payı yüksek olan şirketler için geçerlidir.
- Ülke Riski: İhracatçılar, ithalatçılar, yurt dışı müteahhitlik hizmetleri vb. iş kollarında faaliyet gösteren, yabancı ortaklı, yabancı kreditörlü, jeopolitik riskliliği yüksek ülkelerdeki firmalarla çalışan (müşteri ya da tedarikçi olarak) şirketler için geçerlidir.

Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, risk unsurlarının etkisinin, profillere göre değişkenlik gösterebileceğidir. Kurumsallaşma seviyesi yüksek, yüksek ciro hacmine sahip firmalar türev enstrümanlarla kur riskini azaltmış ya da ortadan kaldırmış olabilir. Bu nedenle, sadece risk unsurlarının tespit edilmesi değil, bunların profillere göre olası etkilerinin hesaplanması, hangi profilde daha az, hangi profilde daha çok ya da hangi profilde pozitif, hangi profilde negatif etki edeceğinin saptanması gerekecektir.

Firma, faaliyetleri gereği herhangi bir risk unsuru taşımasa bile, sektörel, ekonomik, siyasi ya da çevresel etkilere bağlı olarak bir takım belirsizliklerin ortaya çıkması olasılığı bulunmaktadır. Örneğin, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) üyelerinin petrol fiyatlarını arttırma konusunda anlaşmaya varması akaryakıt istasyonlarını ya da küresel Covid-19 salgını hastane işletmecilerini, geleceğe yönelik projeksiyonlarını bozacak şekilde etkilemektedir. Bu nedenle, kurumca gerçekleştirilmesi gereken bir diğer önemli faaliyet, profili bozucu nitelikteki gelişmelerin izlenmesidir. Kaynağı her ne olursa olsun, oluşturulan profilleri etkileyebilecek büyüklükteki gelişmelerin takip edilmesi, etkilerinin hesaplanması ve hem kamu mercilerinin hem de sektör katılımcılarının uyarılması gerekmektedir.

Profil bozucu unsurlar değerlendirildiğinde, kurum tarafından asgari olarak şu gelişmelerin izlenmesi gerektiği değerlendirilmektedir:

- Sektörel Gelişmeler: Talepte ya da arzda yaşanan değişimler, piyasada oluşan fiyat seviyesi ve kurulan/kapanan firma sayıları gibi sektörel

dinamikleri takip etmeli, sektörün üretim faktörlerine erişimini izlemeli, dışsallık etkilerini tespit etmeli, dış piyasalarda yaşanan gelişme ve yeniliklerden haberdar olmalıdır.

- Ekonomik Gelişmeler: Finansal kesimin kredi politikaları, faiz oranları, vade ve teminat gibi finansman unsurlarını takip etmeli, makroekonomik seyrin mikroekonomik sonuçlarını tespit etmeli, bölgesel trendlerden haberdar olmalıdır.
- Siyasi Gelişmeler: Ülkedeki mevzuatsal değişiklikleri izlemeli, düzenleyici kurumlarca uygulamaya konulan mevzuat ve programların etkilerini belirlemeli, yabancı ülkelerdeki siyasi ve finansal gelişmeler ile uluslararası örgütlerin kararlarını takip etmelidir.

Profiller, bu profillerin özellikleri, risk unsurları ve risk arttırıcı öğeler belirlendikten sonra, firma bazlı analizlerin gerçekleştirilmesi kurumca gerçekleştirilebilecek bir diğer önemli faaliyettir. Örneğin, inşaat sektörünün stok seviyesinin yüksek olması sektörün genel özelliğidir. Fakat analize konu işletmenin stok seviyesi, profil için belirlenen seviyenin oldukça üzerinde ise bu durum, firmaya özgü bir risktir. Özellikle, makroekonomik gelişmelerden ötürü konut fiyat endeksi geriliyorsa bu risk daha da yüksek hale gelmektedir. Firmaya özgü riskler, profilleme çalışmasından elde edilen genel bilgiler kullanılarak karşılaştırmalı olarak ortaya konulabilecektir. Bu nedenle kurum, tekil firma bilgilerini, profile özgü bilgilerle karşılaştıracak, firmanın daha iyi ve daha kötü olduğu noktaları belirleyecek ve en nihayetinde, firma riskliliğini ortaya koyacaktır.

Yukarıda yer verilen faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ile kurum, Türkiye genelinde ve güncel bir risklilik haritasına sahip olacaktır. Bu harita, mikro düzeyde firma başarısızlıklarını, makro düzeyde sektörel sorunları tespit etmek için hem sektör katılımcıları hem de kamu otoritelerince kullanılabilir nitelikte olacaktır. Örneğin, kredi riskliliğinin arttığı ve finansal başarısızlıkların ortaya çıkmasının olası olduğu profiller BDDK ile paylaşılarak, bankaların bu alanlara yönelik politikalarını yönetmeleri; reel ticarette temerrüt riskinin arttığı ve ticari başarısızlıkların ortaya çıkmasının olası olduğu profiller Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile paylaşılarak, bu alanlara yönelik içsel politika geliştirmeleri sağlanabilecektir. Benzer şekilde, öncelikli kalkınma hedefi olan sektörlerin mevcut durumları ya da likidite ihtiyacı

duyan sektörlerin bilgileri paylaşılarak Hazine ve Maliye Bakanlığı'na sübvansiyon sağlama imkanı tanınabilecektir.

Bu, aynı zamanda, reel sektörün yatırım planlarını ve faaliyetlerini de daha etkin kılacaktır. Elde edilen analizler sektör katılımcıları ile paylaşılarak, sektörel özellikleri ve hassasiyetleri bilmeleri ve faaliyetlerini buna göre şekillendirmeleri sağlanacaktır. Böylelikle firmalara, sektörün durumunu yakinen görme imkanı tanınmış olur.

Ancak, bu açıdan sadece kamu otoriteleri ve sektör katılımcıları ile paylaşımın yeterli olmayacağı değerlendirilmektedir. Elde edilen bilginin gücü, BDDK tarafından çıkarılan, bankaların kredi riski, piyasa riski, operasyonel risk vb. yönetim süreçlerine ilişkin iyi uygulama rehberlerine benzer nitelikte, tavsiye niteliğinde kararlar alınması için yeterlidir. Profil bazlı olacak şekilde, likidite, karlılık, borçlanma, özkaynak, gelir gibi finansalların yönetimi, izlenmesi ve yorumlanması konusunda reel sektöre yol gösterecek düzenlemeler, kurumun elde ettiği çalışmalar neticesinde hazırlanabilecektir. Böylece işletmeler, kendi faaliyet kollarına ilişkin, yeterli bilgi ve beceriye sahip bir otorite tarafından hazırlanmış, finansal yönetim rehberlerine ulaşabilir olacaktır.

5.3.2. Mevzuata Yönelik

Kurumun iki ana faaliyet kolundan ikincisi, reel sektörde faaliyet gösteren firmalara yönelik mevzuatsal analizler yapılması ve ilgili kamu otoritelerine iyileştirme önerileri sunulmasıdır. Bu açıdan bakıldığında da kuruma atfedilebilecek çok sayıda iş bulunmaktadır. Bunlardan ilki, firmaların mali tablolarına ilişkin olup, hem mevzuat karmaşasının azaltılması, hem de firmaların raporlamalarının iyileştirilmesi hedeflenmektedir.

Reel sektörde faaliyet gösteren işletmeler pek çok farklı açıdan, pek çok farklı mevzuata tabidir: ticari işlemlerle ilgili TTK, vergi ödemeleri ile ilgili Vergi Usul Kanunu ve Gelir Vergisi Kanunu, eğer bağımsız denetime tabi ise TFRS, eğer payları borsada işlem görüyorsa BIST vb. Sayılan mevzuatların her birisi, kendi bakış açılarıyla, amacına konu işlemlerle ilgili düzenlemeler yaptığından, parçalı ve bölünmüş bir düzenleme yapısı ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan kurumun, mevzuatsal

uygulama farklılıklarını tespit ederek tekilleştirmesi; gerekiyorsa, "Mali Veri Oluşturma Usulleri" ya da "Finansal Raporlama Usulleri" başlığında yeni bir düzenleme ile tüm defter tutma mevzuatını tek çatı altında birleştirmesi beklenmektedir. Böylece, finansal tablolara yönelik düzenlemeleri tekilleştirecek ve uygulama standardı haline getirecektir.

"Finansal Tablolara Yönelik" bölümünde yer verilen analizlerin yapılmasında kullanılacak tek ve en önemli kaynak firmaların finansal tablolarıdır. Bu nedenle bu tabloların doğru ve güvenilir olması, temin edilebilir tüm verileri içermesi beklenmektedir. Ancak mevcut haliyle finansal tablolar, bağımsız denetime tabi olanlar ve özel bir denetim otoritesince kontrol edilenler hariç olmak üzere, sadece vergisel amaçlarla, vergi otoritesince kontrol edilmektedir. Firmalarca finansal verilerin raporlaması da yine sadece Hazine ve Maliye Bakanlığı'na, vergisel amaçlarla yapıldığından, vergi tutarını doğru hesaplamak için gerekli hesap kalemleri ve verileri içermektedir. Ancak, firmaların risklilik seviyesini doğru tespit edebilmek adına daha fazla veriye ihtiyaç bulunmaktadır. Firmaların faaliyetleriyle ilişkili olan, döviz varlığı ve yükümlülüğü, aynı grup içerisinde gerçekleştirilen işlemler, şüpheli alacaklara ilişkin detay bilgi gibi hususların da firmalarca raporlanması sağlanmalıdır. Böylelikle, firmaların sistemik risklere açıklık düzeyi ya da sistemik olmayan risklerin gerçekleşme olasılığı daha hassas bir şekilde hesaplanabilecek, risklilik daha doğru bir şekilde ortaya konabilecektir.

Kurum tarafından yapılacak profilleme ve risklilik tespiti çalışmasının esas unsuru firmanın ana işlerinden oluşan faaliyet sonuçlarının analizidir. Firmanın ana faaliyet alanı dışındaki işlerle iştigal etmesi, bu işlerden kaynaklı kar ya da zarar etmesi, hem kendi riskliliğinin farklılaşmasına neden olmakta, hem de gerçekteki risklilik durumunun tespitini imkansız hale getirmektedir. Ana iştigal konusu çiçekli bitkilerin ticareti olan bir işletmenin, emlak alım-satımı yapması ya da restoran işletmeciliği yapan bir firmanın yüklü miktarda kambiyo işlemi yapması, kar ya da zarar etmesinden bağımsız olarak riskliliğini arttıran işlemlerdir. Bu işlemleri yapmak yasal olarak yetkisi dahilindedir ancak; ticari ve finansal piyasalarda belirli bir müşteri, tedarikçi ve finansör ilişkisine sahip bir firmanın, ana faaliyet konusuna uymayan işlemleri yapıyor olması üçüncü taraflar için riskliliği arttırdığından, makroekonomi için faydalı değildir. Bu nedenle, kurum tarafından gerçekleştirilecek analizle, bu ve

benzeri nitelikteki işlemler ile bunların firmaların riskliliğini belirgin oranda arttıran sınırları belirlenmeli ve iştigal alanı dışında kalan konularda firmalarca yapılacak işlemlere yönelik sınırlama getirilmesi hususunda gerekli kamu mercilerine önerilerde bulunması beklenmektedir.

Türkiye'de asgari sermaye gereksinimi firma türü bazında değişken olacak şekilde, Türk Ticaret Kanunu'nda belirlenmiştir. Bu sermaye tutarı, ilgili türdeki firmayı kurmak için gerekli olan asgari tutar olup, firmanın faaliyet süresince tutulması gereken tutar değişkenlik göstermemektedir. Ancak, kuruluş anından itibaren firmaların faaliyet hacimleri genişlemekte, çalışan sayıları ve faaliyet kolları artabilmektedir. Örneğin, kuruluş anı itibarıyla anonim şirket için gerekli asgari sermaye tutarı kayıtlı sermaye sistemini kabul etmiş halka açık olmayan anonim şirketlerde 100 bin TL, diğer anonim şirketlerde 50 bin TL'dir (Resmi Gazete, 2011). Kurulduğu sene 1 milyon TL, bir sene sonra 100 milyon TL, iki sene sonra 1 milyar TL net satış bakiyesine ulaşan bir anonim şirket için hala geçerli olan, kuruluş anı itibarıyla belirlenen 50 bin TL'lik sermayedir. Ancak artan iş hacmi, borçlanma ve risklilik artışını da beraberinde getirmekte olduğundan, sermaye şartının sadece kuruluş anı ile sınırlı kalmaması, firmaların iş hacmi, aktif büyüklüğü, faaliyetlerinin karmaşıklığı vb. unsurlara göre değişmesi gerekmektedir. Kurumca yapılacak analizlerle, firma başarısızlıklarının öz kaynak ile ilişkisi tespit edilerek, yeni sermaye gerekliliklerinin belirlenmesi ve mevzuatsal değişiklik yapmak üzere ilgili kamu kurumlarına önerilerde bulunulması gerekmektedir.

Yukarıda belirtildiği üzere, ciro artışı ve faaliyetlerin genişlemesi beraberinde bir takım riskleri de getirmektedir. Artan iş hacmi, daha fazla müşteri, daha fazla tedarikçi, daha fazla ülke ile çalışılması, finansman ihtiyacının artması gibi yeni risk unsurları ortaya çıkarmaktadır. Hatta bu riskliliğin yeni ortaya çıkmamış, firmanın mevcut faaliyet alanı (döviz bürosu, yurt dışı müteahhitlik hizmetleri vb.) nedeniyle kuruluş anı itibarıyla zaten mevcut olması da olasıdır. Yeni ortaya çıkmış ya da işletmenin çalışmaya başladığı andan bu yana süregelen olsun fark etmeksizin, bu risklerin yönetimi için öngörülen herhangi bir süreç, işlem ya da prosedür bulunmamaktadır ve bu konu yasal mevzuat ile düzenlenmemektedir. Oysaki kredi riski, piyasa riski, likidite riski, kur riski, ülke riski, karşı taraf riski gibi kavramlar sadece bankalar ve finans kurumları için değil, reel sektörde faaliyet gösteren firmalar

için de geçerlidir ve onları da benzer şekillerde etkilemektedir. Örneğin, araba yedek parçaları üreten ve tek bir müşterisi bulunan şirket için yoğunlaşma riski geçerliyken; birden fazla müşterisi bulunmakla birlikte, toplam alacağının %10'unu oluşturan kısma denk gelen müşterileri iflas eden firma için karşı taraf riski ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, risk yönetiminin reel sektörde de teşvik edilmesi, kurumca yapılacak analizlerle ortaya konulacak büyüklük ve faaliyet karmaşıklığı şartlarını sağlayanlar için belirli risk yönetimi birim ve uygulamalarının zorunlu tutulması gerekmektedir.

Risk yönetimi, kurumsal yönetimin bir parçası olduğu için, tek başına değerlendirilmesi eksik ve anlamsız olacaktır. Mevcut yasal düzenlemelere göre sadece bankacılık sektöründe toplam riski 100 milyon TL üzerinde olan şirketlerden kurumsal yönetim ilkelerine uyum raporu istenmektedir. Ancak, bahse konu kurumsal yönetim ilkeleri risk yönetim anlayışını ve departmanlaşmayı içermemekte; pay ve menfaat sahipleri ile ilişkiler ve yönetim kurulunun görev ve yetkilerini düzenlemektedir. Bu nedenle, kurum tarafından, risk yönetimi anlayışının yerleştirilmesi ve firmanın büyüklüğüne ve faaliyetlerinin karmaşıklığına göre değişkenlik gösterecek departmanlaşmayı sağlamasına yönelik teşvik edici düzenleme önerileri beklenmektedir.

5.4. Kurumun Oluşturulmasının Faydaları

Kurum, izleme ve yönlendirme amacıyla pek çok faaliyet gerçekleştirecek, bunların çıktılarını pek çok farklı taraf ile paylaşacaktır. Profiller ve risklilik unsurları belirlenecek, bu riskliliği etkileyen hususlar tespit edilecek, sürekli izleme gerçekleştirilecek ve bunları çıktıları sektör katılımcıları ile birlikte ilgili tüm devlet kurumları ve düzenleyici/denetleyici otorite ile paylaşılacaktır. Bu nedenle, etkisinin güçlü ve etki alanının geniş olması beklenmekte, ekonominin hemen hemen tüm bileşenlerine az ya da çok temas etmesi öngörülmektedir.

Kurumun faaliyetlerinin en geniş etkisi hiç kuşkusuz ekonominin bütününe yönelik olacaktır. Kısa vadede gerçekleştirilecek analizler ve analitik çalışmalar, orta ve uzun vadede yapılacak mevzuatsal değişiklik ve sektör katılımcılarının bilinçlendirilmesi ile risklilik azalışına dönüşecektir. Bu da beraberinde, daha sağlıklı finansal yapıya sahip firmaları getirecek ve aşırı borçlanma, verimsizlik, likidite

sıkıntısı vb. nedenlerle yaşanan reel sektör krizlerinin gerçekleşme sıklığını azaltacaktır.

Başarısızlığa uğrayarak kapanan ve iflas eden firma sayılarının azalması ülke kaynaklarının, yani milli sermayenin daha etkin kullanımı anlamına geldiğinden verimlilik artacaktır. Daha etkin yönetim, finansman, risk yönetimi, üretim ve yatırım süreçlerine sahip firmalar ile ortaya çıkan verimlilik artışı, çıktı ile girdi arasındaki değer farkını ifade eden katma değerin ekonomi genelinde yükselmesini sağlayacaktır. Bu da, GSYIH'dan cari açığa kadar üretim süreçleriyle ilişkili tüm makroekonomik faktörlerde ekonomi adına iyileşme anlamına gelmektedir.

Kurum, devlet kurumlarına ve düzenleyici ve denetleyici otoritelere sağladığı kritik çıktılarla, bu kurumlar için önemli bir "hizmet sağlayıcı" haline dönüşecektir. Mevzuat analizleri yapılarak mevcut mevzuatların iyileştirilmesi gereken noktaları ile yeni mevzuat getirilmesi gereken alanlar tespit edilecek, risklilik analizleri yapılarak riskliliğin arttığı ya da artmasının olası olduğu alanlar belirlenecek ve tüm bunlar kamu kurumlarına iletilerek merkezi otoriteye sürekli bilgi akışı sağlanacaktır. Bu da, karar vericilerin, ihtiyaç duydukları veri ve bilgilere zamanında ulaşmasını sağlayarak karar verme sürelerini kısaltacaktır. Doğru ve detaylı veriyle zenginleştirilmiş kararların etkinliği artacak, düzenleme ya da uygulamalardan olumlu sonuç alma olasılığı yükselecektir.

Kurum'un varlığı ve çalışmaları reel sektör için de pozitif etki yaratacaktır. Merkez olarak aldığı firmalara dayalı oluşturulan bilgi seti, sektör katılımcılarına da açılacağından, firmalara kaliteli veri ve bilgiye erişim olanağı sunulmuş olacaktır. İlave olarak, çıkarılacak iyi uygulama rehberleri ve gerçekleştirilecek eğitim faaliyetleriyle artan reel sektör bilgilendirmesi, sektörde daha etkin yönetim, finansman, risk yönetimi, üretim ve yatırım süreçlerinin gelişmesini sağlayacaktır. Bu da, beraberinde azalan finansal ve reel piyasa temerrüt olaylarını getirecek ve özel müteşebbislerin sermaye kayıpları en aza indirgenmiş olacaktır.

Bu durumun, yatırımcılar ve kreditörler gibi 3. kişiler için de pozitif bir dışsallık ortaya çıkarması olasıdır. Azalan risklilik, yatırımcı ve kreditörlerin sermaye getirilerini daha büyük bir yüzdeyle garanti altına almasını sağlayacağından, yatırım yapmak ve kredi vermek için daha hevesli olacaklardır. Temerrüt olasılığının düşmesi,

elde etmek isteyecekleri risk priminin azalmasını, kredi vermek isteyecekleri vadenin artmasını ve teminat gibi kredi koşullarının kredi kullananlar lehine yumuşamasını sağlayacaktır. Böylelikle, ekonomi genelinde finansmana erişim olanağı artacak, finansal piyasaların gelişimine önemli bir katkı sağlanacaktır.

Bahse konu dışsallığın, reel sektörde faaliyet gösteren firmaların çalışanları için de gerçekleşmesi beklenmektedir. Kurumsallaşmayı öncülleyen uygulamalarla desteklenen mevzuat ve teşvik edici uygulamalar ile çalışanların çalışma ortamlarının iyileşmesi ve gelişmesi olasıdır. Benzer bir etki, azalan firma başarısızlıkları ile azalan işten çıkarma uygulamalarını getireceğinden, hem çalışanların gelecek planlarını daha rahat yapabilmesine olanak tanınacak, hem de makroekonomik göstergelerden önemli bir tanesi olan işsizlik oranına azaltıcı bir katkı sağlanacaktır.

SONUÇ

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden bugüne, piyasalarda gerçekleşen işlemlerin bir kısmı ya da tamamı devlet kontrolünde gerçekleşmiştir. Ortaya çıkan yeni akımlarla ekonomik hayat şekillenmiş, piyasa dinamikleri ortaya çıkmıştır. Gelişen ve değişen koşulların doğal bir sonucu olarak karşılaşılan piyasa bozukluklarına düzenleme yoluyla ilk müdahale, 1800'lü yılların sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nde, tren yolu ile yolcu taşımacılığının fiyat düzenlemesini yapmak üzere gerçekleşmiştir. O tarihten başlamak üzere, artan bir hızla hem düzenleme uygulamaları hem de düzenleme teorisi gelişim kaydetmiştir.

İktisatçıların konuya ilk yaklaşımı, düzenleme ihtiyacının nasıl doğduğunu açıklamaya yönelik olmuş ve kamu ihtiyaçlarını karşılamak üzere, devlet eliyle uygulandığından bahsetmişlerdir. Chicago yaklaşımını benimseyen iktisatçılar ise kamu yararının her zaman için birinci öncelik olmadığını, politikacıların siyasi emellerini gerçekleştirmek için düzenlemelere başvurduklarını ifade etmiştir. Her iki yaklaşımı da eleştiren teorik ve ampirik çalışmalar ile 1980'lerde gelişmeye başlayan özelleştirme ve de-regülasyon uygulamaları ile düzenleme teorisi ve uygulamaları bugünkü halini almıştır.

Günümüzdeki düzenleyici kurumlara bakıldığında, ülkelerin yaklaşımına ve sektörlerin ihtiyaçlarına göre farklılık gösterdikleri görülmektedir. Kimi zaman birden fazla otorite tek bir sektörü, farklı açılardan düzenlemekte; kimi zaman ise ülkeler belirli sektörleri özel müteşebbislere bırakmaktadırlar. Kimi düzenleyici kurumlar tam bağımsız olarak faaliyet gösterirken, kimileri ise devlet teşkilatının altında örgütlenmiş durumdadır. Yetkisi ve organizasyonu ne olursa olsun, hemen hemen tüm sektörler için enstrümanları şunlar olmaktadır: fiyat kontrolü, ürün/hizmet özellikleri (kalite) kontrolü, piyasaya giriş düzenlemeleri ve üretim kotaları.

Türkiye uygulamasına bakıldığında ise, farklı bakış açılarıyla oluşturulmuş hem mevzuatsal düzenlemeler hem de düzenleyici kurumlar olduğu görülmektedir. Kamu hizmeti niteliği taşıyan sektörleri düzenlemek için RTÜK, BTK, SPK, BDDK, EPDK, KGK, Rekabet Kurumu, Kişisel Verileri Koruma Kurumu, SEDDK ile Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığı oluşturulmuş olup, bu kurumlara kendi alanlarında

düzenleme ve denetleme yapma yetkisi verilmiştir. Ayrıca, ticari işletmelerin vergi ödemeleri, defter tutmaları, şirket yapıları ve faaliyetleri ile payları borsada işlem görenlerin tabi olacağı uygulamalar ayrıca mevzuatlaştırılmış ve düzenlenmiştir.

Tüm bunlarla birlikte, sayılan kurumların ya da mevzuat düzenlemelerinin hiçbirinin ana amacı, firmaların faaliyet sonuçlarının değerlendirilmesi değildir. Bankacılık ve finans sektörü hariç olmak üzere, düzenlenen sektörlerin hiçbirisinde, belirlenen kısıtlara uyulduğu sürece işletmenin karlılık durumu, likiditesi, borçlanması ya da sermaye yapılanması kamu otoritesi için önem arz etmemektedir. Fiyat tarifesi merkezi otorite tarafından belirlenen, piyasaya girişin lisanslama yoluyla yapıldığı, tüketicilere sunulacak hizmetin niteliği belirlenen bir sektörde faaliyet gösteren bir firma bile, son birkaç yıldır biriken işletme zararları nedeniyle iflas etme durumuna gelebilir, finansal ya da ticari piyasalarda sahip olduğu borçları ödeme güçlüğünde bulunabilir.

Ancak, hiçbir zaman için bir firmanın başarısızlığı, sadece o firmanın başarısızlığıyla sınırlı kalmamaktadır. Ticari ve finansal piyasalardaki ilişkiler ve bağlantılar nedeniyle, bir firmanın borçlarını ödeyemeyecek duruma gelmesi ya da faaliyetlerini devam ettirememesi, müşterilerinin gereken tedariği sağlayamaması, tedarikçilerinin ve kreditörlerinin alacaklarını tahsil edememeleri, çalışanlarının işlerini kaybetmeleri ve ortakları ile yatırımcılarının sermayelerini yitirmeleri anlamına gelmektedir. Bu da, mikro firma başarısızlıklarının, makroekonomik başarısızlıklara dönüşmesine neden olmaktadır.

Bu önermenin gerçekten doğru olup olmadığını sınamak için, bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından oluşturulan veri seti kullanılarak, reel sektörde faaliyet gösteren firmaların bilançolarından oluşturulan finansal rasyolar ile makroekonomik göstergelerin ilişkisi analiz edilmiştir. Finansal rasyolar temel bileşenler analizi ile üç ana faktöre indirgenmiştir: aktif, pasif ve gelir. Bu faktörler, lineer regresyon yöntemi ile GSYIH, enflasyon ve işsizlik oranı ile ilişkilendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar anlamlı ve istatistiksel olarak sağlamdır. Bu da, firmaların finansal performanslarının, makroekonomik başarı için izlenmesinin gerekli olduğunu sayısal olarak göstermiştir.

Makroekonominin, firmaların finansal performanslarından etkilendiği gösterildikten sonra, düzenleme ihtiyacının hangi alana yönelik olduğunu tespit etmek için, oluşturulan faktörler ile firma sorunlu durum göstergelerinin ilişkisi, yine lineer regresyon yöntemi ile araştırılmıştır. Benzer şekilde, elde edilen sonuçlar anlamlı ve istatistiksel olarak sağlamdır. Böylelikle, firmaların finansal performansının her açıdan izlenmesi ve yönlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Ampirik araştırmanın sonucu, çalışmanın hipotezini destekler nitelikte çıktığı için son kısımda kurumun ne şekilde olabileceğinin araştırılmasına geçilmiştir. İlk olarak kuruma neden ihtiyaç duyulduğu üzerinde durulmuş ve Türkiye'deki düzenleme uygulamalarının sadece ticaret hayatı ve vergi uygulamaları üzerine kurulu olduğu, ekonomide yer alan işgücünün büyük bir bölümünü oluşturan sektörlerin vergi denetimi dışında finansal verilerinin gözetim ve izlemeye tabi tutulmadığı ortaya konulmuştur.

Bu eksikliği gidermek için oluşturulacak kurumun, reel sektörün özel teşebbüs dinamiklerine zarar vermemesi, sahip olacağı statü ile yatırım cazibesini ortadan kaldırmaması için doğrudan düzenleme ve denetleme yapmak yerine, devlet kurumlarına ve reel sektöre yol gösterici nitelikte olmasının daha doğru olacağı ifade edilmiştir. Bu bağlamda, bakanlıklardan daha üst bir mevkide, doğrudan en üst yönetim otoritesine bağlı olarak faaliyet göstermesi önerilmiştir.

Bu amaçla donatılmış ve bu organizasyon yapısı ile teşkil edilmiş kurumun ana faaliyetlerinin, sektör, ölçek ve bölgelere göre farklılaşan profilleri tespit ederek, bu profillere yönelik risk unsurlarını ve profil bozucu gelişmeleri tespit etmek olması gerektiği ifade edilmiştir. Bu analitik yaklaşımın sonuçları elde edildiğinde, firma bazında riskliliklerin çıkarılması, risklilik unsurlarının kamu kurumları ve sektörle paylaşılması mümkün olacaktır.

Ancak kurumun tek analitik yaklaşımının firma finansalları üzerinden değil, firmaların çalışma ortamının belirleyicisi olan mevzuatlara yönelik olması da beklenmektedir. Birden fazla mevzuatla düzenlenmiş defter tutma uygulamalarının tekilleştirilmesi ve raporlanan bilgi çeşitliliğinin arttırılması, risk yönetimi uygulamalarının teşvik edilmesi, ana faaliyet dışındaki faaliyetlerin engellenmesi ile

firma büyüklüğüne göre değişen sermaye şartlarının belirlenmesi gibi riskliliği azaltacak düzenlemeler kurumdan beklenilenler arasında sayılmıştır.

EKLER

Ek Tablo 1: Reel Sektörü Düzenleyen/Denetleyen Kurumlar ve Amaçları

Bakanlık	Genel Müdürlük	Amaç
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	Tüketicinin Korunması ve Piyasa Gözetimi Genel Müdürlüğü	Tüketicinin korunmasına ilişkin politikalar oluşturmak, bu politikaların belirlenmesinde yurtiçi ve yurtdışındaki kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak ve gerekli koordinasyonu sağlamak.
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	Ürün Güvenliği ve Denetimi Genel Müdürlüğü	Ürünlere ilişkin teknik düzenlemeler hazırlamak ve ürünlerin bu düzenlemelere uygunluğunu denetlemek.
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	Ticaret Araştırmaları ve Risk Değerlendirme Genel Müdürlüğü	Ulusal ve uluslararası kaynakları kullanarak, gerektiğinde üniversite ve araştırma kurum ve kuruluşlarıyla ortaklaşa çalışarak, Türkiye'nin ticari ve ekonomik gelişimi ile ilgili tahmin ve etki analizleri yaparak geleceğe dair projeksiyonlar oluşturmak.
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	İhracat Genel Müdürlüğü	İhracatın kalkınma planları ve yıllık programlardaki ilke, hedef ve politikalar yönünde ülke ekonomisi yararına düzenlenmesini, desteklenmesini ve geliştirilmesini sağlamak.
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	İç Ticaret Genel Müdürlüğü	Ticarete ilişkin politikaların oluşturulmasına yardımcı olmak, ticari faaliyetleri teşvik etmek, gerekli düzenlemeleri yapmak ve bunların uygulanmasını sağlamak.
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	İthalat Genel Müdürlüğü	İthalatın uluslararası anlaşmalar ile kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen ilke, hedef ve politikalar çerçevesinde yürütülmesini sağlamak.
Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Metroloji ve Sanayi Ürünleri Güvenliği Gen. Müd.	Bilimsel, endüstriyel ve yasal metroloji alanlarında stratejiler belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmalara katkıda bulunmak, belirlenen politikaların uygulanmasını sağlamak.
Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Sanayi Genel Müdürlüğü	Sanayi ürünlerinin rekabet edebilirliğini artırmak için gerekli tedbirleri almak, sanayi sektörlerine ilişkin belirlenecek stratejiler için hazırlık çalışmalarına katkı sağlamak, bu stratejilerin uygulanmasına yönelik gerekli tedbirleri almak; sanayi sektörlerine ilişkin sorunları tespit etmek ve çözüm önerileri geliştirmek, sektörel komiteler oluşturmak, çalışma usul ve esaslarını belirlemek.
Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Sanayi Bölgeleri Genel Müdürlüğü	Organize sanayi bölgeleri ve endüstri bölgelerinin planlanmasına, yer seçimine, imar planlarının yapılmasına, yapılaşmasına, kuruluş ve işleyişine ilişkin mevzuatla verilen iş ve işlemleri yürütmek, organize sanayi bölgelerinde kamu yararı kararı vermek ve endüstri bölgelerinde kamulaştırmaya ilişkin işlemleri yapmak ve faaliyetlerini denetlemek.
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	Tabii Kaynaklar Dairesi Başkanlığı	Tabii kaynakların ülke menfaatlerine en uygun şekilde değerlendirilmesine yönelik ülke stratejisi ve politikalarını belirlemek için gerekli çalışmaları yapmak, yaptırmak ve önerilerde bulunmak.
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	Enerji İşleri Genel Müdürlüğü	Enerji kaynaklarının üretim, iletim ve dağıtım tesislerinin milli menfaatlere ve modern teknolojiye en uygun şekilde kurulmaları ve işletilmeleri için gerekli tedbirleri almak ve aldırtmak.

Bakanlık	Genel Müdürlük	Amaç
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Altyapı ve Kentsel Dönüşüm Hizmetleri Genel Müdürlüğü	Mahallî idarelerin altyapı sistemleri ile ilgili genel planlama, programlama, fizibilite, projelendirme, işletme, finansman ihtiyacı ve yatırım önceliklerine; teknik altyapı tesislerinin mekânsal strateji planları ile çevre düzeni ve imar planlarına uygun olarak planlanmasına, projelendirilmesine ve yapılmasına ilişkin usul ve esaslar ile bu konulardaki her türlü etüt, proje, yapı ruhsatı ve yapı kullanma iznine ilişkin usul ve esasları belirlemek.
Tarım ve Orman Bakanlığı	Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü	Denizlerde ve iç sularda sürdürülebilir balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği ile avcılığının esaslarını belirlemek ve bunları teşvik etmek.
Tarım ve Orman Bakanlığı	Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü	Bitkisel ürünlerde üretimi, verimliliği ve çeşitliliği arttırıcı faaliyetlerde bulunmak.
Tarım ve Orman Bakanlığı	Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü	Güvenilir gıda ve yem arzını sağlamak, bu amaçla politikaların oluşturulması amacıyla ça-lışmalar yapmak ve uygulamayı denetlemek.
Tarım ve Orman Bakanlığı	Hayvancılık Genel Müdürlüğü	Hayvansal üretim girdileri ile hayvancılık işletmelerinin niteliklerini ve bunlara ilişkin izin ve onay esaslarını belirlemek, izin ve her türlü onay işlemlerini yürütmek
Tarım ve Orman Bakanlığı	Su Yönetimi Genel Müdürlüğü	Su kaynaklarının kıyı suları dahil olmak üzere koruma-kullanma dengesi gözetilerek, sucul çevrenin ekolojik ve kimyasal kalitesinin korunması ve geliştirilmesini sağlamak amacıyla havza bazında nehir havza yönetim planları hazırlamak, hazırlatmak, bütüncül nehir havzaları yönetimi ile ilgili mevzuat çalışmalarını yürütmek.
Tarım ve Orman Bakanlığı	Şeker Dairesi Başkanlığı	Doğal kaynakların dengeli kullanımını gözeterek, yurt içi şeker talebinin yeterli, sürekli ve ekonomik bir şekilde karşılanmasına yönelik olarak şeker piyasasını düzenlemek ve denetlemek.
Tarım ve Orman Bakanlığı	Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü	Ulusal kalkınma planları doğrultusunda tarımsal araştırma ve geliştirme stratejilerini ve önceliklerini belirlemek, projeler hazırlamak, hazırlatmak, uygulamak ve uygulatmak.
Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	Denizcilik Genel Müdürlüğü	Deniz ve içsular ulaştırması faaliyetlerinin ticari, ekonomik, sosyal ihtiyaçlara ve teknik gelişmelere bağlı olarak ekonomik, seri, elverişli, güvenli, kaliteli, çevreye olumsuz etkilerini önleyecek ve kamu yararını gözetecek tarzda serbest, adil ve sürdürülebilir bir rekabet ortamında yapılmasını ve bu faaliyetlerin diğer ulaştırma türleriyle birlikte ve birbirlerini tamamlayıcı olarak hizmet vermesini sağlamak.
Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	Ulaştırma Hizmetleri Düzenleme Genel Müdürlüğü	Uluslararası ve ulusal karayolu, demiryolu, kombine taşımacılık ve lojistik hizmetleri ile tehlikeli mal taşımacılığı faaliyetlerinin topluma etkin ve sürdürülebilir hizmet verilebilmesi ve diğer taşımacılık faaliyetleri bakımından trafik emniyetinin arttırılması, çevrenin korunması, tüm taşıma modlarındaki taşıma sistemleri ile birlikte ve birbirlerini tamamlayıcı olarak hizmet vermelerini sağlamak.

Bakanlık	Genel Müdürlük	Amaç
Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	Tersaneler ve Kıyı Yapıları Genel Müdürlüğü	Çevrenin, denizin ve kıyı şeridinin korunması ilkesini gözeterek; tersaneler ile gemi geri dönüşüm tesisleri ve liman, iskele ve benzeri kıyı yapıları, kıyı yapılarıyla irtibatlı boru, kablo, kanal ve benzeri yapıların yer, kapasite ve benzeri niteliklerini belirleyerek planlamak, kurulmalarına ilişkin usul ve esasları belirlemek ve izin vermek, gerekli arazi tahsisi ile altyapıların kurulması hususunda ilgili kuruluşları koordine etmek, uygulamasını takip etmek ve denetlemek, Tersaneler ile gemi geri dönüşüm tesisleri ve liman, iskele ve benzeri kıyı yapıları, kıyı yapılarıyla irtibatlı boru, kablo, kanal ve benzeri yapıların kapasitelerinin artırılmasına veya modernizasyonuna yönelik tevsi yatırımlarına izin vermek ve denetlemek, Tersaneler ile gemi geri dönüşüm tesislerinin modern üretim, yönetim ve pazarlama yapmasını sağlayacak tedbirleri almak, uygulamasını takip etmek ve ilgili kuruluşlarla koordinasyonu sağlamak.
Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	Haberleşme Genel Müdürlüğü	Haberleşme ve posta sektöründe belirlenmiş standartların ülke genelinde kullanılmasını sağlamak.
Kültür ve Turizm Bakanlığı	Sinemalar Genel Müdürlüğü	Sinema sektörüne ilişkin yatırım destek ve tanıtım faaliyetlerini koordine etmek.

Ek Tablo 2: Reel Sektörü Düzenleyen/Denetleyen Kanunlar ve Amaçları

Kanun	Amaç
Ürün Güvenliği Ve Teknik Düzenlemeler Kanunu	Ürünlerin güvenli ve ilgili teknik düzenlemelere uygun olmasını sağlamak; piyasa gözetimi ve denetiminin esasları ile yetkili kuruluşların görevlerini ve iktisadi işletmeciler ile uygunluk değerlendirme kuruluşlarının yükümlülüklerini belirlemek.
Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun	Kamu yararına uygun olarak tüketicinin sağlık ve güvenliği ile ekonomik çıkarlarını koruyucu, zararlarını tazmin edici, çevresel tehlikelerden korunmasını sağlayıcı, tüketiciyi aydınlatıcı ve bilinçlendirici önlemleri almak, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini özendirmek ve bu konulardaki politikaların oluşturulmasında gönüllü örgütlenmeleri teşvik etmeye ilişkin hususları düzenlemek.
Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu	Organize sanayi bölgelerinin kuruluş, yapım ve işletilmesi esaslarını düzenlemek.
Perakende Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun	Perakende işletmelerin açılış ve faaliyete geçiş işlemlerinin kolaylaştırılması, perakende ticaretin serbest piyasa ortamında etkin ve sürdürülebilir rekabet şartlarına göre yapılması, tüketicinin korunması, perakende işletmelerin dengeli bir şekilde büyüme ve gelişmesinin sağlanması ve perakende işletmelerin faaliyetleri ile bunların birbirleri, üretici ve tedarikçilerle ilişkilerinin düzenlenmesi.
Umumi Mağazalar Kanunu	Umumi mağazaların kurulma, çalışma ve denetleme usul ve esaslarını düzenlemek.
Serbest Bölgeler Kanunu	İhracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, işletmeleri ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmek amacıyla serbest bölgelerin kurulması, yer ve sınırlarıyla faaliyet konularının belirlenmesi, yönetimi, işletilmesi, bölgelerdeki yapı ve tesislerin teşkili ile ilgili hususları düzenlemek.
Tarım Satış Kooperatif Ve Birlikleri Hakkında Kanun	Tarım satış kooperatif ve birliklerine ilişkin hükümleri düzenlemek, bu kuruluşların kooperatifçilik ve kurumsal yönetim ilkelerine uygun olarak yönetilmelerini, özerk, güçlü ve bağımsız mali yapıyla piyasa koşullarında etkin, verimli ve sürdürülebilir bir şekilde faaliyet göstermelerini sağlamak ve tarım satış kooperatifçiliğini güçlendirmek.
Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu	Tarım ürünleri ticaretini kolaylaştırmak, depolanması için yaygın bir sistem oluşturmak, ürün sahiplerinin mallarının emniyetini sağlamak ve kalitesini korumak, ürünlerin sınıf ve derecelerinin yetkili sınıflandırıcılar tarafından saptanmasını sağlamak, tarım ürünleri lisanslı depo işleticilerinin kişiler arasında ayrım yapmaksızın tarım ürünlerini kabul etmelerini temin etmek, ürünlerin mülkiyetini temsil eden ve finansmanını, satışını ve teslimini sağlayan ürün senedi çıkartmak ve standartları belirlenmiş tarım ürünlerinin ticaretini geliştirmek üzere, tarım ürünleri lisanslı depoculuk sisteminin kuruluş, işleyiş ve denetimine ilişkin usûl ve esasları düzenlemek.

Kanun	Amaç
Esnaf Ve Sanatkarlar Meslek Kuruluşları Kanunu	Esnaf ve sanatkârlar ile bunların yanlarında çalışanların meslekî ve teknik ihtiyaçlarını karşılamak, meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlerine uygun olarak gelişmelerini ve meslekî eğitimlerini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleriyle ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak, meslek disiplini ve ahlâkını korumak ve bu maksatla kurulan tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğindeki esnaf ve sanatkârlar odaları ile bu odaların üst kuruluşu olan birlik, federasyon ve Konfederasyonun çalışma usûl ve esaslarını düzenlemek.
Sebze Ve Meyveler İle Yeterli Arz Ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun	Sebze ve meyveler ile arz ve talep derinliğine göre belirlenecek diğer malların ticaretinin kaliteli, standartlara ve gıda güvenilirliğine uygun olarak serbest rekabet şartları içinde yapılmasını, malların etkin şekilde tedarikini, dağıtımını ve satışını, üretici ve tüketicilerin hak ve menfaatlerinin korunmasını, meslek mensuplarının faaliyetlerinin düzenlenmesini, toptancı halleri ile pazar yerlerinin çağdaş bir sisteme kavuşturulmasını ve işletilmesini sağlamak.
Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun	Kamu yararına uygun olarak tüketicinin sağlık ve güvenliği ile ekonomik çıkarlarını koruyucu, zararlarını tazmin edici, çevresel tehlikelerden korunmasını sağlayıcı, tüketiciyi aydınlatıcı ve bilinçlendirici önlemleri almak, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini özendirmek ve bu konulardaki politikaların oluşturulmasında gönüllü örgütlenmeleri teşvik etmeye ilişkin hususları düzenlemek.
Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun	Elektronik ticarete ilişkin esas ve usulleri düzenlemek.
Sıvılaştırılmış Petrol Gazları (LPG) Piyasası Kanunu Ve Elektrik Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	Yurt içi ve yurt dışı kaynaklardan temin olunan sıvılaştırılmış petrol gazlarının güvenli ve ekonomik olarak rekabet ortamı içerisinde kullanıcılara sunumuna ilişkin piyasa faaliyetlerinin şeffaf, eşitlikçi ve istikrarlı biçimde sürdürülmesi için gerekli düzenleme, yönlendirme, gözetim ve denetim faaliyetlerinin yapılmasını sağlamak.
Elektrik Piyasası Kanunu	Lektriğin yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve çevreyle uyumlu bir şekilde tüketicilerin kullanımına sunulması için, rekabet ortamında özel hukuk hükümlerine göre faaliyet gösteren, mali açıdan güçlü, istikrarlı ve şeffaf bir elektrik enerjisi piyasasının oluşturulması ve bu piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetimin yapılmasının sağlamak.
Petrol Piyasası Kanunu	Urt içi ve yurt dışı kaynaklardan temin olunan petrolün doğrudan veya işlenerek güvenli ve ekonomik olarak rekabet ortamı içerisinde kullanıcılara sunumuna ilişkin piyasa faaliyetlerinin şeffaf, eşitlikçi ve istikrarlı biçimde sürdürülmesi için yönlendirme, gözetim ve denetim faaliyetlerinin düzenlenmesini sağlamak.
Doğal Gaz Piyasası Kanunu	Doğal gazın kaliteli, sürekli, ucuz, rekabete dayalı esaslar çerçevesinde çevreye zarar vermeyecek şekilde tüketicilerin kullanımına sunulması için, doğal gaz piyasasının serbestleştirilerek mali açıdan güçlü, istikrarlı ve şeffaf bir doğal gaz piyasasının oluşturulması ve bu piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetimin sağlamak.

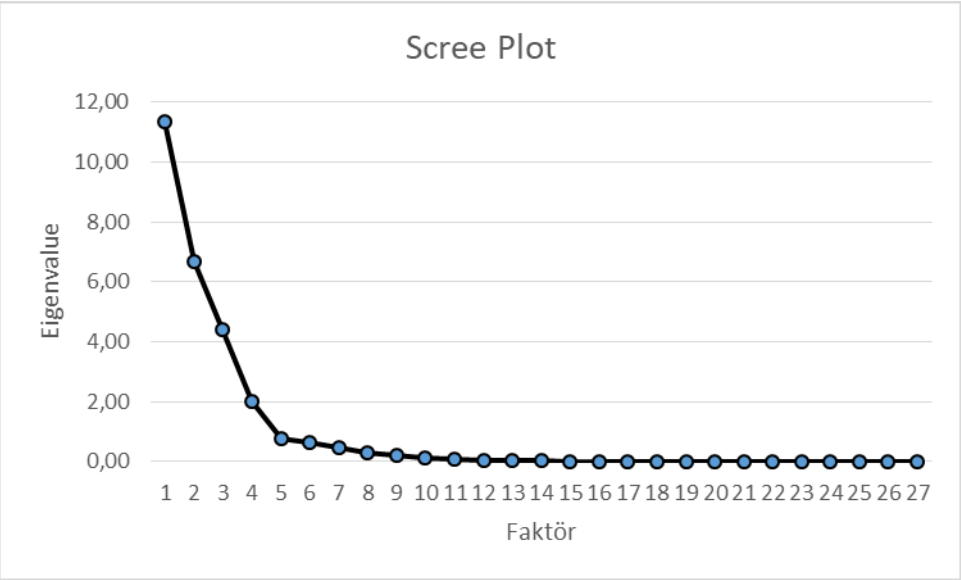
Kanun	Amaç
Jeotermal Kaynaklar Ve Doğal Mineralli Sular Kanunu	Jeotermal ve doğal mineralli su kaynaklarının etkin bir şekilde aranması, araştırılması, geliştirilmesi, üretilmesi, korunması, bu kaynaklar üzerinde hak sahibi olunması ve hakların devredilmesi, çevre ile uyumlu olarak ekonomik şekilde değerlendirilmesi ve terk edilmesi ile ilgili usûl ve esasları düzenlemek.
Maden Kanunu	Madenlerin milli menfaatlere uygun olarak aranması, işletilmesi, üzerinde hak sahibi olunması ve terk edilmesi ile ilgili esas ve usulleri düzenlemek.
Türk Petrol Kanunu	Türkiye Cumhuriyeti petrol kaynaklarının millî menfaatlere uygun olarak hızlı, sürekli ve etkili bir şekilde aranmasını, geliştirilmesini ve üretilmesini sağlamak
Tohumculuk Kanunu	Bitkisel üretimde verim ve kaliteyi yükseltmek, tohumluklara kalite güvencesi sağlamak, tohumluk üretim ve ticareti ile ilgili düzenlemeleri yapmak ve tohumculuk sektörünün yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi için gerekli olan düzenlemeleri gerçekleştirmek.
Şeker Kanunu	Yurt içi talebin yurt içi üretimle karşılanmasına ve gerektiğinde ihracata yönelik olarak Türkiye'de şeker rejimini, şeker üretimindeki usul ve esaslar ile fiyatlandırma, pazarlama şart ve yöntemlerini düzenlemek.
Çay Kanunu	Çay tarımı, üretimi, işletmesi ve satışını düzenlemek.
Fındık Üretiminin Planlanması Ve Dikim Alanlarının Belirlenmesi Hakkında Kanun	Fındık üretiminin en uygun alanlarda yapılmasını ve üretimin talepteki gelişmelere göre yönlendirilmesini düzenlemek.
Su Ürünleri Kanunu	Su ürünlerinin korunması, istihsali ve kontroluna dair hususları düzenlemek.
Çeltik Ekimi Kanunu	Çeltik tarımı, üretimi, işletmesi ve satışını düzenlemek.
Pamuk Islahı Kanunu	Pamuk tarımı, üretimi, işletmesi ve satışını düzenlemek.
Karayolu Taşıma Kanunu	Karayolu taşımalarını ülke ekonomisinin gerektirdiği şekilde düzenlemek, taşımada düzeni ve güvenliği sağlamak, taşımacı, acente ve taşıma işleri komisyoncuları ile nakliyat ambarı ve kargo işletmeciliği ve benzeri hizmetlerin şartlarını belirlemek, taşıma işlerinde istihdam edilenlerin niteliklerini, haklarını ve sorumluluklarını saptamak, karayolu taşımalarının, diğer taşıma sistemleri ile birlikte ve birbirlerini tamamlayıcı olarak hizmet vermesini ve mevcut imkânların daha yararlı bir şekilde kullanılmasını sağlamak.
Posta Hizmetleri Kanunu	Ülke genelinde posta hizmetlerinin kaliteli, sürekli, tüm kullanıcılar için karşılanabilir bir ücretle, etkin, rekabete dayalı esaslar çerçevesinde sunulmasını sağlamak üzere posta sektörünün serbestleştirilerek mali açıdan güçlü, istikrarlı ve şeffaflığı sağlanmış bir sektör oluşturulması ve bu sektörde düzenleme ve denetimin gerçekleştirilmesi ile Posta ve Telgraf Teşkilatı Anonim Şirketinin kuruluşu, yapılanması, faaliyet konuları ve hizmetlerinin yürütülmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemek.

Kanun	Amaç
Türk Sivil Havacılık Kanunu	Devamlı ve hızlı bir gelişme gösteren, ileri teknolojinin uygulandığı, sürat ve emniyet faktörlerinin büyük önem taşıdığı sivil havacılık sahasındaki faaliyetlerin ulusal çıkarlarımız ve uluslararası ilişkilerimize uygun bir şekilde düzenlenmesini sağlamak.
Elektronik Haberleşme Kanunu	Elektronik haberleşme sektöründe düzenleme ve denetleme yoluyla etkin rekabetin tesisi, tüketici haklarının gözetilmesi, ülke genelinde hizmetlerin yaygınlaştırılması, kaynakların etkin ve verimli kullanılması, haberleşme alt yapı, şebeke ve hizmet alanında teknolojik gelişimin ve yeni yatırımların teşvik edilmesi ve bunlara ilişkin usul ve esasların belirlenmesi.

Ek Tablo 3: Temel Bileşen Analizi İlk Deneme Açıklanan Varyans %'leri

Faktör	Toplam	Varyans %'si	Kümülatif Varyans %'si
1	11,33	41,96	41,96
2	6,67	24,69	66,65
3	4,40	16,30	82,95
4	1,99	7,38	90,32
5	0,77	2,84	93,17
6	0,63	2,33	95,50
7	0,45	1,67	97,17
8	0,28	1,04	98,21
9	0,21	0,78	98,98
10	0,11	0,39	99,38
11	0,06	0,24	99,62
12	0,04	0,16	99,78
13	0,03	0,10	99,88
14	0,02	0,06	99,94
15	0,01	0,03	99,97
16	0,00	0,01	99,98
17	0,00	0,01	99,99
18	0,00	0,00	100,00
19	0,00	0,00	100,00
20	0,00	0,00	100,00
21	0,00	0,00	100,00
22	0,00	0,00	100,00
23	0,00	0,00	100,00
24	0,00	0,00	100,00
25	0,00	0,00	100,00
26	0,00	0,00	100,00
27	0,00	0,00	100,00

Ek Şekil 1: Temel Bileşen Analizi İlk Deneme Scree Plot

Ek Tablo 4: Temel Bileşen Analizi İlk Deneme Döndürülmüş Bileşen Matrisi

Finansal Rasyo	Faktör			
	1	2	3	4
CARI_ORAN	-0,81	-0,49	-0,11	0,16
UVYK_DEVSER	0,11	0,10	0,94	-0,24
BKRE_AKT	0,06	0,11	0,97	-0,15
MADDUR_AKT	0,68	0,31	-0,12	0,04
FKAR_NETS	0,63	-0,60	-0,05	0,24
SATMAL_NETS	0,16	-0,94	-0,13	0,04
DONV_AKT	0,94	0,12	-0,09	0,21
KVA_AKT	0,91	-0,16	-0,24	0,00
OZK_AKT	-0,73	-0,25	-0,61	0,12
KVYK_YK	0,94	0,31	-0,01	0,02
STOK_DONVAR	0,72	-0,34	-0,05	0,34
STOK_AKT	0,91	-0,13	-0,09	0,29
KVA_DONVAR	0,55	-0,47	-0,38	-0,27
KVYK_AKT	0,94	0,31	-0,01	0,03
UVYK_AKT	-0,34	-0,10	0,88	-0,21
MADDUR_OZK	0,81	0,34	0,38	-0,15
DURV_YABKAY	-0,90	-0,19	-0,36	-0,06
KVBK_KVYK	0,07	0,10	0,85	-0,02
STOK_DEV	-0,39	0,78	0,02	-0,45
ALA_DEV	0,10	0,97	0,02	0,11
NCS_DEV	0,45	0,77	0,08	-0,30
OZK_DEV	0,53	0,82	0,14	0,03
AKT_DEV	0,38	0,88	-0,03	0,15
NETK_OZK	0,18	0,06	-0,18	0,94
NETK_AKT	-0,07	-0,01	-0,37	0,90
FAAGID_NETS	-0,34	-0,88	-0,14	-0,17
FINGID_NETS	0,76	-0,05	0,29	-0,35

KAYNAKÇA

Abdioğlu, D. D., Demirkapı, Y. D., & Erdöl, M. (2014). Yeni Türk Ticaret Kanunu ve Vergi Usul Kanunu'na Göre Defterlerin İncelenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 21*(1), s. 91-105.

Andres, L., & et al. (2007). Assessing the Governance of Electricity Regulatory Agencies in the Latin American and Caribbean Region: A Benchmarking Analysis. *Policy Research Working Paper*.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2021). *BDDK 2020 Yılı Faaliyet Raporu.* https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/hakkinda_0003_10.pdf adresinden alındı

Baumol, W. J. (2004). Welfare Economics and the Theory of the State. *The Encyclopedia of Public Choice* (s. 937-940). içinde Boston: Springer.

Becker, G. (1983). A Theory of Competition Among Pressure Groups for Political Influence. *The Quarterly Journal of Economics*, s. 371-400.

Biglaiser, G., & Riordan, M. (2000). Dynamics of Price Regulation. *The RAND Journal of Economics*, s. 744-767.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. (2021). 2020 Yılı Faaliyet Raporu. 47. https://www.btk.gov.tr/duyurular/bilgi-teknolojileri-ve-iletisim-kurumu-2018-faaliyet-raporu-yayimladi adresinden alındı

Black, J. (2002). Critical Reflection on Regulation. *Australian Journal of Legal Philosophy*, s. 1-27.

Borsa İstanbul A.Ş. (2020, Mart 29). *Borsa İstanbul A.Ş. - İşlem Gören Şirketler - Şirketlerin Yükümlülükleri - Pay Piyasası - Kar Payı Dağıtımı*. https://www.borsaistanbul.com/sirketler/sirketlerin-yukumlulukleri/pay-piyasasi/kar-payi-dagitimi adresinden alındı

Den Hertog, J. (1996). The Policy of Deregulation in The Netherlands. *European*, s. 979-987.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005. Ankara.

Djankov, S., & vd. (2002, Şubat). The Regulation of Entry. *The Quarterly Journal of Economics*, s. 1-37.

Dünya Bankası. (2019). Dünya Bankası Türkiye Verileri: https://data.worldbank.org/country/turkey?locale=tr adresinden alındı

Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. (2020, Mart 27). *Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu - Tarihçe*. https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/1-1051/kurumsaltarihce adresinden alındı

Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. (2021). *Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu 2020 Yılı Faaliyet Raporu.*

Erbaş, S. O. (2007). *Olasılık ve İstatistik.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Guasch, J., & Hahn, R. (1999). he Costs and Benefits of Regulation: Implications for Developing Countries. *The World Bank Research Observer*, s. 58-137.

Hahn, R., Layne-Farrar, A., & Passell, P. (2004). Federalism and Regulation: An Overview. *Regulation*, s. 46-50.

Independence of Regulators and Protection against Undue Influence. (2021, Ağustos 7). OECD: https://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/independence-of-regulators.htm adresinden alındı

Johnson, R. A., & Wichern, D. W. (2002). *Applied Multivariate Statistical Analysis.* New Jersey: Upper Saddle River.

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu. (2021). *Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu 2020 Yılı Faaliyet Raporu.*

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu. (2020). Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu 2019 Yılı Faaliyet Raporu.

Kamu İhale Kurumu. (2021). *Kamu İhale Kurumu 2020 Yılı Faaliyet Raporu.*

Kişisel Verilerin Korunması Kurumu. (2021). *Kişisel Verilerin Korunması Kurumu 2020 Yılı Faaliyet Raporu.*

Levy, B., & Spiller, P. (1996). A Framework for Resolving the Regulatory Problem. B. Levy, & P. Spiller içinde, *Regulations, Institutions, and Commitment: Comparative Studies of Telecommunications* (s. 1-35). Cambridge: Cambridge University Press.

Majone, G. (1996). *Regulating Europe.* Londra: Routledge.

Martimort, D. (1999). The Life Cycle of Regulatory Agencies: Dynamic Capture and Transaction Costs. *The Review of Economic Studies*, s. 929-947.

Mohammed, A. M., & Strobl, E. (2011). Good Governance and Growth in Developing Countries: A Case Study of regulatory Reforms in the Telecommunications Industry. *Journal of Industry Competition and Trade*, s. 91-107.

Nelson, P. (1974). Advertising as Information. *Journal of Political Economy*, s. 729-754.

Network of Economic Regulators Participants. (2021, Ağustos 9). OECD: https://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/ner-participants.htm adresinden alındı

Ng, Y. K. (1990). *Welfare Economics:*. Londra: Mcmillan.

OECD. (2016). *Being an Independent Regulator, The Governance of Regulators.* Paris: OECD Publishing.

OECD. (2017). *The Role of Economic Regulators in the Governance of Infrastructure.* Paris: OECD Publishing.

OECD. (2021, Eylül 18). *Indicators of Regulatory Policy and Governance*. OECD Stat: https://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=85336# adresinden alındı

Özkan, E. (2020). Lineer Regresyon Modelinde Temel Bileşenler ve İlişki Tahmin Yöntemleri. 1. Adana: Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Parker, D. (2001, Aralık). Economic Regulation: A Preliminary Literature Review and Summary of Research Questions Arising. *Center on Regulation and Competition Working Paper Series*.

Peltzman, S. (1976). Toward a More General Theory of Regulation. *The Journal of Law & Economics*, s. 211-240.

Peltzman, S. (1989). The Economic Theory of Regulation After a Decade of. *Brookings Papers on Economic Activity: Microeconomics*, s. 1-41.

Posner, R. (1974). Theories of Economic Regulation. *The Bell Journal of Economics and Management Science*, s. 335-358.

Posner, R. A. (1971). Taxation by Regulation. *Bell Journal of Economics*, s. 22-50.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. (2021). *2020 Yılı Faaliyet Raporu.*

Rekabet Kurumu. (2020, Mart 27). *Rekabet Kurumu - Hakkımızda*. https://www.rekabet.gov.tr/tr/Sayfa/Kurumsal/hakkimizda adresinden alındı

Rekabet Kurumu. (2021). *Rekabet Kurumu 2020 Yılı Faaliyet Raporu.*

Resmi Gazete. (1981, Temmuz 31). 2499 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu.

Resmi Gazete. (1994, Aralık 13). *Rekabetin Korunması Hakkında Kanun(4054)*.

Resmi Gazete. (1994, Aralık 13). 4054 Sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun.

Resmi Gazete. (2002, Eylül 7). Doğalgaz Piyasası Lisans Yönetmeliği.

Resmi Gazete. (2002, Ocak 22). Kamu İhale Kanunu. *(24648)*.

Resmi Gazete. (2005, Kasım 1). 5411 sayılı Bankalar Kanunu.

Resmi Gazete. (2006, Haziran 21). 552 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu.

Resmi Gazete. (2008, Kasım 10). Elektronik Haberleşme Kanunu.

Resmi Gazete. (2011, Ocak 13). 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu.

Resmi Gazete. (2011, Aralık 30). IV-56 seri no'lu Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine Ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ.

Resmi Gazete. (2011, Haziran 15). Medya Hizmet Sağlayıcı Kuruluşlar ile Platform ve Altyapı İşletmecilerinin Uymaları Gereken İdari ve Mali Şartlar Hakkında Yönetmelik.

Resmi Gazete. (2011, Haziran 15). Medya Hizmet Sağlayıcı Kuruluşlar İle Platform Ve Altyapı İşletmecilerinin Uymaları Gereken İdari Ve Mali Şartlar Hakkında Yönetmelik .

Resmi Gazete. (2011, Mart 3). Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun .

Resmi Gazete. (2012, Aralık 30). 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu.

Resmi Gazete. (2012, Aralık 30). 6362 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu.

Resmi Gazete. (2014, Nisan 22). Sigorta Acenteleri Yönetmeliği.

Resmi Gazete. (2016, Nisan 7). 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu. *(29667)*.

Resmi Gazete. (2018, Mayıs 26). 2018/11597 sayılı Bağımsız Denetime Tabi Şirketlerin Belirlenmesine Dair Karar.

Resmi Gazete. (2019, Ekim 18). Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. *(30922)*.

Resmi Gazete. (2020, Mart 3). Enerji Piyasası Düzenleme Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun.

Roger, G. N. (1989). Economic Perspectives on The Politics of Regulation. R. Schmalensee, & R. Willig içinde, *Handbook of Industrial Organization* (s. 1253-1287). Amsterdam: North Holland.

Selznick, P. (1985). Focusing Organisational Reseach on Regulation. R. G. Noll içinde, *Regulatory Policy and the Social Sciences* (s. 363-364).

Sermaye Piyasası Kurulu. (2020, Mart 26). *Kurulun Temel Fonksiyonları*. https://www.spk.gov.tr/Sayfa/Index/0/0/2 adresinden alındı

Sermaye Piyasası Kurulu. (2021). *Sermaye Piyasası Kurulu 2020 Yılı Faaliyet Raporu.*

Stevens, J. (2002). *Applied Multivariate Statistics for the Social Sciences.* New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Stigler, G. (1971). The Theory of Economic Regulation. *Bell Journal of Economics and Management Science*, s. 3-21.

Stigler, G., & Friedland, C. (1962). What Can Regulators Regulate? The Case of Electricity. *The Journal of Law & Economics*, s. 1-16.

Svorny, S. (2000, Ocak). Licensing, Market Entry Regulation. *Encyclopedia of Law and Economics*, s. 296-328.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı - Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığı. (2020). *2019 Yılı Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığı Faaliyet Raporu.*

Tan, T. (2002, Haziran). Bağımsız, İdari Otoriteler veya Düzenleyici Kurullar", Türkiye'de Kamu Yönetimi. *Amme İdare Dergisi*, s. 11-37.

TCMB. (2020). TCMB Sektör Bilançoları 2017 Yılı Sunuş: http://www3.tcmb.gov.tr/sektor/2017/Raporlar/sunus.pdf adresinden alındı

The World Bank. (2021, Ağustos 7). *Energy Laws and Regulations*. Public-Private Partnership Legal Resource Center: https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/sector/energy/laws-regulations adresinden alındı

The World Bank. (2021, Ağustos 7). *Water Regulation: Separate Regulatory Body with Licensing Regime*. Public-Private Partnership Legal Resource Center: https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/water-regulation-separate-regulatory-body-licensing-regime adresinden alındı

Toumanoff, P. G. (1984). A Positive Analysis of the Theory of Market Failure. *Kyklos*, s. 529-541.

Whynes, D. K., & Bowles, R. A. (1981). The Economic Theory of the State. *Journal of Behavioral Economics*, s. 135-138.

Winston, C. (1993). Economic Deregulation: Days of Reckoning for Microeconomists. *Journal of Economic Literature*, s. 1263-1289.